

T. C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**LATİN AMERİKA’DA YERLİ HALKIN ENTEGRASYONU: MEKSİKA,
GUATEMALA VE PERU ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

ALİ ORHAN

AĞUSTOS 2021

T. C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**LATİN AMERİKA’DA YERLİ HALKIN ENTEGRASYONU: MEKSİKA,
GUATEMALA VE PERU ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

ALİ ORHAN

DANIŞMAN

DOÇ. DR. İSMAİL ERMAĞAN

AĞUSTOS 2021

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

.....

Ali Orhan

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

.....

Doç. Dr. İsmail Ermağan

İMZA SAYFASI

Ali Orhan tarafından hazırlanan “**Latin Amerika’da Yerli Halkın Entegrasyonu: Meksika, Guatemala ve Peru Örneği**” başlıklı bu yüksek lisans tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

[Doç. Dr. İsmail Ermağan]

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

[Prof. Dr. Hamdi Genç]

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

[Doç. Dr. Segâh Tekin]

.....

Kurumu: Necmettin Erbakan Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 03/08/2021

ÖNSÖZ

Türkiye'nin 21.yüzyılla birlikte bölge ülkeleriyle ekonomik, siyasi, diplomatik, kültürel diyaloglarının güçlenmesi hasebiyle lisans döneminde benimsediğim ve araştırmaktan keyif aldığım Latin Amerika bölgesini tanımak adına literatür içerisindeki kısıtlı alanların doldurulması elzemdir. Bu nedenle bölge nezdinde literatürde önemli bir çalışma alanı olan “Latin Amerika’da Yerli Halkın Entegrasyonu” konusunu ele alan bu tez; bu alandaki kısıtlılık kaldırıp kaynaklardan biri olmayı amaçlamaktadır. Yerli halkların yeni bir tarih inşa etmek adına verdikleri kayda değer mücadeleyle yaşam dinamiklerinin ve sorunlarının tanıtılması, çözüm getirilmesi adına önem arz eden bu çalışma, büyük bir keyif ve emeğin ürünüdür.

Tez çalışmasının konusunun planlanmasında yardımcı olan, tezin her aşamasında verdiği destekle, bilgisiyle, tecrübesiyle ve yönlendirmesiyle tezin olgunlaşmasını sağlayan değerli danışman hocam Doç. Dr. İsmail Ermağan’a ve tezimin daha iyi bir konuma gelmesi adına desteklerini esirgemeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Hamdi Genç ve Doç. Dr. Segâh Tekin’e teşekkürlerimi sunarım. Tezime giden süreçte fikirleriyle ve destekleriyle katkıda bulunan İstanbul Medeniyet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalındaki değerli hocalarıma; tez sürecinde maddi ve manevi her açıdan her zaman desteklerini hissettiğim babam Fikret Orhan, annem Zahide Orhan ve abim Hasan Basri Orhan’a; ayrıca bu süreçte yanımda olan tüm arkadaşlarıma ve sevdiklerime teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

LATİN AMERİKA’DA YERLİ HALKIN ENTEGRASYONU

Orhan, Ali

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. İsmail Ermağan

Temmuz, 2021. 144 sayfa

Latin Amerika coğrafyası, yerli halkların dilinin, dininin, kültürünün, kimliğinin, nüfusunun ve oluşturdukları entegrasyon oluşumlarının çeşitliliği bakımından dünya üzerinde önemli bir konumda yer almaktadır. Bu tez çalışması; yıllardan beri bölge ülkeleri tarafından dillendirilen “yerli sorunu”nun ve yerli halkların ataları olarak nitelendirilen Maya, Aztek ve İnka medeniyetlerinden günümüze kadar gelen yaşam dinamiklerinin gün yüzüne çıkartılmasını amaçlamaktadır. Aynı zamanda entegrasyon oluşumları sayesinde taleplerini ve hedeflerini ne doğrultuda gerçekleştirdiklerini ele almaktadır. Ayrıca bu tez; ilk olarak, yerli halklar açısından önem arz eden kavramsal ve kuramsal çerçeveye değinmektedir. İkinci olarak yerli halkların tarihsel dinamiklerini anlayabilmek adına tarihini detaylı ve kapsamlı bir şekilde sunmaktadır. Son olarak ise, bu üç önemli medeniyetin günümüzdeki sınırları içerisinde yer alan, üç farklı politikaya sahip Meksika, Guatemala ve Peru’daki yerli halkların eğitimsel, anayasal, siyasal, toplumsal, ekonomik, sağlıksal açıdan entegrasyon boyutlarını; kendi dayanışmaları ve işbirlikleri sayesinde meydana getirdikleri birçok “yerli entegrasyon oluşumları”nı irdelemekte ve entegrasyon aşamasının bilançosunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Entegrasyon, Asimilasyon, Latin Amerika’daki Yerli Halklar, Guatemala, Yerli Halkın Entegrasyon Oluşumları

ABSTRACT

INTEGRATION OF INDIGENOUS PEOPLES IN LATIN AMERICA

Orhan, Ali

Master's Thesis, Department of International Relations

Supervisor: Associate Professor İsmail Ermağan

Jully, 2021. 144 pages

Latin Amerika geography, takes place in an important location in the world in terms of the indigenous peoples' language, its religion, its cultural, its identity, its population and its integration formation of variations which they have formed. In this thesis study, since years have been said by the regional countries "The Indigenous Problem" and charecterized as indigenous peoples' ancestors Maya, Aztec and Inca civilizations' life dynamic that have come so far it is aimed to uncover. At the same time, thanks to integration formations it deals with the demands and the aims how much and which direction they achieved. Also this thesis, firstly in terms of indigenous peoples it is important, it refers to the conceptual and theoretical framework. Secondly, for understanding the historical dynamic of indigenous peoples, it presents its history in detailed and inclusive way. Finally, these three important civilization that take in today's borders have three different policy in Mexico, Guatemala and Peru the indigenous peoples educational, constitutional, social, economic in terms of health integration dimension, thanks to their own solidarity and cooperation they created many "indigenous integration formations" they scrutinize and it creates the integration stage balance.

Keywords: Integration, Assimilation, Indigenous Peoples in Latin America, Guatemala, The Integration formations of Indigenous Peoples

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR.....	VII
TABLolar LİSTESİ.....	XII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XIII
HARİTALAR LİSTESİ.....	XIV
GRAFİKLER LİSTESİ.....	XV
RESİMLER LİSTESİ.....	XVI
GİRİŞ.....	1
1.KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE.....	8
1.1. Kavramsal Çerçeve.....	8
1.1.1. Kendi Kaderini Tayin Etme (Self-Determination).....	8
1.1.2. İnsani Güvenlik (Human Security)	10
1.1.3. Öz-Kimlik (Self-Identity) ve Ayrımcılık (Discrimination).....	13
1.2. Kuramsal Çerçeve.....	15
1.2.1. Asimilasyon (Assimilation)	15
1.2.2. Entegrasyon (Integration)	18
1.2.3. Akültürasyon (Acculturation)	21
1.2.4. Segregasyon (Segregation)	22

2. LATİN AMERİKA’DA YERLİ HALKLAR.....	24
2.1. Latin Amerika’daki İlk Medeniyetler ve Tarihi.....	25
2.1.1. Maya Medeniyeti.....	25
2.1.1.1. Tarihsel Köken.....	25
2.1.1.2. Toplum, Düzen ve Yönetim.....	27
2.1.1.3. Gündelik Yaşam.....	28
2.1.1.4. Ticaret.....	28
2.1.1.5. Din.....	30
2.1.1.6. Dil, Bilim ve Sanat.....	30
2.1.2. Aztek Medeniyeti.....	31
2.1.2.1. Tarihsel Köken.....	31
2.1.2.2. Toplum, Düzen ve Yönetim.....	32
2.1.2.3. Gündelik Yaşam.....	33
2.1.2.4. Ticaret.....	34
2.1.2.5. Din.....	34
2.1.2.6. Bilim ve Sanat.....	35
2.1.3. İnka Medeniyeti.....	36
2.1.3.1. Tarihsel Köken.....	36
2.1.3.2. Toplum, Düzen ve Yönetim.....	38
2.1.3.3. Gündelik Yaşam.....	39
2.1.3.4. Ticaret.....	39
2.1.3.5. Din.....	40
2.1.3.6. Bilim ve Sanat.....	41

2.2. Sömürgecilik Döneminden- Ulus-Devletleşme Sürecine Kadar Yerli Halkların Tarihi (1500 – 1800).....	41
2.3. Ulus-Devletleşme Sürecinden – İkinci Dünya Savaşının Sonuna Kadar Yerli Halkların Tarihi (1800 -1950).....	53
3. YERLİ HALKIN ENTEGRASYONU MESELESİ.....	71
3.1. Meksika	74
3.2. Guatemala	90
3.3. Peru	101
3.4. Entegrasyon Bilançosu	112
SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA.....	126

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ACEM: Asociación de Centros Educativos Mayas - (Maya Eğitim Merkezleri Derneği)

AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu

AIDSEP: Asociación Interétnica de Desarrollo de la Selva Peruana - (Peru Yağmur Ormanlarının Geliştirilmesi Etnik Derneği)

AIGMIM: Asociación Integral Guatemalteca de Mujeres Indígenas Mam - (Guatemala Yerli Kadınlar İntegral Derneği)

AIPIN: Agencia Internacional de Prensa India - (Uluslararası Yerli Basın Ajansı)

ALMG: Academia de Lenguas Mayas de Guatemala - (Guatemala Maya Dilleri Akademisi)

AMI: Asamblea de Migrantes Indígenas de la Ciudad de México - (Mexico City Yerli Göçmenler Meclisi)

ANIPA: Asamblea Nacional Indígena Plural por la Autonomía – (Özerklik için Çoğul Yerli Ulusal Meclisi)

APIMO: Alianza de Pueblos Indígenas Mazahuas-Otomí – (Mazahuas-Otomí Yerli Halkları İttifakı)

CECMA: Centro de Estudios de la Cultura Maya – (Maya Kültürü Araştırma Merkezi)

CEH: La Comisión para el Esclarecimiento Histórico - (Tarihsel Açıklama Komisyonu)

CELAC: Comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribeños - (Latin Amerika ve Karayipler Devletler Topluluğu)

CHIRAPAQ: Centro de Culturas Indígenas del Perú - (Peru Yerlileri Kültür Merkezi)

CIA: Central Intelligence Agency – (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)

CIPO – RFM: Consejo Indígena Popular de Oaxaca "Ricardo Flores Magón" - (Popüler Yerli Konseyi)

CNEM: Consejo Nacional de Educacion Maya - (Maya Eğitimi Ulusal Konseyi)

CNI: Congreso Nacional Indígena - (Ulusal Yerli Kongresi)

CNPA: Coordinadora Nacional Plan de Ayala – (Ayala Ulusal Planı Koordinatörü)

CNPI: Coordinadora Nacional de Pueblos Indios – (Yerli Halkları Ulusal Koordinatörü)

COCIHP: Coordinadora de Organizaciones Campesinas e Indígenas de la Huasteca Potosina - (Huasteca Potosina Köylü ve Yerli Örgütlerinin Koordinatörü)

COICA: Coordinadora de las Organizaciones Indígenas de la Cuenca Amazonica - (Amazon Havzası Yerli Örgütleri Koordinatörü)

COICAP: Coordinadora Agroforestal Indígena y Campesina del Perú - (Peru Köylü ve Yerli Tarımsal Ormancılık Koordinatörü)

COMG: Consejo de Organizaciones Mayas de Guatemala - (Guatemala Maya Örgütleri Konseyi)

CONAIE: Confederación de Nacionalidades Indígenas del Ecuador - (Ekvador Yerli Milletler Konfederasyonu)

CONAMI: Coordinadora Nacional de Mujeres Indígenas - (Yerli Kadınlar Ulusal Koordinatörü)

CONAP: Confederación de Nacionalidades Amazónicas del Perú - (Peru Amazon Milliyetleri Konfederasyonu)

CONIC: Coordinadora Nacional Indígena y Campesina - (Ulusal Yerli ve Köylü Koordinatörü)

COPMAGU: Coordinadora de Organizaciones del Pueblo Maya de Guatemala – (Guatemala Maya Halk Örgütleri Koordinasyonu)

COPPIP: Conferencia Permanente de los Pueblos Indígenas del Perú - (Peru'daki Yerli Halkların Daimî Koordinatörü)

CUC: Comité de Unidad Campesina – (Köylü Birliği Komitesi)

DASCPI: Departamento de Accion Social, Cultura y Proteccion Indigena - (Yerli Sosyal Eylem, Kültür ve Koruma Bürosu)

DGEI: Dirección General de Educación Indígena - (Yerli Eğitimi Genel Müdürlüğü)

DIGEBI: Dirección General de la Educación Bilingüe - (İki-dilli Eğitim Genel Kurulu)

ECMIA: Enlace Continental de Mujeres Indígenas de las Americas - (Amerika Kıtasındaki Yerli Kadınların Kıtasal Bağlantısı)

EFTA: The European Free Trade Association - (Avrupa Serbest Ticaret Birliği)

EZLN: Ejercito Zapatista de Liberacion Nacional – (Zapatista Ulusal Kurtuluş Örgütü)

FECONACO: Federacion de Comunidades Nativas del Corrientes - (Corrientes Irmağı Yerliler Federasyonu)

FECONAU: Federación de Comunidades Nativas de Ucayali y Afluentes - (Ucayali ve Kolları Yerli Toplulukları Federasyonu)

FEDCIPAM: Federación de Comunidades Nativas del Distrito Padre Márquez - (Padre Márquez Bölgesi Yerli Toplulukları Federasyonu)

FENAMAD: Federacion Nativa del Rio Madre de Dios y Afluentes - (Madre de Dios Irmağı Yerli Konfederasyonu)

GSYİH: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla

ILCLA: Indigenous Languages and Cultures of Latin America - (Latin Amerika Yerli Dilleri ve Kùltürleri)

ILO: International Labour Organization - (Uluslararası Çalışma Örgütü)

INI: Instituto Nacional Indigenista - (Ulusal Yerli Enstitüsü)

INPI: Instituto Nacional de los Pueblos Indigenas - (Ulusal Yerli Halklar Enstitüsü)

IUCUM: Instancia de Unidad y Consejo Maya - (Maya Birlik ve Konsensüs Örneği)

IWGIA: International Work Group for Indigenous Affairs - (Yerli Meseleleri İçin Uluslararası Çalışma Grubu)

KANUJA: Unión Indígena Asháninka Nomatsiguenga Valle del Pangoa - (Ashaninka Nomatsiguenga Valle Del Pangoa Yerli Birliği)

MLP: Movimiento para la Liberación de los Pueblos - (Halkların Özgürlük Hareketi)

MRG: Minority Rights Group International - (Azınlık Hakları Uluslararası Grubu)

NAFTA: North American Free Trade Agreement - (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması)

NATO: North Atlantic Treaty Organization - (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)

OAS: Organization of American States - (Amerikan Devletler Örgütü)

OIRA: Organizaci3n Regional Indígena de Atalaya - (Atalaya Yerli Bölge Örgütü)

ONAMIAP: Organizaci3n Nacional de Mujeres Indígenas Andinas y Amaz3nicas del Perú - (Peru And Dağları ve Amazon Yerli Kadınları Ulusal Örgütü)

ONIC: Organizacion Nacional Indigena de Colombia – (Kolombiya Ulusal Yerli Örgütü)

OPIZ: Organizaci3n de Pueblos Indígenas Zapotecos - (Zapotec Yerli Halkları Örgütü)

ORDIM: Organizaci3n para el Desarrollo Indígena de Masisea - (Masisea Yerli Kalkınma Örgütü)

ORIAM: Organizaci3n Regi3n Indígena del Alto Mayo - (Alto Mayo Yerlileri Bölge Örgütü)

ORPIO: Organizaci3n Regional de los Pueblos Indígenas del Oriente - (Doğru Yerli Halklarının Bölgesel Örgütü)

PCI: Plataforma Climática Indígena - (Yerli İklim Platformu)

PPICC: Lataforma De Los Pueblos Indígenas Para Enfrentar El Cambio Climático - (İklim Değışikliğı Alanında Yerli Halkların Platformu)

PRI: Partido Revolucionario Institucional - (Ulusal Devrimci Parti/ Kurumsal Devrimci Parti)

PRONEBI: Programa Nacional de Educaci3n Bilingüe Intercultural - (Kültürlerarası İki-dilli Ulusal Eğitim Programı)

SERVINDI: Servicio de Informaci3n Indígena - (Yerli Bilgi Servisi)

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğı

TVPE: TV Perú

UAD: Uluslararası Adalet Divanı

UFCO: United Fruit Company

UICSLP: Universidad Intercultural de San Luis Potosi - (San Luis Potosi Kültürlerarası Üniversitesi)

UIEG: Universidad Intercultural del Estado de Guerrero - (Guerrero Eyaleti Kültürlerarası Üniversitesi)

UIEH: Universidad Intercultural del Estado Hidalgo - (Hidalgo Eyaleti Kültürlerarası Üniversitesi)

UIEM: Universidad Intercultural del Estado de Mexico - (Meksika Eyaleti Kùltùrlerarası Üniversitesi)

UIET: Universidad Intercultural del Estado Tabasco - (Tabasco Eyaleti Kùltùrlerarası Üniversitesi)

UIMQROO: Universidad Intercultural de la Zona Maya - (Maya Bölgesi Kùltùrlerarası Üniversitesi)

UMK: Universidad Maya Kaqchikel - (Maya Kaqchikel Üniversitesi)

UNCA: Unión Nacional de Comunidades Aymaras – (Ulusal Yerli Aymara Topluluğu)

UNDP: BM Kalkınma Programı

UNDRP: UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples - (BM Yerli Halkların Hakları Bildirgesi)

UNASUR: Unión de Naciones Suramericanas – (Güney Amerika Uluslar Birliği)

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization - (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kùltür Örgütü)

UNIA: Universidad Nacional Intercultural de la Amazonía - (Amazon Ulusal Kùltùrlerarası Üniversitesi)

UNIBAGUA: Universidad Nacional Intercultural Fabiola Salazar Leguía - (Fabiola Salazar Leguía Ulusal Kùltùrlerarası Üniversitesi)

UNICH: Universidad Intercultural de Chiapas - (Chiapas Eyaleti Kùltùrlerarası Üniversitesi)

UNIJSA: Universidad Nacional Intercultural de la Selva Central Juan Santos Atahualpa - (Central Juan Santos Atahualpa Ulusal Kùltùrlerarası Üniversitesi)

UNIQ: Universidad Nacional Intercultural de Quillabamba - (Quillabamba Ulusal Kùltùrlerarası Üniversitesi)

UNORCA: Unión Nacional de Organizaciones Regionales Campesinas Indígenas - (Bölgesel Yerli Köylü Örgütleri Ulusal Birliği)

UNPFII: United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues - (Yerli Sorunları Üzerine BM Daimî Forumu)

UPMAG: Unión del Pueblo Maya de Guatemala - (Guatemala Maya Halkı Birliği)

URGN: Unidad Revolucionaria Nacional Guatemalteca - (Guatemala Ulusal Devrim Birliği)

USAID: U.S. Agency for International Development - (Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı)

UVI: Universidad Veracruzana Intercultural - (Veracruzana Kùltürlerarası Üniversitesi)

WIPCE: World Indigenous Peoples' Conference On Education - (Dünya Yerli Halkların Eğitim Konferansı)

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo.1: Mayaların Bazı İthalat - İhracat Ürünleri.....	29
Tablo.2: Yerli Halkların Tarihinde Meydana Gelen Bazı Ayaklanma Örnekleri (1800’e kadar).....	51
Tablo.3: Latin Amerika’daki “Bazı” Yerli Halkların Ülkelere Göre Dağılımı.....	67
Tablo.4: Meksika’da Yaşam Süren Yoğun Nüfuslu Yerli Halklar.....	75
Tablo.5: Meksika’daki Yerli Halkların Oluşturduğu Bazı Entegrasyon Örnekleri ve Kuruluş Tarihleri.....	80
Tablo.6: Meksika’daki Çok-Kültürlü/Dilli Eğitim Veren Kültürlerarası Üniversiteler ve Kuruluş Tarihleri.....	85
Tablo.7: Guatemala’daki Yerli Halkların Oluşturduğu Bazı Entegrasyon Örnekleri ve Kuruluş Tarihleri.....	94
Tablo.8: Peru’daki Yerli Halkların Oluşturduğu Bazı Entegrasyon Örnekleri ve Kuruluş Tarihleri.....	105
Tablo.9: Peru’daki Çok-Kültürlü/Dilli Eğitim Veren Kültürlerarası Üniversiteler ve Kuruluş Tarihleri.....	108

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil.1: Sömürge Döneminde Latin Amerika'daki Toplumsal Skala.....**50**

Şekil.2: Sömürge Sonrası Dönemde Latin Amerika'daki Toplumsal Skala.....**59**

HARİTALAR LİSTESİ

Harita.1: Mayaların Yaşam Sürdüğü Bölgeler.....	25
Harita.2: İnkaların Yaşam Sürdüğü Bölgeler.....	36
Harita.3: Peru'daki Yerli Halkların Nüfuslarının Eyaletlere Göre Yoğunluğu.....	102

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik.1: Meksika, Peru ve Guatemala Kişi Başına Düşen GSYİH (ABD Doları, 1990-2019).....	113
--	------------

RESİMLER LİSTESİ

Resim.1: Hispaniola Adasındaki Yerli Halklar.....	44
--	-----------

GİRİŞ

Latin Amerika ve Karayipler, kuzeyde Meksika dahil olmak üzere Amerika kıtasının orta ve güney kısmını ve Karayip ülkelerini de kapsayan bir bölgeyi temsil etmektedir. Sahip olduğu kaynaklarıyla, nüfusuyla, emtia ticaretiyle ve var olan ticaret potansiyeliyle, inovasyon gelişimiyle, Brezilya ve Meksika başta olmak üzere dünya üzerinde ekonomik güce sahip olan ülkelere ev sahipliği yapmasıyla, Maya, Aztek, İnka medeniyetlerinin de yer aldığı köklü tarihsel panoramasıyla, kültürel ve ırk çeşitliliğiyle, dilsel ve dini zenginliğiyle birlikte küresel nüfusun yaklaşık olarak %8.4'üne sahip olmasıyla dünya siyasetinde önemli bir konumda yer almaktadır (CEPAL, 2020: 5).

Latin Amerika coğrafyasında Meksika'dan başlayarak kıtanın en güney ucu olan Ateş Adası'na (Tierra Del Fuego) kadar kültürel, dinsel, dilsel olarak muazzam bir çeşitlilik gösteren yaklaşık olarak 58 milyonluk nüfusa sahip yerli halklar yaşamını sürdürmektedir (CEPAL, 2020a: 153). Ayrıca bu bölge, dünya üzerinde yerli halkların yaşamının ve çeşitliliğinin en fazla olduğu bölge dinamiğini sürdürmektedir. Bölgedeki yerli halkların temel tarihsel kökenini Maya, Aztek ve İnka gibi önemli medeniyetler oluşturmaktadır. Yerli halklar; mükemmel bir kültürel çeşitliliğe, düşünsel ve sanatsal zenginliğe, görkemli anıtlara, eşsiz mitlere sahip bu üç medeniyetin torunlarına ve onların soyundan gelenlere ev sahipliği yapmaktadır. Kristof Kolomb'un kıtaya gelişi sonrası "yeni bir kıta keşif süreci" için bölgeye gelen İspanyol güçlerin yoğunlaşmasıyla birlikte bölgedeki yerli halkların yaşam dinamikleri değişime uğradı. 16. yüzyılla birlikte başlattıkları başkaldırı, direnme, haklarını alma ve taleplerini karşılama isteği 20. yüzyılın ortalarından itibaren daha modern, kapsamlı, sistemli ve güçlü bir şekilde entegrasyon olgusunu çok daha üst seviyelere çıkartan halklar sömürü, yoksulluk, kölelik, açlık, yeteri kadar beslenememelerinden vb. sebeplerden dolayı meydana gelen sağlık sorunları, yeteri kadar eğitim alamamaları gibi birçok soruna engel olabilmek; dilsel, dinsel, yaşamsal

aidiyetlerine, kültürlerine sahip çıkabilmek adına entegrasyon olgusuna sarılmak durumundaydılar. Demokratik bir dünya düzeni içerisinde yerlilerin arka planda kalışının önüne geçilmesi adına zamanla sadece bölge sorunu olmaktan öteye geçerek “uluslararasılaşmış bir sorun” olarak gündeme gelmeye başlaması ne kadar önem arz eden bir konu olduğuna dikkat çekmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (*ILO- International Labour Organization*) 1956 yılında oluşturduğu 107 sayılı konvansiyonla başlayan sorunun küreselleşmesi 1989’da Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 169 sayılı konvansiyonuyla devam etmiş ve 2007 yılında ise Birleşmiş Milletler’in de konuya dikkat çekişiyile 2007 BM Yerli Halkların Hakları Bildirgesi’nin (*UNDRP- UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*) oluşturulmasıyla daha kapsamlı bir konuma gelmiştir. Ayrıca BM’nin 1993 yılını “Dünya Yerli Halkları Yılı”, 1994-2004 yılları arasını “Dünya Yerli Halkları Birinci On Yılı”, 2005-2015 yılları arasını ise “Dünya Yerli Halkları İkinci On Yılı” ve son olarak 2019 yılını “Dünya Yerli Dili Yılı” ilan etmesiyle genişleyen uluslararası yerli dinamikleri Cultural Survival, Survival International, Yerli Meseleleri İçin Uluslararası Çalışma Grubu (*IWGIA- International Work Group for Indigenous Affairs*) gibi uluslararası; CELAC, UNASUR gibi bölgesel platformların da desteğiyle ve artışıyla birlikte yerlileri dikkate almaya, sorunlarına çözüm getirmeye ve haklarını savunmaya dikkat çekmektedir.

Bu tezde, öncelikli olarak bölgede çözülmesi gereken en önemli sorunlardan biri olan “yerli sorunu”nun ve üç büyük medeniyet döneminin sona erişinden günümüz dünyasına kadar geçen 521 yıllık tarihsel sürece sahip olan yerli halkların yaşam dinamiklerinin gün yüzüne çıkartılması amaçlanmaktadır. İkinci amaç ise, günümüz bölgesinde yoğun yerli nüfusuna sahip ülkeler arasında olan Maya medeniyetine ev sahipliği yapmış Guatemala’da devletin “kapsayıcı olmayan” politikasına ek olarak yoksullukla, yolsuzlukla, insani güvenlikle, açlıkla baş eden; İnka medeniyetine ev sahipliği yapmış Peru’da devletin “kuşkulu/kararsız” politikalarıyla karşı karşıya kalan; Aztek ve Maya medeniyetlerine ev sahipliği yapmış Meksika’da devletin anayasal olarak kapsamlı haklara yer vermesiyle, 1994 yılıyla birlikte haklarının daha çok gündeme gelmesiyle yerlilerin hem tarihsel olarak hem de modern dünyada sosyal, siyasal, ekonomik, toplumsal, dilsel ve dinsel olarak entegrasyon düzeylerinin farklılıklarına ışık tutmaktır. Üçüncü amaç ise, yerlilerin temel gaye haline

getirdikleri entegrasyon olgusuyla birlikte hangi taleplerinin gerçekleştirildiği ya da hangilerinin gerçekleştiril(e)mediğine dikkat çekmektir.

Bu çalışmanın en temel araştırma sorusu “Uluslararası İlişkilerde yerli halkların entegrasyonu nasıl yorumlanmalıdır?” şeklindedir. Ayrıca diğer araştırma soruları ise şu şekildedir:

- Entegrasyon nedir; hangi amaçlar ve hedefler doğrultusunda ortaya çıkmıştır?
- Latin Amerika’da yerli halklar insani güvenlik bağlamında güvende midir?
- Yerli halklar siyasi temsiliyet haklarının ne kadarını kullanabilmektedir?
- Yerli halklar sömürgecilik döneminden bu yana neden toplumsal skalanın alt düzeylerinde yer almaktadır?
- Yerlilerin sınırları içerisinde yaşam sürdüğü devletler yerliler adına dilsel, dinsel, toplumsal, siyasal, sosyal, eğitimsel olarak ne gibi yenilikler getirmektedir ve bu hakların kısıtlanması durumunda ne gibi önlemler almaktadır?

Tezin hipotezleri bağlamında; yerli halkların nüfus fazlalığı, çeşitliliği ve oluşturdukları entegrasyon örnekleri açısından Latin Amerika bölgesinin bu duruma önemli bir örnek oluşturduğu savunulmaktadır. Ayrıca sömürgecilik döneminde başlayan ötekileştirme ve görmezden gelme politikaları nedeniyle 1950’li yıllarla birlikte yerlilerin nüfusun fazla olduğu kimi bölgelerde daha fazla örnekleri içermesinin yanında hemen hemen her bölgede olacak şekilde kendi sorunlarını çözebilmek ve talepleri gerçekleştirebilmek adına örgütlenmelerini oluşturdular. 1990’lı yıllardan itibaren de bazı devletlerin anayasalarında hak elde etmeye başladılar. Günümüz modern dünyasında da devletlerin bazı politikaları yerlilerin gelişimi için elzem bir durumu ifade etmektedir. Ancak bu tez çalışması, günümüze bakıldığı zaman yıllardan beri verilen mücadeleler doğrultusunda yerlilerin tam olarak entegre olamadıklarını iddia etmektedir. Ayrıca, bu halklar bölge ülkelerinde belli alanlara yoğunlaşmaları sebebiyle mekânsal entegrasyonu gerçekleştirirken siyasal, dilsel, toplumsal ve eğitimsel entegrasyonlarını tam olarak gerçekleştiremediklerine dikkat çekmektedir. Son olarak Meksika’daki yerli nüfusa karşı geliştirici ve kapsamlı yerli politika çalışmalarının ve çabalarının Peru ve Guatemala’ya göre daha iyi bir durumda olduğunu varsaymaktadır.

Tezin kavramsal ve kuramsal çerçevesi kapsamında; ilk olarak Uluslararası İlişkiler literatüründe self-determinasyon, kendi kendine yönetim (“self government”), insani güvenlik, öz-kimlik (“self-identity”) ve ayrımcılık; daha sonra asimilasyon, entegrasyon, akültürasyon ve segregasyon kavramları tanımlanmaktadır. Fark edilecektir ki; bu kavramlar hem tarihsel dinamikler içerisinde hem de bu tez çalışmasının vaka incelemesi olan Meksika, Guatemala ve Peru yerli halklarının nasıl bir yaşam sürdürdüklerini anlayabilme ve taleplerini değerlendirebilme misyonunu görmektedir.

Çalışmanın metodolojisi kapsamında; yerli halklar adına arşiv çalışması yapılmamış ve yaşamları, güncel durumları adına birinci elden kaynaklara ulaşım imkânının pek mümkün olmayışından dolayı ikinci elden kaynaklar kullanılarak araştırmalar gerçekleştirilmiştir. İkinci elden kaynaklara ulaşımında; literatürde yer alan kitaplarda, makalelerde, yıllık raporlarda, dergilerde, köşe yazılarında, sivil toplum örgütlerinin yazılarında, yerli halkların oluşturduğu entegrasyon oluşumlarının internet sayfalarında, akademik medya platformlarında yer alan kaynaklardan yararlanılmıştır. Ayrıca yerli halklar hakkında hem tarihsel açıdan bilgi eksikliğinin bulunması hem de günümüz bölge ülkelerinde en başta nüfus olmak üzere güncel durumlarına tam olarak ulaşım imkanının bulunmayışı, bahsi geçen konuda spesifik olarak çalışılan örneklerin çok az oluşu tezin en büyük kısıtlaması olarak gösterilmektedir. Genellikle İngilizce, İspanyolca kaynaklardan olmak kaydıyla yeri geldiğinde de Türkçe kaynaklardan destek sağlanmıştır.

Türkçe literatürde, 21.yüzyılın başından itibaren bölge ülkeleriyle diyaloglarını önemli düzeyde geliştiren, Türkiye açısından ilgi duyulan bölge olan, son yıllarda çalışılmasında yoğunluk kazanılan Latin Amerika hakkında yazılan yüksek lisans ve doktora tezleri içerisinde doğrudan veya kapsamlı bir şekilde yerli halkların tarihi, entegrasyonu ve entegrasyon oluşumları üzerine odaklanan yazılmış tez çalışmasına rastlanılmamıştır. Tez araştırmasında görülmektedir ki; bölgedeki tüm yerli halklara odaklanmasa da Ekvador’daki yerli halklara ve kimlik olgularına, oluşturdukları entegrasyon oluşumlarına ve ayaklanmalarına değinerek çevresel mücadelesine odaklanan Yasin Özbey’in *Ekvador Yerli Hareketi: Buen Vivir ve Ekolojik Mücadele* (2016) adlı yüksek lisans tezi bu alanda önemli bir örnek oluşturmaktadır. Ayrıca bazı tezlerin yerli halklar üzerine yoğunlaşmasa bile bu halklara kısa bir şekilde

değindiği tez çalışmaları da bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Pınar Türkecan'ın *Latin Amerika'nın Sömürgeleştirme Sürecinde İspanyol Kilisesi'nin Rolü ve Faaliyetleri* (2006) adlı yüksek lisans tezi içerisinde Maya, Aztek ve İnka medeniyetleriyle birlikte İspanyol fetihçiler ile yerliler arasındaki ilişkilere ve bu ilişkiler bağlamında misyonerlerin düşüncelerine dikkat çekmektedir. İkincisi, Serhat Erkmek'in *Bağımsızlaşma Sürecinde Latin Amerika'da Milliyetçilik* (2001) adlı yüksek lisans tezi içerisinde milliyetçilik literatürüne odaklanmakla birlikte bölgedeki tarihsel sürece dikkat çekerek kısa da olsa "Yerli ve Renkli Halkların Durumu" adlı başlık altında yerli halkların yaşamlarına değinmektedir.

Yerli halklar ve entegrasyon oluşumları üzerine odaklanmakta olan kitap ve kitap bölümü çalışmaları da bulunmaktadır.

- Sibel Özbudun'un ve birçok yazarın yer aldığı 2006 yılında yayımlanan "Tek bir Hayır, Yüzlerce Evet: Latin Amerika Yerlileri" adlı kitabı Latin Amerika'daki yerlilerin temel olarak tarihsel panoramasını, haklarını, taleplerini, bölge ülkeleri içerisindeki yaşam dinamiklerini, direnişlerini ve entegrasyonlarını anlatması bakımından bu alandaki önemli çalışmalardan biridir.
- Sibel Özbudun'un 2012 yılında yayımlanan "Latin Amerika'da Yerli Hareketleri" adlı kitabı yerliliğin ve yerli sorunun tanımlandırılması, 20. yüzyılın ortasından itibaren meydana getirilen yerli halkın entegrasyon oluşumları ve bu oluşumlarının tanımlandırılması, bölge ülkeleri bakımından karşılaştırılması, bu halkların ve sorunlarının uluslararasılaşmasına giden süreci anlatması ve taleplerini dile getirmesi bakımından bu alandaki önemli çalışmalardan bir diğeridir.
- İsmail Ermağan, Emine Tahsin ve Segâh Tekin'in editörlüğünde 2020 yılında yayımlanan, Latin Amerika hakkında kapsamlı bir kaynak örneğini oluşturan "Dünya Siyasetinde Latin Amerika III" adlı kitap içerisinde bu tezin yazarı Ali Orhan tarafından yazılan "Latin Amerika'da Yerli Halkın Entegrasyonu" adlı bölüm yerli halkların kısa bir tarihsel geçmişine, bu halkların haklarını savunan 1989 yılı ILO'nun 169 sayılı Konvansiyonu: Yerli ve Kabile Halkları Sözleşmesi ve 2007 yılı BM Yerli Halkların Hakları Bildirgesi'nin

(UNDRP) maddelerine, yerli halkların oluşturduğu entegrasyon oluşumlarına ve tanıtılmasına ayrıca vaka incelemesi olarak seçilmiş olan Bolivya, Kolombiya ve Venezuela ülkelerinde yerlilerin nüfusları, yaşam dinamikleri, kültürleri, kimlikleri, dilleri, dinleri vb. alanlarda karşılaştırılmalarına odaklanmaktadır. Bu açıdan bu kitap bölümü bu alanda güçlü bir kaynak örneğini sergilemektedir.

Ayrıca, yerli halkların savunucusu olarak nitelenen Bartolomeo de las Casas tarafından İspanyolca dilinde yazılan “Brevísima Relación de la Destrucción de las Indias” daha sonra “Yerlilerin Gözyaşları-Yerlilerin Yıkılışının Kısa Tarihi” adıyla Türkçe’ye kazandırılan bu eser, tarihsel olarak Kristof Kolomb’un bölgeyi keşfetmesi sonrası 16. yüzyılın ortasına kadar yerli halkların bölgeye keşif amacıyla gelen İspanyol güçlerle karşılaşmalarını, yaşam dinamiklerini anlatması bakımından önemli kaynak görevi görmektedir. Bu çalışma, halkların günümüzdeki durumlarını anlayabilmek ve anlamlandırabilmek adına elzemdir. Bu tez; yerli halkların yaşamsal çerçevesini tarihsel perspektif içerisinde detaylı bir şekilde sunarak; Türkiye’de Meksika, Peru ve Guatemala ülkeleri içerisindeki yerli halkların durumlarının, entegrasyon oluşumlarının ve belli olanaklarda güncel durumlarının karşılaştırılması açısından çalışmanın kısıtlı bulunuşu dikkate alınarak literatür içerisinde önemli bir boşluğu doldurma görevini üstlenmek niyetindedir.

Tezin içeriği; giriş ve sonuç başlıkları dışında temel olarak üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Uluslararası İlişkiler içerisinde yerli halklar için önem arz eden kavramsal çerçeveye birlikte göçmenlere/etnik gruplara/yerlilere karşı uygulanan asimilasyon, entegrasyon, segregasyon ve akültürasyon kavramlarının kuramsal çerçevesi çizilmiştir. İkinci bölümde; yerli halkların tarihsel panoraması geniş bir dönemi ifade etmesi nedeniyle bu bölüm üç başlık altında incelenmiştir: “Latin Amerika’da İlk Medeniyetler ve Tarihi”, “Sömürgecilik döneminden Ulus-Devletleşme Sürecine Kadar Yerli Halkların Tarihi (1500-1800)” ve “Ulus-Devletleşme Sürecinden -İkinci Dünya Savaşının Sonuna Kadar Yerli Halkların Tarihi (1800-1950)”. Üçüncü bölümde ise; yerli halkların çeşitliliği ve

yoğunluğu bakımından önem arz eden¹, üç büyük medeniyetin günümüzdeki sınırları içerisinde kalan, yerli halkların üç farklı halde ve üç farklı politika içerisinde yaşama sahip olduğu vaka incelenmesi adına seçilen Meksika, Guatemala ve Peru'daki yerli halkların 1950 yılı sonrasındaki yaşam serüvenlerinin, dillerinin, dinlerinin, hukuksal ve sosyal haklarının, kimliklerinin, siyasi temsiliyetlerinin, entegrasyon oluşumlarının ve güncel durumlarının irdelenmesi yapılmış; ayrıca bu bölümün son kısmında ise “Entegrasyon Bilançosu” başlığı altında vaka olarak seçilen bölgelerdeki bu haklara ait entegrasyon çözümlemesi ve karşılaştırması yapılmıştır.

¹ CEPAL'in (*La Comisión Económica para América Latina y el Caribe*) 2020 raporuna göre; Latin Amerika bölgesinde yerli halkların nüfus yoğunluğu ve çeşitliliği en yüksek oranlara sahip ülkeler Meksika, Peru ve Guatemala olarak belirtilmektedir. Yerli nüfusu, Meksika'da 27 milyon, Peru'da 8 milyon ve Guatemala'da ise 7 milyondur (CEPAL, 2020a: 153).

BÖLÜM I

1.KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1.Kavramsal Çerçeve

1.1.1. Kendi Kaderini Tayin Etme (Self-Determinasyon)

Küreselleşme olgusu uluslararası ilişkiler disiplininde birçok kavramın literatüre kazandırılmasında ve var olan kavramların yeniden tanımlanmasında büyük bir etkiye sahip olmuştur. Bu kavramlardan biri de Kendi Kaderini Tayin Etme'dir (Self-determinasyon). Uluslararası ilişkiler literatürüne girişini küreselleşme öncesine götürebileceğimiz kavram, zamanla çeşitli ve kapsamlı bir şekilde tanımlanmasıyla dünya siyasetinde ses getiren bir konumda yer almaya başlamıştır. Belirtmek gerekir ki; self-determinasyon muğlak, tartışmalı ve devletlerin ulusal menfaatlerine göre kullandıkları bir kavram olarak zuhur etmektedir.² Tüm aktörlerin mutabık olduğu bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak Michael Freeman *National Self-determination, Peace and Human Rights* adlı eserinde devletlerin self-determinasyonun tanımı konusundaki fikir birliğinin, insani hakları ön plana çıkaran iki sözleşmenin (Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile İktisadi, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi) düzenlendiği 1966 yılı ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağıldığı 1991 yılı arasında oldukça istikrarlı bir durumda olduğunu belirtmiştir. (Freeman, 1998: 159).

² Self-determinasyonu, devletler kendi ulusal bağımsızlığına, siyasi bütünlüğüne ve egemenliğine ters düşmeyecek şekilde kullanmaktadır. Ancak bu unsurlara ek olarak menfaatlerini de ön plana çıkarıp self-determinasyon kavramını şekillendirerek bazı durumlarda pozitif bir hak, bazı durumlarda da negatif bir hak olarak değerlendirmektedirler.

Çeşitli tanımlamaları bulunan self-determinasyonun kanımca en anlamlı tanımlaması şu şekildedir: “Bir halkın coğrafi sınırlarını, politik durumunu veya kendi hayatlarını, geleceklerini diğer devletlerden bağımsız ve özgür bir şekilde gerçekleştirmesi” olarak nitelendirilmektedir (Kılınç, 2008: 949). Halkın egemenliği ve temsiliyetiyle yakın bir ilişki içerisinde bulunan self-determinasyon ilk olarak siyasal bir ilke olarak tasvir edilmiş, Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) 28. Başkanı Woodrow Wilson’un 1918 yılında dikkat çektiği *Wilson Prensipleri*yle birlikte self-determinasyon kavramına yer verilmiş, kavrama yeni bir canlılık kazandırılmıştır (Aral, 2010: 27). Bununla birlikte self-determinasyon kavramının 1945 yılı Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması içerisinde yer alması uluslararası hukuk tarafınca tanınan bir ilke olarak ifade edilmesini sağlamıştır (Aral, 2010: 28).

BM Antlaşmasının 1.maddesinin 2.fıkrasında ve 55.maddesinde *tüm halkların hak olarak eşitliğine, kendi geleceklerini kendilerinin tayin etmesi ilkesine, insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı duyulması gerektiği* belirtilmiştir.³ Self-determinasyonun gelişiminde, BM Genel Kurulu tarafınca 1960 yılında kabul edilen “Sömürge İdaresi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildirge” ve 1966 yılında kabul edilen “Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi” ile “İktisadi, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi” önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte self-determinasyonun bir ilke olarak değil de *hak* temelli bir kavram olarak tanımlanmasının yolu açılmıştır (Kılınç, 2008: 965). 1991 yılından itibaren ise self-determinasyon farklı bir perspektife bürünmüş, dünya siyasetinde dillendirilen ve önemsenen bir hak haline gelmiştir. Çünkü SSCB’nin ve Yugoslavya’nın dağılımı ile birlikte birçok ulus self-determinasyon hakkını kullanarak bağımsızlığını ilan etmiştir.

Günümüzde birçok devlet çok-kültürlü, çok-uluslu bir yapıya sahiptir. Bu açıdan bakıldığında devletler self-determinasyon söz konusu olduğu durumlarda toprak bütünlüğünü ve halklarının bağımsızlığını düşünerek huzursuzluk yaşamaktadır. Bunun temel sebebi geçmişten günümüze self-determinasyon hakkının içeriğinin ve kapsam durumunun geniş bir yelpazede değerlendirilmesidir (Aral, 2010: 48).

³ Antlaşma metni için bkz: <https://www.un.org/en/sections/un-charter/un-charter-full-text/>

Self-determinasyon hakkını yalnızca ayrılma (secession) ya da başka bir ülke ile birleşme temelli bir hak olarak tanımlamak doğru değildir. Özerklik (autonomy) ve demokratik bir yönetim altında yaşama temelli self-determinasyon da mümkündür. Halklara self-determinasyon hakkı sunulduğu zaman illa ki bağımsızlığı seçmek zorunda değildirler. Bu duruma bir örnek olarak, bazı yerli halklar açısından bakıldığında kendi kaderlerini özerklik, öz-yönetim şeklinde idame ettirmektedirler. Dünya nüfusunun %5'ini oluşturan yerli halklar (IWGIA, 2020: 6) 2007 yılında kabul edilen “BM Yerli Halkların Haklarına İlişkin Bildiri” ile birlikte self-determinasyon haklarına sahip olmaları yönünde adım atmışlardır. Ancak belirtildiği üzere yerli halklar bağımsızlık temelli self-determinasyon yerine himayesi altında yaşadıkları devletlerin sıcak baktığı özerklik temelli self-determinasyon haklarına sahip olmaya devam etmektedirler.

Öz-yönetim (self-government) kavramı self-determinasyon içerisinde önemli bir konumda bulunmaktadır. Kavram adına yapılan önemli bir adım, BM Antlaşmasının 73. ve 76. maddelerinde yer verilmesidir. Halkların sahip olduğu kültürlerine saygı gösterilmesi; siyasal, sosyal, ekonomik, eğitim alanlarında gelişiminin sağlanması; halka destek vererek öz-yönetim yeteneğinin geliştirilmesi; kendi özgür kurumlarının giderek geliştirilmesi adına adımlar atılması gerekliliği vurgulanmıştır. Öz-yönetim düşüncesinin altında yatan temel dinamik halkların özgürlüğüdür. Bu yüzden kendi istedikleri şekilde ve kendi istedikleri kişi veya kişiler tarafından yönetimini sağlamalıdır. Bilindiği üzere dünya üzerinde birçok etnik grup yaşamını ikame ettirmektedir. Self-determinasyon kavramının derinliği ve kapsamlı durumu göz önüne alındığında her etnik grubun ayrılma isteğine karşın sonu olmayan karmaşık bir sorun ortaya çıkacaktır (Taşdemir, 2015: 664). Bu yüzden self-determinasyonun getirdiği sorunların ne teoride ne de pratikte basit çözümlerinin olmadığı açıktır (Freeman, 1998: 162).

1.1.2. İnsani Güvenlik (Human Security)

Güvenlik yaşamın her alanında var olan bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Dedeoğlu, 2014: 27). Bu duruma gelmesindeki en temel sebep; self-determinasyon bölümünde de değinildiği gibi küreselleşme olgusunun etkisi dahilinde güvenlik

alışmalarının kapsamındaki artışın olmasıdır. Kavram önceleri daha çok geleneksel askeri güvenlik olarak anlaşılıp, tanımlanıyorken bu dönemden itibaren politik güvenlik, toplum güvenliği, ekonomik güvenlik, gıda güvenliği, sağlık güvenliği, evre güvenliği, kişi güvenliği gibi çeşitli güvenlik alanlarını da kapsayacak şekilde tanımlanmaya başlamıştır (UNDP Human Development Report , 1994: 24).

Güvenlik kavramının genişletilmesiyle birlikte sadece devlet merkezli güvenlik anlayışının sorunları çözmediği göz önüne alınarak soğuk savaş sonrası yaşanan insanlık facialarının; kıtlık, etnik temizlik, iş güvensizliği, uyururucu kaçakçılığı, terörizm, sosyal parçalanma gibi sayılabilecek güvensizlik ortamının oluru insani güvenlik kavramının literatüre kazandırılmasında rol oynamıştır (Ovalı, 2006: 4; UNDP Human Development Report , 1994: 3) İnsani güvenliğin tanımlanmasında ve kavramsallaştırılmasında 1994 yılında BM tarafından yayınlanan *İnsani Gelişim Raporu* nemli bir rol oynamaktadır. Bu rapora göre; insani güvenliğe yönelik tehditler 7 başlık altında toplanmaktadır. Bunlar;

Ekonomik Güvenlik bireylere çalıştığı iş veya kamu vasıtasıyla finanse edilen temel bir gelirin sağlanmasıdır. İnsanların kendini güvende hissetmemesinin temel sebeplerinden olan işsizlik, güvencesiz istihdam ve yoksulluk faktörleri üzerinde durulmaktadır. *Gıda Güvenliği*, tüm insanların daima temel gıdaya hem fiziksel olarak hem de ekonomik olarak erişim sağlaması anlamına gelmektedir. İnsanların ihtiyaç duyduğu temel gıda ürünlerine kolay bir şekilde erişebilmeleri gereklidir. Gıdanın yetersiz dağıtılması ve satın alma gücünün olmaması güvensizliği ön plana çıkartmaktadır. *Sağlık Güvenliği*, insanların yetersiz bir şekilde beslenmesi ve sağlıksız ortamda bulunması insanların güvenliğini etkilemektedir. Bu durum birçok salgın hastalıkların varoluş sebebini ihdas etmektedir. Bu bölümde sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki insanların durumuna dikkat çekilmiştir. Her durumda yoksulların, kırsal kesimdekilerin ve yerli halkların sorunlar yaşadığına dikkat çekilmiştir. *evre Güvenliği*, tüm insanlar fiziki olarak temiz bir çevreye ihtiyaç duymaktadır. Ancak sanayileşme ve hızlı nüfus artışının olması bu ihtiyaı zora sokmaktadır. Ülkelerin karşı karşıya kaldığı çevresel tehditler, yerel ekosistem ve küresel sistemin bozulmasının temel sebeplerinden birini oluşurmaktadır. Su faktörünün gelişmekte olan ülkelerde en büyük çevresel tehditlerden biri olmasının üzerinde durulmuştur. Ayrıca su kıtlığının etnik çatışmalarda ve siyasi gerginlikte

giderek artan bir föktör haline geldiği vurgulanmıştır. *Kişi Güvenliği (Kişisel Güvenlik)*, bireyler devlet bazında, devlet-dışı aktörlerden ya da diğer bireylerden gördüğü şiddet başta olmak üzere başka olumsuzluklara da maruz kalmaktadır. Savaş, etnik çatışma, suç, taciz, aile içi şiddet, intihar, uyuşturucu kullanımı ve kaçakçılığı gibi durumlar vasıtasıyla tehdit unsuru kendini gösterebilmektedir. *Topluluk Güvenliği*, aile, toplum, kuruluş, etnik grup gibi bir topluluğa üye olmakla alakalıdır. Gruplara üye olunarak geleneksel kültür ve dillerin korunmasına dikkat çekilmektedir. *Politik Güvenlik*, insan güvenliğinin en önemli yönlerinden biri, insanların temel insan haklarını onurlandıran ve koruyan bir toplumda yaşayabilmesidir. İnsanların haklarını devlet baskısına karşı korumak üzerine vurgu yapılmaktadır (UNDP Human Development Report , 1994: 25-33).

BM raporuyla birlikte insan güvenliğinin geliştirilmesi adına çalışmalar devam etmiştir. Önemli çalışmalardan biri; 2003 yılında İnsan Güvenliği Komisyonu tarafından yayınlanan *Human Security Now* raporu ile insani güvenlik kavramının şekillendirilmesinde rol oynamıştır. Bu rapora göre insani güvenliğin birden fazla tanımını yapmak mümkündür. Bu tanımlardan bazıları şu şekildedir: “Yaşamın özü olan temel özgürlüklerin korunmasıdır. Tüm insan yaşamlarının temel özünü, insan özgürlüklerini ve insan memnuniyetini artıracak şekillerde korumaktır. İnsanlara hayatta kalmanın, geçim kaynağının ve saygınlığın yapı taşlarını veren politik, sosyal, çevresel, ekonomik, askeri ve kültürel sistemler yaratmaktır”. Aynı zamanda rapor, insani güvenliğin sağlanabilmesi için yapılması gereken noktalara da dikkat çekmektedir (Human Security Now, 2003: 4).

Kalkınma, insan hakları ve güvenlik paradigmasını aynı torba içerisine yerleştiren insani güvenliğin (Torun, 2017: 238) kavramsal gelişimine Kopenhag Okulu’nun destek sağladığını söylemek mümkündür (Ovalı, 2006: 10). Kopenhag Okulu’nun önemli temsilcilerinden olan Barry Buzan’a göre, “askeri güvenliğin önceliği tartışmalı bir hale gelmesiyle birlikte güvenliğin çeşitlenmesinin yolu açılmıştır” (Buzan, 1997: 7). Buradan hareketle güvenlik yalnızca askeri unsura yönelik olmamakta; aynı zamanda ekonomik, sosyal, çevresel, toplumsal alanlara yönelik tehditlerin de var olduğu göz önüne alındığında bu alanları da kapsamak durumundadır (Filimon, 2016: 56).

İnsani güvenlik kavramı, 2005 yılında BM tarafından yayınlanmış olan *IN LARGER FREEDOM: Towards Development, Security and Human Rights for All* adlı raporla birlikte yeni bir boyut ve kapsam kazanmıştır (Küçüksolak, 2017: 155-156). Raporda yer alan *Freedom to Live in Dignity* başlığı altında tanımladığı üç faktörden bahsedilmiştir. Sivillerin korunması adına tüm anlaşmaların onaylanıp uygulanması, işbirliğinin güçlendirilmesi adına adım atılması, insanlığa ve işlenen suçlara karşı koruma sorumluluğunun savunulması, Uluslararası Adalet Divanı (UAD) ve Uluslararası Ceza Mahkemelerinin güçlendirilmesi maddelerini içeren Hukukun Üstünlüğü Faktörü; İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin güçlendirilmesi maddesini içeren İnsan Hakları Faktörü ve demokrasilerini kurmak veya güçlendirmek isteyen ülkelere yardım sağlayacak BM Demokrasi Fonu oluşturulmasını öngören Demokrasi Faktörü alanlarında harekete geçilmesi, aktif rol alınması ve duyarlı hale gelmesi gereken alanlar olarak belirtilmiştir (Human Security Report, 2005: 4).

1.1.3. Öz-Kimlik (Self-Identity) ve Ayrımcılık (Discrimination)

Kimlik unsuru geniş bir literatür yelpazesi içerisinde yer almaktadır. Psikoloji, sosyoloji, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler vd. alanlar içerisinde tanımlanmaktadır. Kimlik 1950'li yıllarda ilk kez kullanılmış ve 1970'lerle birlikte kimlik bağlamında akademik çalışmalarda bir gelişme gözlemlenmiştir (Sarı Ertem, 2012: 191-192). 1999 yılında James D. Fearon tarafından oluşturulan *What Is Identity (As We Now Use The Word)?* adlı eserde kimlik kavramı sosyal ve kişisel anlamda olmak üzere iki farklı şekilde tanımlanmaktadır: Sosyal anlamda kimlik, “basitçe bir sosyal kategoriye, sınıflandırılan ve üyeliğe karar veren kurallar ve karakteristik özelliklerle veya niteliklerle ayırt edilen bir sürü bireyi anlatmaktadır”. Kişisel anlamda kimlik ise “bir kişinin özel bir gurur duyduğu ya da sosyal açıdan önemli olan ancak aşağı yukarı değişmez olarak gördüğü bazı ayırt edici özellikler” olarak tanımlanmaktadır (Fearon, 1999: 2).

Toplumun hayatta kalması bir kimlik meselesidir. Kimlik dediğimiz olgu toplumu tanımlar ve toplum kimlik tarafından oluşturulur (McSweeney, 1996: 84-85). Bizi biz yapan kimliksel aidiyetlerimizdir. “Ben-Biz-Öz” ve “Öteki” olarak vurguladığımız

kimliksel karşılaştırmalar bizi diğerlerinden ayıran temel saiktir (Sarı Ertem, 2012: 196).

Buna yerli kimliği açısından bakacak olursak, Latin Amerika ülkelerinde çok çeşitli kimliğe sahip yerli halklar yaşamlarını sürdürmektedir. Bu halklar sömürge dönemi itibariyle yerli kimliklerinin korunması ve idame ettirilmesi adına sürekli mücadele vermekte ve vermeye de devam etmektedirler. Çünkü Latin Amerika ülkelerinin 19.yüzyılın ilk çeyreğinde bölge bağımsızlığının kazanılmasından itibaren bu halklar ötekileştirilen ve dışlanan yerli kimliğine sahiptiler. Asimile edilmek istenen kimliklerini korumak adına mücadele göstermektedirler. 20. yüzyılın sonlarına doğru birçoğu öz-kimliksel aidiyetinlerini koruyacak şekilde yaşamlarını sürdürmeyi başardılar. Ancak bunu bütün halklar için söylemek mümkün değildir. Hala kimliksel çatışmaya, kimiksizliğe maruz kalan, asimilasyonist politikalar içerisinde yaşayan halklar bulunmaktadır.

Ayrımcılık, bir devletin ya da toplumun üyesi kişilere diğerlerine sağlanan hak ve/veya statüden yoksun bir şekilde hayat sürmesidir. Bazı bireyler veya toplum dil, ırk, din, cinsiyet, kimlik, statü, eğitim vb. durumlardan ötürü belli bir sınıflandırmaya tabii tutulurlar (Ataöv, 1996: 1). Görüldüğü üzere ayrımcılık unsuru da kimlik unsuru gibi kapsamlı bir yapıya sahiptir. Yalnızca belli bir alana yoğunlaşmamakla beraber psikolojik, sosyolojik, siyasi, hukuksal açıdan da değerlendirilebilmektedir.

BM, ayrımcılık olgusunun bertaraf edilmesini de savunan önemli bir uluslararası oluşumdur. BM Antlaşmasının 1. maddesinin 2. fıkrasında ve 3. fıkrasında bu duruma atıfta bulunmaktadır. Milletler arasında halkların hepsinin eşit olduğu; ırk, cinsiyet, dil veya din ayrımı yapılmaksızın tüm bireylerin insan haklarına ve özgürlüklerine saygı duyulması gerektiği açık bir dille belirtilmiştir. Ayrımcılık uluslararası platformlarda; “Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme” (1948), “Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme” (1963), “BM Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme” (1960), “Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi” (1966), “İktisadi, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi” (1966) vb. bildirilerde ve anlaşmalarda yer almakla birlikte kavrama dikkat çekilmektedir (Ataöv, 1996: 3).

Yerli halkların da ayrımcılığına yönelik dikkat çeken önemli iki bildiri bulunmaktadır. Bunlar: ILO 169. Konvansiyonu (Uluslararası Çalışma Örgütü’nün oluşturduğu “Bağımsız Ülkelerdeki Yerli Halklar ve Kabile Halklarına İlişkin Sözleşme” ve “BM Yerli Halkların Haklarına İlişkin Bildiri”dir. Bu sözleşmelerle birlikte yerli halklara karşı yapılan ayrımcılığa, asimilasyon politikalarına karşı çıkmaktadır.

1.2. Kuramsal Çerçeve

Kuramsal çerçeve kısmında ülke sınırları içerisinde bulunan göçmenlere ve etnik gruplara/azınlıklara mukabil uygulanan modellere değinilecektir. Bunlar, Asimilasyon (Assimilation), Entegrasyon (Integration), Akültürasyon (Acculturation) ve Segregasyon (Segregation) modelleridir. Bu modelleri anlamak ve çözümlemek, Latin Amerika bölge ülkelerinde yaşam süren yerli halkların öyküsünü; onlara karşı uygulanan politikaları ve davranışları anlama adına elzemdir.

1.2.1. Asimilasyon (Assimilation)

Göçmen literatürü içerisinde yoğun bir şekilde yer alan asimilasyon kavramı, Stephen Castles, Mark J. Miller ve Hein de Haas’ın *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World* adlı çalışmalarında “tek taraflı bir uyum süreci ile birlikte halkların toplum içerisine dahil edilmesi” ve “Göçmenlerin kendilerine özgü dilsel, kültürel veya sosyal özelliklerinden vazgeçmeleri ve çoğunluk nüfustan ayırt edilemez hale gelmeleri” olarak tanımlanmaktadır (Castles, Miller, & Haas, 1998: 245). Kavram yalnızca göçmen literatüründe yer almamakla birlikte birçok alanda kullanılan bir tanım haline gelmiştir. Asimilasyon temel manada tek kültürlülük fikrine olumlu bakan ve egemen toplumun kurallarının ve değerlerinin benimsenmesine dayanan bir kavramdır (Rodriguez-Garcia, 2010: 253). Literatür içerisinde hem olumlu hem de olumsuz bir çağrışıma sahip olan asimilasyon kavramı (Hieronymi, 2005: 137), Chicago Üniversitesi sosyologlarından olan Robert E. Park ve Ernest W. Burgess

tarafından nüfuzlu bir şekilde tanımlanılmaktadır.⁴ Onlara göre asimilasyon, “bireylerin ve toplulukların diğer bireylerin ya da toplulukların hatıralarını, duygularını/hislerini ve tutumlarını edindikleri ve deneyimlerini, tarihlerini paylaşarak o birey ve topluluklar ile müşterek bir kültürel yaşamda bir araya geldikleri iç içe geçme ve kaynaşma süreci”dir (Gordon, 1964: 62). Aslında asimilasyon ile belirtilmek istenen temel gaye, etnik farklılıkların kalıcı olmadığı ve zamanla ortadan kalkacağıdır. Tek ve yekvücut bir ortam oluşturulmak istenmektedir (McDonald, 2007: 50).

Değişen küresel dinamikler ve dünya sistemiyle birlikte asimilasyon kavramında da değişim ve dönüşüm gerçekleşti, asimilasyon teorisi oluşturuldu. Amerikalı sosyolog Milton Myron Gordon’un 1964 yılında Massachusetts Üniversitesinde iken yayınladığı *Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion, and National Origins* adlı eserinde asimilasyonun değişkenleri/aşamaları adı altında teorik bir perspektif çizilmiştir. Milton Myron Gordon’a göre; oluşturduğu *Asimilasyon Süreci Teorisi*⁵ ile kültürel/davranışsal anlamda asimilasyon, yapısal asimilasyon, evlilik odaklı asimilasyon, tanımlayıcı/belirleyici asimilasyon, kabullenilmiş durum asimilasyonu, kabullenilmiş davranış asimilasyonu (Şan & Haşlak, 2012: 38) ve yurttaşlık odaklı asimilasyon olmak üzere 7 başlık altında asimilasyon değişkeninin/aşamasının olduğunu belirtmektedir (Gordon, 1964: 71). Buna ek olarak asimilasyon kavramının teorik çerçevesi üzerinde duran Gordon, asimilasyon kuramlarını İngiliz Uyumu (*Anglo-Conformity*), Erime/Eritme Potası (*The Melting Pot*) ve Çokkültürcülük/Kültürel Çoğulculuk⁶ (*Cultural Pluralism*) modelleri adı altında üç başlık içerisinde incelemektedir (Gordon, 1964: 85).

⁴1930’ların ortalarına kadar sosyoloji alanında çalışan Chicago Üniversitesi akademisyenleri ve öğrencileri tarafından *Chicago Okulu* olarak adlandırılan bir yapı inşa edildi. Chicago Üniversitesi ve oluşturulan ekol, Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) sosyolojinin ilk kurumsal mekanizmasını oluşturmuştur. Öğretim üyeleri Robert E. Park ve Ernest W. Burgess okulun kurucu aktörleri arasında yer almaktadır (Kaya, 2011: 366). İki sosyolog, asimilasyon kavramını ilk ve nüfuzlu bir şekilde tanımlayanlardandır (Gordon, 1964: 62).

⁵ Gordon’un Asimilasyon Süreci Teorisi, İngiliz Uyumu (*Anglo-Conformity*) modeli kapsamında değerlendirilmektedir (Şan & Haşlak, 2012: 38).

⁶ Model isimlerinin ikiyeşerli şekilde kullanılmasının sebebi, Türkçe literatür içerisindeki oluşturulan çalışmalarda iki kavramın da aynı anlam çerçevesinde kullanılmasıdır.

*İngiliz Uyum model*i, Anglo-Sakson çekirdek grubunun davranışları ve değerleri lehine, göçmenin/etnik grubun atalarının kültüründen tamamen feraget etmesini talep etmektedir (Gordon, 1964: 85). Kanada, ABD, Avustralya gibi göçmen/etnik nüfusu fazla olan ülkeler bazında toplumsal uyumu (*Social Cohesion*) sağlamak ve desteklemek adına 1960'lı yıllara kadar uygulanan bir modeldir (Şan & Haşlak, 2012: 36). Modelin temel dinamiği göç eden toplumların geçmişini/mazisini bırakarak, göç ettiği bölgenin kültürel normlarını benimsemeleri olarak görülmektedir (Şan & Haşlak, 2012: 36). Gordon'a göre, Amerikan geleneği açısından muhtemelen en yaygın biçimde kullanılan İngiliz Uyum modeli, temel olarak I. Dünya Savaşı (1914-1918) döneminde Amerikan değerlerinin benimsenmesini amaç edinen *Amerikanlaşma Dinamiği* ile birlikte tam olarak ifade bulmuştur (Gordon, 1964: 98). Bu model, 3 temel varsayıma önem vermektedir. Bunlar; İngiliz kurumlarının, İngilizce dilinin ve İngiliz geleneğine/kültürüne sahip unsurların benimsenmesi ve desteklenmesidir (Gordon, 1964: 88).

*Erime/Eritme Potası model*i, insanların ve kültürlerin çok yönlü bir karışım olduklarını tasvir eder; buradan hareketle ortaya çıkan nihai netice, tamamen yeni bir aktör ve kültürün yaratılmasıdır (McDonald, 2007: 50). Temel olarak göçmenlerin/etnik grupların kendi ideolojileri, gelenekleri, kültürleri göz ardı edilip yeni ve tek bir kültür oluşturulması amaçlanmıştır (Şan & Haşlak, 2012: 43). Göçmen/etnik grubun kültürünün, aidiyetinin egemen kültür içerisinde eritilmesi gerektiğini savunan (Gordon, 1964: 116) Erime/Eritme Potası modeli, 1960'lardan itibaren birçok yönden eleştirilmiş, varlığı sorgulanmıştır. Aslında model bir çeşit "yanılsama" olarak ifade edilmektedir (Gordon, 1964: 129; Aktaran: McDonald, 2007: 53). Hem İngiliz Uyum modeli hem de Erime/Eritme Potası'nın eleştirilmesi ortaya yeni bir modelin yaratılışını hızlandırmıştır. 1970'lerle birlikte Erime/Eritme Potası eleştirilerek alay konusu oldu ve popüleritesini yitirdi (Higham, 1984:XII; Aktaran: McDonald, 2007: 53). Bu yıllarla birlikte, Amerikan normu ve geleneğinin içerisinde etnik çeşitliliğin var olması gerektiği, toplumların kendi kültürlerinden, geleneklerinden vazgeçmek yerine farklı kültürlerin bir arada yaşama ideolojisine sahip olması gerektiği vurgulanmıştır (McDonald, 2007: 53).

*Çokkültürcülük/Kültürel Çoğulculuk model*i, bir ülke içerisinde yaşamlarını sürdüren farklı etnik kökene, dilsel, dinsel ve kültürel farklılıklara sahip olan toplulukların

kendi dinleri, dillerini, kimliklerini, kültürel farklılıklarını rahatça yaşayabilmesidir (Çarpar, 2012: 50). Berry’e göre, “kültürel çoğulculuğu benimseyen toplumların, İngiliz Uyumu’na ve Erime/Eritme Potası’na göre daha çok olumlu bir yaşam seçeneğine sahip olduğunu iki seçeneğe bağlamaktadır. Bunlar; “göçmenler/etnik gruplar üzerinde kurulacak asimilasyon/segregasyon ve marjinalleşme baskısının daha düşük düzeyde olması; hem daha geniş toplumun kurumlarından -farklı eğitim müfredatları gibi- hem de genellikle çoğulcu toplumları oluşturan sürekli ve gelişen etnokültürel topluluklardan sosyal destek sağlama olasılıklarının olmasıdır” (Berry, 1997: 17). Bu modelin önemli savunucularından olan Horace Kallen, *Democracy Versus The Melting Pot (1915)* adlı eseriyle birlikte çoğulcu vizyonun ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur (McDonald, 2007: 55-56). Kallen’in yaklaşımıyla birlikte birçok sosyolog dini ve etnik konularda çoğulculuk adına çalışmalar yapmaya başlamıştır (Driedger, 1989: 46 Aktaran: Şan & Haşlak, 2012: 46). Şuanki dünya sistemine bakıldığı zaman bile ülkelerin birçoğunun etnik yapısı çeşitlidir. Kolombiya, Venezuela, Bolivya, ABD, Kanada, Avustralya gibi ülkelerin çok-kültürlü, çok-etnili yapıya sahip olduklarını görmek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında çokkültürlülük literatür içerisinde ehemmiyete sahip olan bir kavram olarak devamlılığını sürdürmektedir.

1.2.2. Entegrasyon (Integration)

Entegrasyon; işbirliği, yakınlaşma, birleşme, bütünleşme, karşılıklı bağımlılık, işbölümü, etkileşim, dayanışma, piyasaları bütünleştirmeye birlikte daha birçok kavramı bünyesinde barındırmaktadır. Buradan hareketle entegrasyon; ekonomik, sosyal, siyasi, askeri, toplumsal açıdan da incelenebilen kapsamlı bir alan olarak belirtilmektedir. Bütünü oluşturan parçalar arasındaki ilişkiye atıfta bulunan (Holzner, 1967: 51) entegrasyon, özgürlük ve uzlaş kavramlarıyla bağlantılıdır. Çünkü entegrasyon egemen olmayan/etnik grubun, egemen olan grupla başarılı bir şekilde entegre olabilmesi için bu konuda özgürce karar verebilmesi ve karşılıklı bir uzlaşının gerçekleşmesi gerekmektedir (Berry, 1997: 10). Aynı zamanda entegrasyon içerisinde önem arz eden önemli bir kavram da bulunmaktadır. Joseph Nye ve Robert

O. Keohane tarafından literatüre kazandırılan *karşılıklı bağımlılık (interdependence)*⁷ faktörü, devlet ve toplumların karşılıklı bağımlılık içerisinde yaşam sürecine dikkat çekmektedir (Nye, 1971: 193-194).

20. yüzyılın ortalarında çokkültürcülük ideolojisinin gelişmeye başlamasıyla birlikte asimilasyon politikalarından zamanla uzaklaştırılarak entegrasyona olan ilgi artmaya başlamıştır (Castles, Miller, & Haas, 1998: 1). 1970’li yıllarda John Higham tarafından oluşturulan farklı kültürler arasındaki dinamik ilişkiyi temel alan (Zunz, 2001: 110) *Çoğulcu Entegrasyon modeli (Pluralistic- Integration Model)* üzerine yoğunlaşmalar başlamıştır. Bu model, asimilasyon ve çoğulculuğu karşılıklı olarak birbirini dışlayan süreçlerden ziyade birbirlerine paralel veya eş zamanlı kavramlar olarak görmektedir (McDonald, 2007: 62-63). Bu model, *etnikleştirme* kavramı üzerinde durarak, belirli grupların üyelerini bir araya getirmeyi amaç edinmekte ve böylece çeşitli etnik grupların Amerikan toplumuna katılımını sağlamaktadır. Aynı zamanda model; etnik etkileşim, kültürel alışveriş ve çok yönlülük kavramlarına da dikkat çekmektedir (McDonald, 2007: 62).

Alastair Ager ve Alison Strang’ın *Understanding Integration: A Conceptual Framework (2008)* adlı çalışmalarında entegrasyon modeline odaklanılmıştır. Entegrasyonun temel olarak hangi alanlarda etkiye sahip olduğunun üzerinde durularak bir konsept oluşturulmaya çalışılmıştır. Ager ve Strang’e göre “başarılı bir entegrasyon modelinin gerçekleştirilebilmesi için birçok faaliyet alanında entegrasyonun sağlam bir zemine oturtulması gerekmektedir” (Ager & Strang, 2008: 167). Bu kuramcılar, *Entegrasyonun Temel Etki Alanlarını Tarif Eden Kavramsal Bir Çerçeve* sunmuşlardır. Bu etki alanlarını skala şeklinde oluşturmuşlardır. Skalanın en altında haklar ve yurttaşlık, bir üst skalada dil ve kültürel bilgi/beceri, güvenlik ve istikrarlılık, bir üst skalada sosyal ilişki unsurları, sosyal bağlar, sosyal noktalar ve sosyal köprü unsuru, en üst skalada ise, iş/istihdam, barınma, eğitim ve

⁷ Joseph Nye ve Robert Owen Keohane’in *Power and Interdependence* adlı eseriyle birlikte literatüre kazandırılan (Gürkaynak & Yalçın, 2009: 75) *karşılıklı bağımlılık (Interdependence)*, farklı ülkeler ya da aktörler arasındaki ilişkilerde karşılıklı etkileşimle karakterize edilen durumları ifade etmektedir. Bahsedilen etkileşimin referans noktası; parasal, mali, toplumsal konular olarak nitelendirilmektedir (Arı, 2013: 342). Joseph Nye ve Robert O. Keohane’e göre; “yaşadığımız çağ karşılıklı bağımlılık çağıdır” (Keohane & Nye, 2011: 3).

sağlık unsurlarına değinilmektedir (Ager & Strang, 2008: 170). Buradan hareketle entegrasyonun sağlam zemine oturtulması adına olumlu ve olumsuz faktörler olarak bir ayırım oluşturulmuştur. Kuramcılara göre; eğitim, barınma, istihdam gibi unsurlar entegrasyon sürecini olumlu bir yönde etkileyen faktörler olmasına karşın egemen halkın göçmenlere/etnik gruplara karşı negatif tavrı, ırkçılığa maruz bırakması, korku ve güvensizliği oluşturması, zorbalık/baskınlık gibi unsurlar ise olumsuz faktörlerdir (Phillimore, 2011: 577-578). “İstihdam” kavramı üzerinde duran kuramcılar, en çok araştırılan entegrasyon alanı olabileceğini belirtmektedir. İstihdam, kuramcılara göre; “göçmenlerin/egemen olmayan toplumun ekonomik gelişimini temel almakla birlikte ekonomik anlamda bağımsızlığını teşvik etmek, yaşam standartlarını belirlemek, ev sahibi toplumla tanışmak, kendine duyduğu saygısını geri kazanmak, dil becerilerini geliştirmek gibi toplumların iç içe geçmesini sağlayacak “temel bir dinamik” olarak göstermektedir (Ager & Strang, 2008: 170). Kuramcılara göre; barınma, eğitim ve sağlık unsurları da aynı istihdam gibi entegrasyonun önemli temel dinamikleri olarak gösterilmektedir. Yaşayabilecekleri, kendilerini rahat hissedebilecekleri, refahlarını sağlayabilecekleri bir yapı; eğitimlerini rahatça gerçekleştirecekleri, toplumla aktif bir şekilde temas edebilecekleri, kendilerini rahat hissedebilecekleri bir eğitim kurumu; sağlık kurumlarına kolay ve güvenilir bir şekilde ulaşabilmeleri önem arz etmektedir (Ager & Strang, 2008: 170-173).

Sosyoloji Profesörü Favell (1998), entegrasyon teriminin etnik azınlıklar ile baş etmeye yönelik hoşgörölü ve kapsayıcı yaklaşımları karakterize eden bir kavram olarak kullanıldığını belirtmektedir (Favell, 1998; Aktaran: Phillimore, 2011: 577). Kuramcı, bu kavramın tarihsel perspektifini Max Weber’in, Emile Durkheim’in öncölük ettiğı daha sonra Talcott Parsons’ın da savunduğı, içerisinde bütünleşmeye, adaptasyona ve uyuma atıf yapan İşlevselci Yaklaşımına kadar gidebileceğini savunmuştur (Favell, 1998: 3).

Chicago Üniversitesi Sosyoloji oluşumu olan *Chicago Okulu* önemli kuramcılarından olan Park ve Burgess ise asimilasyon kavramına eleştiri getirerek (Demirağ & Kakışım, 2018: 133) zamanla entegrasyon olgusunun ırk ve etnisite çalışmalarına uygulanmasını savunarak, kamu politikaları için kavramsal bir çerçeve sunarak kavramın kullanımının popöler hale gelmesine destek sağlamıştır (Favell, 1998: 3).

Psikoloji alanında uzman olan John W. Berry ise, çokkültürlülüğü savunan biri olarak zamanla her şeyin değiştiğini hem göçmen/etnik grupta hem de ev sahibi toplum içerisinde değişim yaşandığını, yeni kimliklerin, yeni aidiyetlerin ortaya çıktığını belirtmiş, entegrasyon kavramına atıfta bulunmuş (Phillimore, 2012: 2) ve hem sosyolojik hem de psikolojik açıdan en olumlu stratejinin entegrasyon olduğunu vurgulamıştır (Phillimore, 2011: 579). Kuramcı, “entegrasyon kavramını bir bireyin hem sahip olduğu kültürünü, aidiyetini yani benliğini devam ettirme, aynı zamanda başka toplumlarla da etkileşim içerisinde olabilmesi durumu” olarak kavramsallaştırmaktadır (Phillimore, 2012: 2-3). Halkların asimilasyonu seçebilme haklarının var olduğunu böylelikle kendi kültürel varlıklarını devam ettiremeyeceklerini vurgulamaktadır. Ev sahibi toplumla etkileşim olgusu gerçekleşmediği için ayırım/dışlama unsurunun ön planda olacağını böylece marjinalleşme olgusuyla karşı karşıya kalınacağını vurgulamaktadır (Phillimore, 2012: 2).

Sosyolog Stephen Castles ve diğer kuramcılar entegrasyona ilişkin yaklaşımı siyasal, sosyal ve kültürel olmak üzere üç perspektifle ele almaktadır. Sosyal perspektif, ekonomi, istihdam, sağlık, eğitim gibi unsurlara katılma; Siyasal perspektif, karar alma süreçlerine katılım, yasal haklardan eşit şekilde faydalanma; Kültürel perspektif ise toplumların birbirlerinin kültürel dinamiklerine saygı konularına odaklanmaktadır (Castles, Korac, Vasta, & Vertovec 2002: 138; Aktaran: Erat, 2018: 84).

1.2.3. Akültürasyon (Acculturation)

Akültürasyon, “farklı kültürlerin buluşması ve buluşma sonucunda oluşan değişimdir” (Sam & Berry, 2006: 1). Temelde akültürasyon kavramı, egemen olmayan kültürün ev sahibi kültüre uyum sağlaması ki, kendi gelenekleri, alışkanlıkları, dil kullanımı, yaşam tarzı gibi unsurlarının değiştirilmesini içermektedir (Szapocznik, Scopetta, Kurtines, & de los Angeles Aranalde, 1978: 114). Zamanla yerli halklarla yürütülen araştırmalar, antropoloji ve göçmenler konusu sayesinde sosyoloji alanında kültürleşmeye olan inanç ve güven artmaya başladı. Sam ve Berry’e göre, kültürleşmede artan bu ilginin çok çeşitli sebepleri olmasına karşın temel olarak iki madde içerisinde toplamak mümkündür. Bunlar;

“savaş, çatışma, anlaşmazlık ve açlık gibi doğal ve insan kaynaklı felaketler nedeniyle göç olgusunda; kültürlerarası psikoloji alanında çalışanlar tarafından geliştirilen kültür ve insan davranışı arasındaki bağın önemini anlamadaki artışın gözlemlenmesidir” (Sam & Berry, 2006: 1).

Akültürasyon ile ilgili iki temel model sunmak mümkündür. İlk model, Berry ve diğer kuramcılar (*Uichol Kim, Thomas Minde ve Doris Mok*) tarafından oluşturulan *Sosyal Psikoloji Yaklaşımı (Social Psychology Approach)*’dır. Bu yaklaşım, göçmenler/egemen olmayan toplum üzerinde durarak ev sahibi olan toplumda kalıcı yerleşimi ön gören bir perspektif sunmaktadır. İkinci model ise, Stuart Hall tarafından oluşturulan *Kültürel Kimlik Yaklaşımı (Cultural Identity Approach)*’dır. Ev sahibi olmayan toplumun kimliğinin müzakere, yerinden edilme, anlaşmazlıklara dayalı siyasi pozisyona bağlı şekilde tarihsel bir perspektif içerisinde ele almaktadır (Phillimore, 2011: 578).

John W. Berry, birey ve toplulukların kültürleşmek için uğraş verdikleri olguları *Akültürasyon Stratejileri* adı altında oluşturduğu dört unsur çerçevesinde dikkat çekmektedir. “Bireylerin kendi kültürel değerlerini sürdürmek istememesiyle beraber diğer kültürlerle etkileşim içerisine girmelerini *asimilasyon*, bireyler kendi kültürel değerlerine bağlı kaldıklarını aynı zamanda diğer kültürlerle etkileşime girme isteğinden kaçmalarını *ayırma/ayrılma (seperation)*, kültürel etkileşime devam edip aynı zamanda kendi kültürlerini devam ettirmelerini, kültürel bütünlüğü önemsemelerini *entegrasyon*, başka kültürlerle etkileşime girme konusunda bir ilginin ve gayretin bulunmaması durumunu *marjinalleşme (marginalisation)*” olarak tanımlamaktadır (Berry, 2008: 331).

1.2.4. Segregasyon (Segregation)

Segregasyon, “Farklı gruplara ait insanların sosyal konumlara ve gruplar arasındaki ilişkili sosyal ve fiziksel mesafelere rastgele olmayan bir şekilde tahsis edilmesi” olarak tanımlanmaktadır (Bruch & Mare, 2009: 270). Kavram genel anlamda *eşitsizlik* durumlarını ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır (WEB1). Ortak unsurlara sahip olan aktörlerin belli bir bölgede gruplaşması olarak da adlandırılabilir

(Mik, 1987: 40; Aktaran: Canatan, 2011: 13). Aslında farklı kişiler tarafından farklı şekillerde yorumlanması nedeniyle tartışmalı ve karmaşık bir kavram olarak nitelendirilmektedir (Kaplan & Woodhouse, 2004: 579).

Thomas C. Schelling'in *Dynamic Models of Segregation* (1971) adlı eserinde bireyler arasında ırk, din, dil, cinsiyet, renk, etnisite gibi birçok unsur doğrultusunda ayrımcılığın olduğunu, bu ayrımcılıkların kurumsal uygulamalardan, bilinçli olarak organize edilmesinden, özel iletişim sistemlerinden, bireysel tercihlerin karşılıklı etkileşiminden gerçekleşebileceğini belirtmektedir (Shelling, 1971: 143).

Segregasyon, *sınırlamak* olgusu üzerine odaklandığı zaman bireylerin veya halkların kullanabileceği alanlarını, onların durumlarını, isteklerini, arzularını kısacası yaşamını etkilemektedir. Bu yüzden otomatik olarak ayrımcılığa uğrayan toplumun insanlardan daha da uzaklaşmasına; kendi yaşamlarına ve ortamlarına tekrar dönmesine neden olmaktadır (Bruch & Mare, 2009: 270). Bu durumu Latin Amerika'daki yerli halkların yaşam serüveninde görmek mümkündür. Bu halklar yıllardan beri süregelen ayrımcılık unsurlarına maruz kalmakla birlikte var olan toplumdaki ve düzenden uzakta yaşamak durumunda kalmaktadır.

Stephen Castles & Hein de Haas ve Mark J. Miller (1998) *Konut/Mekansal Segregasyon(u)* unsuru üzerinde durmaktadır. Göçmen/egemen olmayan toplumların yerleşim yerlerinden, bölgelerinden ayrı bir konumda yaşadıklarına değinmekle beraber, bu ayrışmanın sebebini çoğunluk nüfustan izole olmanın yanı sıra “sosyal olanaklardan yoksun olmak” olarak nitelendirmiştir (Castles, Miller, & Haas, 1998: 199). Aslında burada mekansal ayrımın olmasının temel sebebi *sosyal eşitsizlik* kavramı içerisinde saklıdır (Musterd, Marcińczak, van Ham, & Tammaru, 2015: 1065). Çünkü bu kavram insanlar arasında sosyo-ekonomik ayrıma neden olmakla birlikte Latin Amerika'daki yerli halklarda görüldüğü gibi belli bölgelere yoğunlaşmalara, insanlardan izole bir şekilde yaşam sürmelerine neden olmaktadır. Aslında böylece mekansal bağlamda etnik segregasyonun da ortaya çıkabileceğini görmek mümkündür. Çünkü benzer/farklı etnik kökene sahip topluluklar aynı yerlerde yaşam sürebilmektedir (van Ham & Tammaru, 2016: 953-954).

BÖLÜM II

2. LATİN AMERİKA'DA YERLİ HALKLAR

Latin Amerika yerli halklarının köken tarihine tam anlamıyla ulaşabilmek pek olası değildir. Çünkü bölge halklarının kökenleri çok eskilere dayanması hasebiyle yazılı kaynaklar yönünden yoksunluk bulunmaktadır. Bölge halklarının geçmişi üzerinde kazıbilim araştırmalarında bulunan arkeologlar sayesinde yeni unsurlar, kaynaklar gün yüzüne çıkartılabilmektedir. 16 yüzyılla birlikte yazılı kaynakların meydana gelmesi, gelişmesi ve bollaşmasıyla birlikte tarihsel bir panoramanın oluşturulmasının yolu açılmıştır. Bu halkların tarihinde ehemmiyete sahip belli başlı kırılma noktaları yer almaktadır. Bunlardan ilki, 1492 yılında Kristof Kolomb'un kıtaya gelmesiyle 16 yy. başlarında bölgeyi keşif amacıyla gelen İber Yarımadaı güçlerle⁸ yerlilerin karşılaştığı *yeni bir kıta keşif* dönemdir. İkincisi, 19.yüzyılın ilk çeyreğinde halkların sınırları içerisinde yaşamlarını sürdürdükleri ulusların bağımsızlıklarını kazandığı dönemdir. Üçüncüsü ise, 1970'lerle birlikte modern entegrasyon unsurunu temel dinamik seçerek taleplerini gerçekleştirmek adına mücadele vermeye başladıkları küreselleşmeyle birlikte yeni dünyadaki *kapsamlı ve yoğun entegrasyon* dönemidir, ki gösterdikleri mücadele olgusu bugün hala devam etmektedir. Buradan hareketle bugünün bölge halklarının tarihsel bir görünümünü çizebilmek için, hiç kuşkusuz, günümüz halklarının ataları olarak görülen Maya, Aztek ve İnka medeniyetlerinin varlığını sürdürdüğü dönemi başlangıç noktası olarak seçmek gerekmektedir.

⁸ İber Yarımadaı olup Latin Amerika bölgesine keşif amacıyla gelen kâşiflere, askerlere İspanyolca bir terim olarak kullanılan fatih, fetihçi anlamlarına gelen *Conquistadores* denilmektedir.

2.1. Latin Amerika'daki İlk Medeniyetler ve Tarihi

2.1.1. Maya Medeniyeti

2.1.1.1. Tarihsel Köken

Birçok halka ve medeniyete ev sahipliği yapmış olan Mezoamerikan coğrafyasının⁹ tarihini M.Ö. 12.000-7.000'lere belki de çok daha eskilere götürebilmek mümkündür (Foster, 2002: 18). Derin bir tarihsel kökene sahip olan Mezoamerikan coğrafyası içerisinde kuşkusuz en mühim medeniyetlerden biri Mayalar idi. Mayaların yaşam bölgesi temelde günümüz Meksika'sının Yucatan başta olmak üzere birkaç eyaletiyle birlikte Guatemala, Honduras, Belize ve El Salvador bölge ülkelerini kapsamaktadır.

Harita.1: Mayaların Yaşam Sürdüğü Bölgeler

Kaynak: (Fash & Fasquelle, 1991; Aktaran: Fitzsimmons, 2009:8)

⁹ Mezoamerikan kavramı, “ortak bir gelenek” veya “kültürel olarak etkileşim içerisinde olunan bir bölge” olarak tanımlanmaktadır. Walter Lehmann ve Krickeberg tarafından “karmaşık kültürlerin var olduğu bir alan” olarak tasvir edilmektedir. Bu bölge kabaca Meksika'nın dörtte üçünü, Guatemala ve Belize'nin tamamını, Honduras'ın batısını ve El Salvador'un beşte dördünü kapsamaktadır (Adams, 2000: 6-7).

Mayaların tarihsel başlangıcı Kristof Kolomb'un kıtaya ayak basmasından yaklaşık olarak 2000 yıl öncesine dayandırılmaktadır (Foster, 2002: 3). Mayaların geçmişini Klasik Öncesi Dönem, Klasik Maya Dönemi, Klasik Sonrası Dönem olmak üzere üç tarihsel döneme ayırarak incelemek mümkündür.¹⁰ *Klasik Öncesi Dönem (M.Ö-2000? – M.S. 250)*, Maya kültürünün belirgin bir şekilde ortaya çıktığı ve gelişim gösterdiği bir dönemdir. Avcılık, toplayıcılık ve tarımsal faaliyetler maya yaşamında önemli bir konumda yer almaya başlamıştır (Coe, 2002: 10; Aktaran: Tektaş, 2020: 7). Bu dönem Mayalarla etkileşim içerisinde olan farklı toplumların ortaya çıkışına sahne olmuştur. Bunlardan birtanesi, ki Mezoamerikan tarihinde önemli bir geçmişe sahip olan, aynı zamanda önemli medeniyetlerden biri olarak nitelendirilen Olmecler'dir. Olmec toplumu doğrudan ya da dolaylı olarak yalnızca Maya medeniyetinin değil birçok toplumun düşünsel, sanatsal ve kültürel perspektifine katkı sağlamıştır (Martin & Grube, 2002: 8; Foster, 2002: 23-29). M.Ö 400'lü yıllarla beraber her ne kadar Aztek ve İnka medeniyetleri kadar *savaşçı* bir mekanizmaya sahip olmasalar da kurdukları Tikal (Guatemala), Uaxactun (Guatemala) gibi şehir yönetimlerine yenilerini katabilmek adına savaş unsurunu ön plana çıkardıkları bir süreç mekanizmasının varlığından söz etmek mümkündür. Aynı zamanda bu dönem, Mayaların matematik, sanat, astronomi, tıp gibi bazı dallarda yeteneğini gösterdiği bir dönemi kapsamaktadır (Tektaş, 2020: 8). *Klasik Maya Dönemi (M.S. 250 – 900)*, Mayaların yaşam sürdüğü şehirlerin gelişiminin, kültürleşmenin ve sanatsallığın artışının ve aynı zamanda Meksika'nın önemli bir merkezi olan Teotihuacan ile karmaşık ticari ilişkilerin sürdürülmesinin ön plana çıktığı bir dönemdir. Kültürlerinin önemli bir betimlemesini oluşturan Chichen Itza piramidinin tamamlanması gibi Mayaların birçok konuda gelişmesi ve genişlemesi hasebiyle bu dönemi *yükselme dönemi* olarak da adlandırabiliriz (Tektaş, 2020: 9). Bununla birlikte, sadece Chichen Itza değil *Copan, Piedras Negras, Yaxhilan, Uxmal* gibi bazı maya yerleşiminin bulunduğu bölgeler kültürel açıdan önemli bir noktaya gelmiştir (Gendrop, 2019: 69). Klasik dönemin bitişine doğru Mayaları gerileme ve çöküş süreci beklemekteydi. Bunun en temel sebebi büyük şehir devletlerinin küçükler üzerinde kurmak istediği tahakkümle birlikte yoğunlaşan savaşın önüne

¹⁰ Birçok çalışmada Mayaların kökeni farklı tarihsel dönemlere ayrılarak incelenmektedir. Örneğin, Klasik Öncesi Dönem; Arkaik, Erken Klasik Dönem, Orta Klasik Dönem ve Geç Klasik Dönem olarak dört bölüme ayrılarak da incelenmektedir (Sharer, 2000: 449).

geçilemez bir konuma gelmesi ve Tolteklerin de genişlemesiyle beraber Maya topraklarına göz dikmiş olmasıdır. Buna ek olarak Mayaların yıkılışına giden sürecin hızlandırılmasına neden olan birkaç unsurun da varlığından bahsedilmektedir. Bunlar; yaygın bir şekilde ilerleyen kuraklık, insan kaynaklı çevrenin tahribi, ormansızlaşma, yoğun volkanik patlamalar gibi teorikleştirilmiş unsurlardır (Barnhart, 2015: 151). *Klasik Sonrası Dönem (900-1521)*, Tolteklerin *Tula* bölgesine yerleşerek, yeni bir düzen oluşturmaya çalışmasıyla adından bahsettiği, Meksika’da gücünün yayılmaya başladığı ve Maya nüfusunun kuzey ve güney bölgelerde yoğunlaşmaya başladığı bir dönemdir (Foster, 2002: 68-72). Mayalar, bazı şehirleri, özellikle Yucatan ve Guatemala yaylaları boyunca yer alan şehirleri yönetmeye devam etmiştir. Ancak zamanla maya gücü zayıflamış, 1521’de İspanyol güçler ile karşılaşmış ve çöküşüne giden yol aralanmıştır.

2.1.1.2. Toplum, Düzen ve Yönetim

Maya medeniyeti içerisinde yaşayan her birey, oluşturulan toplumsal skala içerisinde belli bir konuma sahip olmak durumundaydı. Toplum; elit sınıf, orta sınıf ve avam/sıradan/alt sınıf olarak adlandırılan üç skaladan meydana gelmekteydi. Üst skalada; Mayaların değer verdiği üst rütbeli rahipler önemli bir konumda yer almaktaydı. Buna ek olarak, soylular, savaşçılar, tüccarlar, haracını verenler, yazıcılar, müzisyenler, ressamalar bu elit sınıfta yer almaktaydı. Orta skala; genellikle elit sınıfta yer alanların daha düşük düzeyinde bulunan bireyleri kapsamaktadır. Rahiplerin daha düşük rütbeye sahip olanları, alt düzeyde bulunan memurlar ve askerler de bu sınıfta yer almaktadır. Avam/Sıradan/Alt skala ise tahmin edileceği üzere işçileri, çiftçileri ve elbette köleleri içermekteydi (Foster, 2002: 124-125). Mayalarda düzen sağlayıcılar olarak nitelendirilen en önemli aktör krallardı. Diğer yandan üst skalada bulunan aktörler de düzen sağlayıcılık yetkisine sahipti. Mayalar diğer ülkeler üzerinde düzen kurabilmek adına savaş unsurunu önemsemişlerdir. Maya hükümdarları en büyük savaş kaptanıydı. Bu doğrultuda iktidardaki kralın savaş konusundaki marifeti ve düşünsel perspektifi kendi prestiji yönünden ehemmiyete sahipti (Foster, 2002: 143). Bununla beraber, Maya medeniyeti, toplum

ve devlet yönetimini ve düzenini parçalı bir şekilde şehir devletleri vasıtasıyla çözmeyi amaçlamıştır.

2.1.1.3. Gündelik Yaşam

Sınıflı bir toplum olan Maya toplumunun günlük yaşamı içerisinde önemli bir konuma sahip olan temel unsur tarım idi. Yoğun bir tarım üretimine sahip günlük yaşayışları noktasında bir iş bölümünün varlığından bahsetmek gerekir. Erkekler tarlalarda çalışır ve avcılıkla uğraşırdı; kadınlar ise mutfak bahçelerini korur, ormandan ürün toplar ve yiyecek hazırlardı. Mayaların yeme konusunda çeşitliliği olmasına rağmen günlük olarak genelde fasulye, mısır gibi besinler tüketilmekteydi (Foster, 2002: 21). Tarımsal üretim ve ilgi, mayaları çöküşe götüren teorilerinden biri olan kuraklığın artışıyla birlikte tamamen bırakılmasa da yavaşlamaya başladı ve halk belli başlı mesleklere ve/veya uğraşlara yönelmek durumunda kaldı. Bunlardan bazıları; dokumacılık, yapı işçiliği, askerlik vd. (Foster, 2002: 329). Evlilik konusu da Maya toplumunda değinilmesi gereken bir unsurdur. Çünkü evliliğin olabilirliğinin en temel noktası aynı toplumsal skala içerisine yerleştirilmiş olmaktır. Gündelik yaşam içerisinde eğitim unsuruna bakıldığında zaman; seçkinler dışında mayaların çoğu okuma yazma bilmezdi. Daha çok üst rütbeli kişiler yazı unsuruyla iç içeydi. Günlük yaşamdaki hastalıklar ve rahatsızlıklar konusunda ise rahiplere güvendiler. Rahiplerin hastalıkların nedenlerini bularak, onlara deva olması amacıyla bitkisel ürünlerle birlikte dini büyülerini de içeren bir tarz oluşturulmuştur (Foster, 2002: 336).

2.1.1.4. Ticaret

Maya medeniyetinin klasik dönemde ekonomi ve ticaret alanında büyük bir gelişim sağladığını belirtmek gerekir. Bu dönemde diğer toplumlarla da ticari ilişkilerini geliştirmeyi ve temellendirmeyi başardı ve bunu devam ettirdi. Buradan hareketle şu kanıya ulaşmak mümkündür; ticaret unsuru maya geçmişinde medeniyetin gelişimi adına önemli bir konumda bulunmaktadır. Bazı bölgeler Mayaların ticari gelişimi için önemliydi; Chalchuapa, Kaminaljuyú ve Utatlán bölgeleri *Obsidyen* kaynakları

yönünden zengindi; Komchén, önemli bir ticari açıdan cazibe merkezi olan Chichén Itzá ve Mayapán bölgeleri de *tuz yatakları* açısından öneme sahipti (Foster, 2002: 319). Buna ek olarak Pamuk ve Kakao başta olmak üzere Altın, Mısır, Amber gibi ürünler mayalar için önemli ihracat ürünleridir. İnci, yarı değerli taşlar, bakır, pamuk gibi ürünler de ithal edilen ürünlerden bazılarıdır.

Tablo.1: Mayaların Bazı İthalat - İhracat Ürünleri

<i>Maya Bölgesinden Ticaret Ürünleri</i>		<i>İthal veya Transfer Edilen Ürünler</i>	
Ürün	Birinci İhracat Alanı	Ürün	İlk Üretim Alanı
Amber	Chiapas (Meksika)	Kakao	Orta Amerika
Kakao	Pasifik Kıyısı, Belize, Honduras Sulak Alanları	Bakır	Meksika'nın batısı, Orta Amerika
Çakmaktaşı	Ovalar, özellikle Colha (Belize)	Pamuk	Orta Amerika
Altın	Yaylalar (sınırlı bir şekilde)	Tüy ve/veya tüyler	Orta Amerika
Bal	Yucatan'ın Karayip Sahili boyunca	Obsidyen	Meksika'nın orta ve batı bölgesi
Mısır	Belize'nin sulak alanları ve El Salvador	İnci ve/veya inciler	Pasifik Kıyısı boyunca
Pamuk	Yucatan ve Pasifik Kıyısı boyunca	Yarı Değerli Taşlar	Orta Amerika
Obsidyen	Yaylalar: Ixtopeque, San Martin, Jilotepeque, El Chayal (Guatemala)	Gümüş	Orta Amerika
Tuz	Yucatan'ın kuzeyi		
Vanilya	Pasifik Kıyısı boyunca		
Balık, tuzlanmış	Kıyı ve Göl Alanları		

Kaynak: (Robert J. Sharer: 1994: 454-455; Aktaran: Foster, 2002: 321)

2.1.1.5. Din

Din; Mayaların yaşamında en temel, en birleştirici, en güçlü olgudur. Çünkü din, hemen hemen her alanda ve her konumda önemsenen, saygı duyulan ve bölgeden bölgeye farklılık gösteren değil aksine herkesi kapsayandır. Bu açıdan Mayaların inandığı ve savunduğu din, başlangıç sürecinden itibaren sömürge dönemine kadar geçen sürede sürekli bir şekilde gelişim ve olgunlaşma gösterdi. Maya tarihinde din alanında yazılı kaynaklardan olan Quiche yerli halkları tarafından yazılan bir nevi destansı, öykümsü bir bakışa sahip *Popol Vuh*, önemli bir noktada yer almaktadır. Çünkü içerisinde Quiche Mayalarının dinin yaşam dinamikleri üzerindeki etkileri, yaradılış destanı gibi kısımlar yer almaktadır (Krickeberg, 1998: 148).

Mayalarda dinin sağlayıcısı olan tanrıları mevcuttur. Ölüm Tanrısı, Yağmur Tanrısı (Chac), Gökyüzü Tanrısı (Itzamna), Ay ve Gece Tanrısı, Su Tanrısı, Rüzgâr Tanrısı, Güneş Tanrısı, Mısır Tanrısı, Savaş Tanrısı bunlardan bazılarıdır. Maya dininde önemli noktalardan biri de tanrılara bağlılık, sevgi göstergesi olarak nitelendirilen insan kurban etme ayinleridir. Burada sadece kendi toprakları içerisinde yaşayan insanları kurban ederek sınırlama yapılmamakla beraber aynı zamanda savaş doğrultusunda kazandıkları topraklardaki insanları da mahkûm ederek kurban etmektedirler (Foster,2002: 165).

2.1.1.6. Dil, Bilim ve Sanat

Mayaların kendi aralarında konuştukları farklı diller ve varyasyonları vardı. Temel olarak, İspanyol güçler tarafından mayaların 31 çeşit maya dili konuştuğu belirtilmiştir. Bu dillerin bazıları anlaşılabilir durumda olmakla birlikte, bazıları günümüze yetişememiş, bazıları ise günümüzdeki yerli halklar tarafından kullanılabilmektedir (Foster, 2002: 3). Maya tarihinde Popol Vuh'a ek olarak bazı yazılı kaynakları önem arz etmektedir. Popol Vuh sömürge öncesi döneme ait olmasına karşın diğer önemli kaynaklar, maya elyazmaları olarak kabul edilen Cakchiquels Yıllıkları (*The Annals of the Cakchiquels*) ve Mayaların yaşamsal tarihlerini, inanışlarını ve geleneklerini vd. alanları hakkında bilgilendirmelerde bulunan Chilam Balam Kitapları (*Books of the Chilam Balam*) sömürge dönemine aittir. Mayalardan geriye kalan yazılı kaynaklardan bazıları günümüze kadar varlığını

sürdürmüş ve bazı ülkelerin sınırları içerisinde koruma altında tutulmaya devam etmektedir (Foster, 2002: 301-302). *Dresden Kodeksi* (Almanya'nın Dresden kentinde), *Tro-Cortesious Kodeksi* (İspanya'nın Madrid kentinde) ve *Peresianus Kodeksi* (Fransa'nın Paris kentinde) muhafaza edilmekte olan geçmişi belgeleyen unsurlardır. (Erdem, 2012: 53). Ayrıca Mayalar astronomi ve takvim konusunda da muazzam bir yapı oluşturmuşlardır.

2.1.2. Aztek Medeniyeti

2.1.2.1. Tarihsel Köken

Mayalara yakın bir bölgede, Meksika'da, egemen olan Aztek medeniyeti'nin tarihsel kökeni Mayalar kadar çok eskilere götürülememektedir. 12.yüzyılda Nahuatl¹¹ dilini konuşan halkın Meksika topraklarına gelerek büyüyen ve gelişen bir medeniyeti oluşturmasıyla tarihsel olarak temellendirilmesi mümkündür. Bu yüzyıldan önceki dönemlerinde tam olarak nerede ve/veya nasıl bir yaşam sürdükleri üzerine bilgiler çok kısıtlıdır. Mayalardan farklı olarak bir imparatorluk olarak anılan ve/veya tek bir merkezi otorite tarafından yürütülen güçlü bir medeniyet şeklinde kuruldu. Medeniyetin adını aldığı Aztek kelimesi temelde anavatanlarının bulunduğu bölge adı olan Aztlan (Place of Whiteness–Beyazlığın Yeri) kelimesinden meydana getirilmiştir (Moreno, 2006: 28). Meksika'ya göç ettikleri ilk zamanlar zorlu koşullarda yaşamak ve yoksullukla mücadele etmek durumunda kalmışlar ancak zamanla askeri anlamda güç elde etmiş, *savaşçılık* benimsemiş, diğer topraklar üzerinde egemenlik kurmayı başarmış ve mimarlık, heykel gibi birçok alanda da gelişim ve devamlılık göstermişlerdir (Soustelle, 2006: 11,98-106). Azteklerin tarihsel kökenini İmparatorluğa Giden Emek Dönemi ya da Mücadele Dönemi, İmparatorluk Dönemi ve Çöküş Dönemi olmak üzere üç tarihsel döneme ayırarak incelemek mümkündür. Destekledikleri ilk hükümdarlarının, *Uitziliuit* yönetiminin, başarısız olmasıyla birlikte Azteklerin güveni boşa çıktı. Diğer hükümdarları olan *Acamapichtli* (1375-1395), *Huitzilihuatl* (1395–1417), *Chimalpoca* (1417-1426) ve *Itzcoatl* (1427–40) çok da iyi bir yönetim örneği sergileyemediler. Ancak Itzcoatl

¹¹ Sondan eklemeli bir dil olan Nahuatl dili, Azteklerin kullandığı bir dildir ve günümüz Meksika'sında birçok yerli halk tarafından da, en başta *Nahua* halkı, yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Mendoza, 2019: 38).

döneminde en önemli gelişim, diğer iki yönetici güçle oluşturulan, üçlü ittifak süreci,¹² entegrasyon örneğiyle birlikte Azteklerin büyük İmparatorluk süreci başlamaktaydı. 12. yüzyıl ile 15. yüzyıl ortalarına kadar olan dönem Azteklerin sürekli bir çaba ve emek harcadığı dönemdir. Bu dönemi *İmparatorluğa Giden Emek Dönemi* olarak adlandırmak mümkündür. Bu tarihle birlikte – sömürge dönemine kadar- Aztekleri durdurmak pek de mümkün olamamıştır. İmparatorluk döneminde, *I.Motecuhzoma* (diğer adıyla *Ilhuicamina*; 1440-1469), askerlere ve savaşçılara büyük önem veren bir imparator olarak medeniyetin askeri gücünü geliştirerek Aztek imparatorluğunun revizyonizmini gerçekleştirmek adına çaba gösterdi ve bunu başardı (Soustelle, 2006: 35; Moreno, 2006: 41-45).

Aynı zamanda Aztek tarihinde önemli bir yeri olan, ihtiyaçlar doğrultusunda alınan vergi ve haraç unsurları bu dönemle birlikte kuruldu. *Axayacatl* (1469-1481) ve *Tizoc* (1481-1486) hükümdarları da önceki hükümdar gibi *savaşçı* Azteklerin gelişimi, topraksal açıdan genişliliği ve devamlılığı için uğraştı. *Ahuitzotl* (1486-1502) döneminde resmi olarak üçlü ittifak süreci devam etmesine karşın ittifak içerisinde Azteklilerin üstünlüğü yoğun bir şekilde artış göstermiştir. *II.Motecuhzoma* (diğer adıyla *Xocoyotzin*; 1502-1520) dönemi ise zamanla imparatorluğun zayıflamaya başladığı ve *Çöküş Sürecini İçeren Dönemdir* (Moreno, 2006: 45-47). 1519 yılında Hernan Cortez ve himayesindeki diğer ispanol güçlerin bölgeye gelmesiyle birlikte artık hiçbir şey eskisi gibi olamayacaktı.

2.1.2.2. Toplum, Düzen ve Yönetim

Aztek toplumu da aynı Maya toplumu gibi sınıfsal bir temele dayandırılmıştır. Toplum; temelde üst sınıf ve alt sınıf olarak adlandırılan iki skaladan meydana gelmekteydi. Tahmin edileceği üzere üst skalada; kral, yöneticiler, soylular (Azteklerin değimiyle, *Pipiltin/Pilli*) yer almasına karşın alt skalada ise diğer geri kalan halklar (*Maceualtin*) yer almaktadır (Smith, 2006: 3; Carrasco, 1961: 483). Alt skalanın da kendi içerisinde bir sınıflandırması mevcuttu. Köleler (*tlacotin*) ve topraksızlar (*mayeque*) olarak adlandırılan halklar alt skalanın tabanında yer

¹² 1428 yılında Tenochtitlan (Azteklerin başkenti), Tetzaco (Texcoco) ve Tlacopan yöneticileri bir araya gelerek şehir devleti Azcapotzalco'ya karşı kazanımlarından sonra üçlü ittifak süreci tam manada oluşturuldu (Moreno, 2006: 81).

almaktaydı (Moreno, 2006: 75). Aztek yönetimi genelde babadan oğula yönetim diye tabir ettiğimiz “tacın aile içerisinde kalması anlayışına” sahipti. Bu da genel olarak ilk krallardan olan *Acamapichtli* (1375)’ten başlayarak *II. Motecuhzoma* (1520) dönemine kadar bu şekilde devam ettirilmiştir. Ancak bazı imparatorların çok eşliliği göz önüne alındığında çocuklar arasında sorunların çıkacağı mutlak. Azteklerde imparatorun seçilmesiyle birlikte yanına da yüksek rütbeye sahip kişi seçimleri de yapılırdı. Birincisi kral yardımcısı, bir nevi sağ kolu; ikincisi savaşçı birliklerinin düzenini ve hiyerarşisi sağlayan ve onları yöneten kişi; üçüncü kendi tabirleriyle *Tlacochealcatl* diye adlandırılan askeri görevliler (generaller) olarak nitelendirilen kişilerdir (Soustelle, 2006: 48-49).

2.1.2.3. Gündelik Yaşam

Aztekler Mayalara benzer bir şekilde ilk olarak avcılık, toplayıcılığa ek olarak tarımsal faaliyetlerle de ilgilenmişlerdir (Soustelle, 2006: 52). Sınıflı bir topluma sahip olan Aztekler içerisinde kadın-erkek ayrımcılığı baskın bir şekilde yer almaktaydı, yaygın olarak ataerkil bir toplum şeklinde tanımlanılmaktaydı. Mayalarda olduğu gibi Aztek toplumunda da evlilik önemli bir mekanizmaydı. Genç erkekler belli bir yaştan itibaren normal ve askeri eğitim unsurlarına sahip olduktan sonra evlenmek durumundaydılar; kadınlar ise genelde 15 yaş skalasında belki de daha küçük yaşta evlilik müessesine katılabilirlerdi (Moreno, 2006: 352,355). Aztek toplumunda önemli bir husus da haraç faktörüydü. Halklar hükümete yılın belirli gününde ve/veya günlerinde haraç ödemek durumundaydı. Azteklerde de mayalarda olduğu gibi eğitim faktörü aile içerisinde ebeveyn tarafından verilmektedir. Ancak Mayalardan farklı olarak tüm kişilerin eğitilmiş bir şekilde koordine edilmesi gerekiyordu (Moreno, 2006: 358). Azteklerde hastalık unsuru inandıkları din olan şamanist kurallarla birleştirilerek çözüme kavuşturulmaya çalışılırdı. Ayrıca oyun sektörü de günlük yaşam içerisinde yer alan önemli unsurlardandı. Bu oyunlar; *Tlachtli* (Ullamalitzli), *Patolli* ve *Gambling* (Kumar) oyunlarıdır. *Tlachtli* (Ullamalitzli) oyunu; günümüz basketbol ortamına benzer şekilde, ortada bir top ve oluşturulmuş delikten içeri atma vasıtasıyla iki takım şeklinde oynanmaktadır. *Patolli*; kısıtlama ve sınırlama olmadan, sınıf gözetmeksizin

toplumun tüm kesimleri tarafından oynanabilen bir yarış ve şans oyunudur. Gambling oyunu ise Azteklerin sapkınlık derecesinde bağımlı bir şekilde oynadıkları oyundur (Soustelle, 2006: 64- 65; Moreno, 2006: 361-363).

2.1.2.4. Ticaret

Mayalar için büyük bir öneme sahip olan tarımsal üretim unsuru Aztekler içerisinde de özen gösterilen bir alandır. Aslında bu unsur Aztek medeniyetinin gelişimini sağlayan temel unsurlardan biridir. Aztekler toplumla ya da toplumlarla ticari ilişkileri kurmak adına -bilateral veya multilateral- daha çok haraç ve değiş-tokuş metodunu ön plana çıkartıyordu. Azteklerin en çok ürettikleri ve birçok alanda kullandıkları tarım ürünü *mısır* idi (Moreno, 2006: 321). Bunun dışında fasulye, biber çeşitleri, kabak, kakao, pamuk gibi birçok ürünün üretimini ve ticaretini gerçekleştirmişlerdir. Buna ek olarak çok popüler ve önem verilen bir şekilde kullanımını gerçekleştirdikleri ürün *obsidyen* idi. Aztek medeniyeti sahip olduğu savaşçı kişiliğinden ve sürekli bir mücadele içerisinde bulunmasından dolayı obsidyen vasıtasıyla oluşturulan ürünle bir koruma unsuru oluşturulmasını amaç edinmiştir. Aztekler de Mayalar gibi giyim-kuşam üretimine gereken önemi göstermiştir. Zamanla bu üretim tekstil faktörünü ticaret unsuru haline getirmiştir. Ayrıca Azteklerde balık üretimi fazla olmasına karşın ticari bir aktör olarak kullanılmadı. Daha çok toplum içerisinde tüketilmesi sağlandı (Moreno, 2006: 330). İlaveten Aztek halkı kendi içerisinde de ticari faaliyetlerini gerçekleştiriyordu. *Pazaryeri*¹³ mekanizması kurularak üretici ile tüketici bir araya getirilerek ekonomik anlamda dolaşım sağlanmaktaydı (Hirth, 2016: 2).

2.1.2.5. Din

Din, Azteklerin kuvvetli bir şekilde bağlı oldukları bir olguydu. İnanç sistemleri içerisinde birden çok dinsel aktör vardı. Bunlar; Yüce Tanrı (*Ometeotl*), Yaratıcı

¹³ Ekonomik yaşamın merkezi olan *Pazaryeri (Marketplace)*, Mezoamerikan bölgesinin ekonomik tarihinde güçlü bir konumda bulunmaktadır. İmparatorluk destekli (resmi) kurulan pazarlar, ürünlerin hareketliliğini içermesinin yanı sıra halkların entegrasyonunu da içeren kurumsal bir düzenlemeydi. Pazaryerleri aynı zamanda Mezoamerikan bölgesinin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır (Hirth, 2016: 16).

Tanrı (*Tezcatlipoca*), Yaratıcı Tanrı (*Quetzalcoatl*), Ateş Tanrısı (*Xiuhtecuhtli*), Mısır Tanrısı (*Cinteotl*), Ay Tanrısı (*Metztli*), Tanrıların Annesi veya Evrensel Ana Tanrıça (*Teteoinnan*) gibi birçok tanrıya sahiplerdir (Nicholson, 1971; Aktaran: Moreno, 2006: 146). Maya medeniyetinde olduğu gibi Aztek inancı içerisinde de kurban verme törenleri büyük bir önem arz ediyordu. Bu adak eylemini tanrılara saygı ve gereklilik mahiyetinde sunmaktaydılar (Soustelle, 2006: 89). Ayrıca savaş unsuru da tanrısal niteliklere bağlanmıştı. Aslında Azteklerin diğer toplumlar üzerinde tahakküm kurarak, yenerek onları kendi yönetimi içerisine aldıktan sonra mahkumları tanrıya kurban adayarak yaptıkları savaşı temelde kutsallaştırıyorlardı. Daha çok mahkuma ulaşmak adına yaptıkları her savaşı haklı ve gerekli bir savaş olduğu kanısına varırmaktaydılar (Soustelle, 2006: 89).

2.1.2.6. Bilim ve Sanat

Aztek medeniyeti heykel, seramik, maske, piramit, resim, müzik, tapınak, kuyumculuk gibi birçok sanat, zanaat ve yapı alanında muazzam bir gelişim sergilemiştir (Soustelle, 2006: 98-108). Yapı sanatında o kadar ustaydılar ki, Texcoco gölü üzerine inşa ettikleri başkentleri Tenochtitlan ve çevresi birçok şahsın, toplumun ve medeniyetin şaşırtıcı bulunduğu bir mimariye ve düzene sahipti. Buna bir örnek olarak, Hernan Cortes ve komutasındaki askerler medeniyetin başkentine geldiği zamanki görüşleri şu şekildedir;

Deniz seviyesinin 7200 fit yüksekliğinde, su üzerine kilometrelerce inşa edilmiş üç geniş geçitle birlikte anakaraya bağlanan canlı, ışıltılı, temiz havaya sahip bir metropoldü. Bu görkemli metropolün adı Tenochtitlan'dı. Burayı uzaktan görmek...nefes kesiciydi. (Stannard, 1992: 4)

Hernan Cortes'in arkadaşı olan Bernal Diaz del Castillo ise beğenisini şu cümlelerle dile getirmiştir;

Tenochtitlan'a giden üç geçit gördük. Bunlar; Iztapalapa, Tacuba ve Tepequilla... Iztapalapa şehrine girdiğimizde bizi barındırdıkları sarayların görünüşü ne kadar geniş ve ne kadar iyi inşa edilmişti.. Tenochtitlan'a giden düz geçitler, büyük kuleler, tapınaklara ve yükselen binalara hayret ettik, bunları görmek harikaydı.... Hatta askerlerimizden bazıları gördüğümüz şeylerin rüya olup olmadığını sordu... (Stannard, 1992: 4-5)

2.1.3. İnka Medeniyeti

2.1.3.1. Tarihsel Köken

Mayalar ve Aztekler Latin Amerika coğrafyası içerisinde Kuzey ve Orta Amerika bölümünü temsil etmesine karşın İnka medeniyeti bölgenin güney kısmında, günümüz Ekvador, Peru, Şili, Bolivya, Arjantin bölgelerini içine alan And dağları boyunca uzanan ve Cuzco başkentli bir medeniyet olarak varlığını sürdürmüştür. Bu medeniyetin bir parçası olduğu, geniş bir alana ve birçok topluma ev sahipliği yapan Güney Amerika coğrafyasının tarihsel kökenini M.Ö. 20.000'lere kadar götürmek mümkündür (Suarez & George, 2011: 4). İnka medeniyeti, Aztekler gibi zamanla gelişip güçlenmiş, bölge yönetimini ele geçirmiş ve önemli bir imparatorluk haline gelmiştir.

Harita.2: İnkaların Yaşam Sürdüğü Bölgeler

Kaynak: (Somervill, 2005:115)

İnka halkının geçmişini ve tarihsel kökenini araştırmak ve keşfetmek zor bir eylemdir. Bunun en temel sebebi yazılı bir dile sahip olmamalarıdır. Tarihsel olarak bakıldığında medeniyetin dili Quechua¹⁴ dilidir. Ancak bu dili sadece sözlü bir gelenek üzerine inşa etmişlerdir. Zamanla birlikte ortaya çıkan İnka yazılı kaynaklarının temeli İspanyol güçlerinin, din adamlarının ve yöneticilerin tuttukları günlüklerdir (Somervill, 2005: 5). İnkaların tarihsel geçmişini Kuruluş/İmparatorluğa Giden Dönem, İmparatorluk/Güçlenme Dönemi ve Çöküş Dönemi olmak üzere 3 tarihsel döneme ayırarak incelemek mümkün görülmektedir. *İmparatorluğa Giden Dönem* (? – 15. yüzyıl), İnkalar ilk olarak bir araya gelerek öncülleri *Manco Capac* (1200) ile birlikte Cuzco vadisine yerleşmişlerdir. Buraya yerleştikten sonra zamanla kurulan Cuzco Konfederasyonu ile birlikte İnkaların gelişimi ve güçlenmesi adına bir yol açılmıştır (Favre, 2007: 15). Azteklerde olduğu gibi İnkalarda da “krallık tacının aile içerisinde kalması fikri” uygulanıyordu. 14. yüzyıla birlikte *Manco Capac*’tan sonra oğlu olan *Sinchi Roca* (1228-1258) yönetimi devralmış (Somervill, 2005: 7), daha sonra *Lloque Yupanqui*, *Mayta Cápac*, *Cápac Yupanqui*¹⁵ sırasıyla yönetim işlevlerini yerine getirmişlerdir. Bu dönemde diğer toplumlara karşı revizyonist politikalar doğrultusunda saldırılar düzenlenmekte ve İnka askeri gücü yavaş yavaş yükselişe geçmekteydi (Favre, 2007: 18; Suarez & George, 2011: 19-22). Daha sonraki yıllarda hükümdar olan *Inca Roca* ise, bu gelişim ve güce bağlı bir şekilde seferler ve baskınlar düzenlemiştir. İnkaların tam olarak güçlü bir imparatorluğa evrildiği, tarihsel bir kırılma dönemi olarak da adlandırabileceğimiz dönem *Viracocha Inca* (? -1438) hükümdarından sonra başa geçen oğlu *Pachacuti* (1438-1471) dönemidir (Suarez & George, 2011: 28). *İmparatorluk/Güçlenme Dönemi* (15.yy–16.yy), hükümdar *Pachacuti* iktidarını güçlendirmek adına İnka İmparatorluğunun yayılcı politikalarının büyük bir kararlılık ve güçle birlikte gerçekleştirildiği dönemdir. Bu hükümdar yalnızca askeri olarak İnka medeniyetini güçlendirmemekte, aynı zamanda başkent Cuzco’nun altyapısal olarak, bilimsel,

¹⁴ Quechua, *Pachacuti* yönetimiyle birlikte önem derecesi artan İnka dilidir. Dil, ilk zamanlar sözlü bir geleneğe dayanırken, 1500’lü yıllarda yazılı bir biçimi hazırlanmıştır. Bugün hala Güney Amerika halkları tarafından Peru, Ekvador, Bolivya gibi bölge ülkelerinde konuşulmaktadır (Somervill, 2005: 82).

¹⁵ Bu döneme kadar hükümdarlar *Coricancha*’da (Güneş Tapınağı) yaşamaktaydı. Ancak *Cápac Yupanqui* dönemiyle birlikte saraylarda yaşamaya başlamışlardır (Suarez & George, 2011: 81).

sanatsal, kurumsallaşma açısından gelişimini sağlamıştır (Suarez & George, 2011: 82). *Topa Inca* (diğer adıyla *Túpac Yupanqui* 1471–93), babası *Pachacutic*’ten aldığı yönetim ve askeri anlayışı devam ettirmiş, İnka yayılcılığını esas almıştır. *Huayna Cápac* (1493–1527) da aynı şekilde önceki hükümdar olan babasının ideolojilerini devam ettirdi (Suarez & George, 2011: 30).

Cápac yönetiminin sona ermesiyle birlikte güçlü İnka İmparatorluğunun *Çöküş Dönemine* (1527 sonrası) girişinin yolu aralanmıştır. Bunun temel sebebi hükümdarın kim olacağı konusunda *Huáscar* ve *Atahualpa* (*Atawallpa*) kardeşler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkların bir türlü çözülemediği gibi bir iç savaşa evrilmesidir (Favre, 2007: 103-105). Kardeş kavgasıyla birlikte karışan ve düzeni bozulan İnka İmparatorluğunun topraklarına göz diken İspanyollar, bölgeye egemen olmak için bu fırsatı değerlendirdi. 1532 yılından itibaren bölgeye gelen Francisco Pizarro ve komutasındaki askeri birlik İnka bölgesinde tahakkümü gerçekleştirmiştir.

2.1.3.2. Toplum, Düzen ve Yönetim

İnka medeniyeti de Aztek ve Maya medeniyetleri gibi sınıfsal bir topluma sahiptir. Halklar temelde üç skala etrafında biçimlenmektedir. En üst skala; kraliyet aileleri, önceki/ölen kralların torunları, imtiyazlı İnkalar gibi soylu ve seçkin sınıfı temsil etmektedir. Burada önemli bir unsur alt kesimdeki halklar zenginliğe sahip olursa veya savaşta önemli bir güç performansı sergilerse üst sınıfta yer alma şanslarının var olduğunu belirtmek gerekir. Orta skalada bir nevi şef ve/veya lider olarak nitelendirilen *Kuraka* (*Curaca*) adı verilen kalıtsal bir soya sahip olan özel bir İnka sınıfı yer almaktadır. En alt skalada ise esnaflar, zanaatkarlar, çiftçiler, balıkçılar gibi sıradan halklar yer almaktadır (Suarez & George, 2011: 75-78). Buna ek olarak üç sınıf dışında ayrıcalıklı bir konuma sahip olan bazı özel insanlar sınıfı vardı. Bunlar; Yöneticiler, Rahipler, Tüccarlardır. Bunların ayrıcalıklı bir konumda yer almalarının temel sebebi hükümdarın isteğini veya verdiği görevi yerine getirmekle görevlendirilen kişiler olmalarıdır (Suarez & George, 2011: 75). İmparatorluğun yönetimi ve düzeni sivil idare, dini hiyerarşi ve askeri güçle birlikte üç unsur üzerine temellendirilmiştir (Suarez & George, 2011: 89). Ayrıca İnka medeniyeti içerisinde düzeni ve kanunsuzluğu engellemek adına bazı temel yasalar yer almaktaydı. Bunlar;

tembel olma! yalan söyleme! çalma! cinayet işleme! zina yapma! dır (Somervill, 2005: 72). Aynı zamanda bu medeniyet sahip oldukları toprakları 4 idari yapıya parçalayarak yönetimini gerçekleştirmekteydi. Peru-Ekvador doğrultusunda Kuzey bölümünde *Chinchaysuyu*, güney bölümünde *Collasuyu*, Peru-Bolivya doğu bölümünde *Antisuyu* ve son olarak batı bölümünde ise *Cuntisuyu* idari mekanizması varlık gösteriyordu (Suarez & George, 2011: 64).

2.1.3.3. Gündelik Yaşam

İnka medeniyetindeki halkların yaşamı hakkında derinsel bağlamda bir panorama oluşturmak pek mümkün değildir. Ancak Kolomb-sonrası dönemde (16 yy.) yazınsal etkinliklerin önem kazanmasıyla birlikte halkların hakkında bazı temel dinamikler çözümlenmiştir. Diğer medeniyetlerde olduğu gibi İnka toplumunda da çiftçilik ve tarım önem kazanan ilk olgulardandır (Suarez & George, 2011: 61). Aynı şekilde diğer medeniyetlerdeki gibi İnka toplumunda da kadın-erkek iş bölümü vardır. Ayrıca bu toplumda dikkat çeken önemli bir husus kadına verilen değerdir. Kadınlar sadece ev içi değil ev dışı unsurlarla da ilgilenmektedir. Buna verilebilecek en güzel örnek; İmparatorluk içerisinde *Coyas* olarak tanımlanan kadınlar genellikle hükümdarın danışmanı gibi önemli işlerde yer almaktadırlar. Evlilik unsuruna bakıldığı zaman, genellikle kendi statüsündeki insanlarla evlenmek doğru bir düşünceydi. Kişiler daha çok evlilik söz konusu olduğunda yaşadıkları bölge sınırları içerisindeki erkek/kadın ile evlenme düşüncesine sahiplerdir (Suarez & George, 2011: 255-256). Gündelik hayatta eğitim unsuru ise, temelde sınıf çatısı altında gerçekleştirilmektedir. Bu sınıflardaki resmi eğitime kraliyet ailesindeki kişileri veya daha genel manada seçkin insanların erkek çocukları gönderiliyordu (Suarez & George, 2011: 267).

2.1.3.4. Ticaret

Tarımsal faaliyetler İnka toplumunun temel dinamiğini oluşturmaktadır. Üretim açısından yönedikleri önemli mahsuller ise mısır, patates, domates, kinoa ve kinoa benzeri bir bitki olan *cañihua*'dır (Suarez & George, 2011: 232,264). İnka

medeniyeti komşularıyla ya da diğer toplumlarla ticaret yapmak yerine ticaret sirkülasyonunun kendi toplumunun içerisinde devam etmesine daha çok önem vermiştir. Bunun temel sebeplerinden biri inkalar revizyonist ideolojileri seven bir medeniyetti. Bu nedenle çevresindeki toplumlarla ticari unsurları benimsemek yerine onların topraklarına sahip olma düşüncesini ön plana çıkartmaktaydı. Bu da ticari ilişkilerin oluşumunda engel teşkil etmektedir (Somervill, 2005: 75). Azteklerde olduğu gibi inkalarda da pazaryeri (marketplace) gibi alım-satımın yapıldığı bölgenin varlığından söz etmek mümkündür (Suarez & George, 2011: 242). Ayrıca İnkaların kendilerine ait bir ödeme aracı olmaması sebebiyle ürün alış-verişinde değiş-tokuş yöntemini benimsediler. İlaveten İnkaların ürünün dolaşımı adına oluşturdukları yol sistemi de bulunmaktadır. Oluşturdukları iki uzantıdan (*dağlık bölge ve sahil bölgesi*) oluşan karayolu sistemi muazzam bir kaliteye sahipti. Bu sistem, yaşam coğrafyaları olan bölgenin kuzey ucu Ekvador'dan başlayarak güney ucu olan Arjantin-Şili'ye kadar uzanan bir yapıydı (Suarez & George, 2011: 238).

2.1.3.5. Din

İnkaların hem sözlü unsurlara odaklanması hem de İspanyolların geldiği zaman kendi dinlerini yerli halklar üzerinde baskı kurarak yayması, İnka dininin engellenmesi ve yok edilmesi politikaları sebebiyle medeniyetin din olgusu üzerine geniş bir çerçeve sunmak pek mümkün değildir. Ancak İnkaların suya, taş, mağaralara taptıklarını benimsedikleri dinsel mitler ve hikâyeler içerisinde bulunması vasıtasıyla ulaşmak mümkündür (Suarez & George, 2011: 125). Azteklerde ve Mayalarda olduğu gibi İnkalarda da din, sağlıklı birlikte yol almaktaydı. Sağlık sorunlarının çözümü hem tıbbi, bitkisel hem de ruhani olguyla birlikte sağlanmaktaydı. İnkaların dinsel inanışları adına dikkat çeken bir unsur “mumyalama” idi. Yöneticilerin, seçkinlerin ve hükümdarların öldükten sonraki yaşamını sonsuz bir şekilde sürdürebilmeleri amacıyla benimsedikleri mumyalama olayı ve bu mumyalamaların bakımı ve temizliği İnka dini inanışı içerisinde ehemmiyete sahiptir (Suarez & George, 2011: 151). Diğer iki medeniyette de olduğu gibi İnkalarda da insan kurban etme unsuru bulunmaktadır. Ancak bu medeniyet içerisinde çok da yaygın olmadığını belirtmek gerekir (Somervill, 2005: 91).

2.1.3.6. Bilim ve Sanat

İnkalar sanat faktörüne önem verdikleri için bu alanda gelişim sergilemişlerdir. Temelde yöneldikleri ve iyi oldukları alanlardan bazıları anıtsal ve çeşitli taş işçiliği, seramik, tekstil, tasarım, tüy ve metal işidir (Suarez & George, 2011: 172-178). İnkalar aynı zamanda altın ve gümüş gibi zanaat alanlarına da önem verirlerdi. Bu zanaat ürünleri; genelde sarayların, tapınakların süslenmesinde ve kraliyet ailelerinin sahip olduğu eşyalar üzerinde kullanılırdı (Somervill, 2005: 94-95). Bilim açısından bakıldığında İnkaların diğer medeniyetlerin gerisinde kaldıklarını belirtmek gerekir. Çünkü yazılı unsurların eksikliği hasebiyle matematik, tıp ve bilim gibi unsurlarda pek yol kat edememişlerdir (Somervill, 2005: 103). Mimari açıdan ise muazzam yapıları meydana getirmişlerdir. Bunlardan en önemlisi imparatorluğun başkenti olan *Machu Picchu*'dur. Dağın tepesine inşa edilen ve yerini sadece yerli halkların bildiği bu yapı, İspanyolların kıtaya geldiği dönemlerde bile gizli kalmıştır. Ancak 1911 yılında keşfedilmiştir (Somervill, 2005: 107).

2.2. Sömürgecilik Döneminden- Ulus-Devletleşme Sürecine Kadar

Yerli Halkların Tarihi (1500 – 1800)¹⁶

1492 yılında Kristof Kolomb'un Latin Amerika coğrafyasını ifşa edişi ile başlayan koca bir değişim süreci, sonraki yıllarda İber Yarımadağı güçlerin bölgeye gelişiyle birlikte devam etti. Bu süreç, Latin Amerika ve Karayip coğrafyasındaki yerli halklar adına vahşet, istila, hastalık, kölelik, ölüm vb. birçok olguyu barındıran olumsuz bir süreçti. Kolomb'un süreç başlangıcına sebebiyet verdiği yerli halkların

¹⁶ Bu bölümde yerli halkların ilk 50 yılı için önemli bir başyapıtın yazarı olan, yerlilerin yaşam tarihinde yaşanan olumsuzlukları gözler önüne seren, aynı zamanda 16.yüzyıl başlarında prens II. Felipe'ye (*Philip*) yerliler için yazdığı mektup ile yerlilerin bir nebze de olsa haklarının koruma altına alınmasını talep etmesiyle ve çabalamasıyla günümüzdeki yerli halkların tarihsel panoraması içerisinde önemli bir konumda bulunan bir din adamı, insan hakları savunucusu, hukuku önemseyen biri olan Bartolomeo de las Casas'ın hem orijinal dilde yazdığı *Brevísima Relación de la Destrucción de las Indias* adlı eseri ve Türkçeye çevrilen *Yerlilerin Gözyaşları - Yerlilerin Yok Edilişinin Kısa Tarihi* adlı eserlerin ikisi de incelenmiştir.

yaşamlarındaki köklü değişimin başlangıç noktası hiç şüphesiz *Batı Hint Adaları* olarak adlandırılan Karayip Adaları'dır. Latin Amerika coğrafyasına girişi, Karayip Adalarından olan, *Hispaniola* olarak adlandırılan ülkelerden biri olan Haiti ile gerçekleştiren güçler (de las Casas, 2009: 37), devamında bölge coğrafyasında güneye doğru inerek milyonlarca yerli halkların katledilmesine, yaşam dinamiklerinin değişmesine ve/veya ortadan kaldırılmasına, insani haklarının ellerinden alınmasına, topraksız kalmalarına, yoksullaştırılmalarına, dışlanmalarına, dillerinin kısıtlandırılmasına, kültürel miraslarının engellenmesine ve/veya yok edilmesine, köleleştirilmelerine sebebiyet vermişlerdir. Dolayısıyla, bu güçlerin geldiği ilk dönem yerli halkların yaşam tarihindeki olumsuzlukların ilk kırılma noktasını oluşturmaktadır. Bu dönemde Maya, Aztek ve İnka Medeniyetlerindeki halklar başta olmak üzere diğer bölgelerde milyonlarca halk yaşam sürdürmekteydi. Kolomb'un sonrasındaki ilk 50 yıl yerli halklar için en kötü, en acımasız, en vahşi, en merhametsiz dönemdi. Elbette bu katliam, işkence süreci ilk 50 yıllla sınırlandırılmadı; aksine devam etti. Ancak bu ilk 50 yıl hem yerli halklar için hem de dünya siyaseti ve tarihi açısından unutulamayacaktı. Yerli halklar, kendi yönetimi içerisinde veya dışındaki sorunlarda şehir devletleriyle karşılaşmalarında çatışma, savaş, askeri ve tahakküm unsurlarını ön plana çıkartıyordu.

Ancak karşılaştıkları bu güçler, askeri konuda kendilerinden çok daha tecrübeli bir konumda bulunmaktaydı. Ayrıca bu tecrübeliliğin yanında yerli halklardan bazıları – ki özellikle Mayalar, Aztekler- İspanyolları aslında gökyüzünden yeryüzüne inen dini bir aktör ya da önemli bir şahsiyet olarak görmüşlerdir. Bu dini bakış açısı nedeniyle -ki yerli halklarda dinin ne kadar önemli bir yaşam aktörü olduğu göz ardı edilmemelidir- İspanyollara karşı kesin suretle saldırıya geçmemişlerdir. Ancak zamanla İspanyolların bölge coğrafyasındaki talepleri ve hedefleri doğrultusunda diğer coğrafyalarda başladıkları ve artan bir şekilde devam eden yerli katliamlarının gün yüzüne çıkışıyla birlikte bu güçlere karşı savunma mekanizmalarını kullanmaya başlamışlardır (de las Casas, 2009: 69). Ancak şunu belirtmek gerekir ki; dinsel inançları ve saflıkları yüzünden yerli halkların İber Yarımadağı güçlerle mücadelede ikinci plana düşmelerine neden olmuştur. Çünkü yerli halklar zihinlerinde tasarladıkları bu güçlerin aslında hiç de öyle olmadıklarının farkına vardıkları zaman bir hayli geç olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bu güçler her geçen gün

çevredeki tahakkümünü arttırarak genişliyordu. Mücadele örneğini önemli bir şekilde Aztek ve İnka medeniyetindeki yerli halklar sergilemiştir. Ancak sonuç olarak ispanyol güçlere karşı başarısız olmuşlar ve bu başarısızlıklarını ise ya kendi canlarının sonlandırılmasıyla ya da gördükleri derin eziyetle ödemek zorunda kalmışlardır.

İspanyol güçler, Latin Amerika coğrafyasında herhangi bir yerli yaşam bölgesine girdiği anda karşısına çıkan her yerli halka karşı -ki yerli halkların İspanyolca bilmediği ve kendi özel dillerinin olduğu göz önüne alındığında- İspanyolca dilinde çerçevelendirilmiş bir *requerimiento*¹⁷ seçeneğini sunmuşlardır. Her ne kadar tam bir ‘sunuş’ olarak adlandırılması doğru olmasa da İspanyollar oluşturdukları bu deklarasyon örneği ile yerli halkların katlini tamamıyla meşru bir zemine dayandırmaktaydılar. İşin tuhaf ve sorgulanması gereken tarafı yerli halklara sundukları ya da kabul etmek zorunda bıraktıkları bu deklarasyonun halklar yönünden hiçbir şey ifade etmemesiydi. Çünkü deklarasyon tamamı ile İspanyolca dilinde yazıldığı ve yerlilerin vakıf olduğu bir dil olmadığı için okunan bu sununun içeriği hakkında da bir bilgiye sahip olamamışlardır (Stannard, 1992: 65).

Bu güçlerin, Latin Amerika coğrafyasına giriş kapısı olan, yaklaşık olarak 250.000 yerli halkın yaşamını idame ettirdiği Haiti’ye geldiklerinden itibaren (ki 16.yüzyılın ilk yılları) hemen hemen bu nüfusun yarısını yok ettiler. Kimisini kılıçtan geçirdiler, kimisini yaktılar, kimisi ise çevresinde yaşanan bu katliamlara, zulme, baskıya dayanamayıp güçlerin eziyetine maruz kalmak yerine kendi canlarını sonlandırmak için intihar etmek durumunda kaldı (Özbudun, 2012:69). Haiti’den sonra zamanla Jamaika, Porto Riko, Dominik Cumhuriyeti, Küba gibi diğer Karayip Adalarına da

¹⁷ Requerimiento (İngilizce: Requirement; Türkçe: İstek, Rica, Talep); Amerika kıtasındaki yerli halklara karşı bir ultimatoom niteliği taşımaktadır. Kıta coğrafyasında girilen yerlerde yüksek sesle birlikte yerlilere okunmaktadır. Temelde İspanyolların yerli halklar özelinde istedikleri; fethedilen yerlerde yönetimlerinin, liderliklerinin yerli halklar tarafından tanınması, Hristiyanlığın varlığını kabul edip ona itaat etmeleri, köleleştirilmelerini kabul etmeleri gibi unsurları içermektedir. Aslında bu deklarasyonu bir ‘araç’ olarak görmek de mümkündür. İspanyol güçlerin yerli kıtasında gerçekleştirdiği ve aslı geri döndürülemeyecek olguları *meşru* ya da *adil* bir durum haline getirmektedir. Onlara göre; bu deklarasyon okunduğunda eğer halklar onay vermiyorsa bu savaş İspanyollar adına bir meşruiyet ve adiliyet kazanıyordu. *Requerimiento* deklarasyonunun İngilizceye çevrilmiş versiyonu için bkz: <http://nationalhumanitiescenter.org/pds/amerbegin/contact/text7/requirement.pdf>

uğrayarak yaklaşık olarak 500.000 yerlinin bulunduğu bu bölgelerde de Haiti’de gerçekleştirdikleri katliamların aynısını gerçekleştirdiler (de las Casas, 2009:33). İspanyol güçlerin bu bölgelerdeki yerliler üzerinde kurduğu tahakküm, onları Latin Amerika ve Karayipler bölgesi üzerinde daha çok genişlemeye ve bölgeyi her geçen gün daha çok etki altına almaya itti.

Resim.1: Hispaniola Adasındaki Yerli Halklar

Kaynak: (de las Casas, 2006: 20)

De las Casas’ın betimlediği bu görselde, Hispaniola adasındaki bazı yerlilere uygulanan zulme, katliama -özellikle soylu yerlilere- değinilmektedir. Yerlileri önce asmak suretiyle canlarını alıyorlar ve sonradan öldüklerinden tam emin olmak adına ateşe veriyorlar. Bu görsel, Hispaniola adasında yerlilerin yaşamına son vermek için yaklaşık olarak 340 tane darağacının inşa edilmesinin hiç de boşuna olmadığını

göstermektedir (Zinn, 2005: 10; Aktaran: Özbudun, 2012: 69). Bu şekilde yerli halklara karşı acımasızlıkları kat be kat artarak devam etmekteydi. 1519 yılına gelindiğinde, değerli malları bulma -özellikle altın- Hristiyan dinini yerlilere benimsetme ve topraklara sahip olma vb. adına Karayip Adalarından Maya ve Aztek medeniyetlerinin bulunduğu günümüz Meksika bölgesine geçiş yaptılar (Moreno, 2006: 25,47). Farklı bölgelere farklı “valiler” yönlendiren İspanya Krallığı Meksika bölgesine son derece acımasız olan Hernan Cortes isimli şahsiyeti görevlendirmiştir. Cortes önderliğindeki ispanyol güçlere karşı Azteklerin son hükümdarlarından olan II. Motecuhzoma ilk başta gayet sıcak ve istilacıların çekimine neden olan değerli eşyalarla bir karşılama sergilemiştir. Ancak 2 yıl sonra (1521) hükümdarın ispanyolların tahmin ettiği gibi bir aktör olmadığını anladığı zaman çok geç idi. Azteklerin yıkılışına sebebiyet veren vali Cortez iken, Mayaların ise *Pedro de Alvarado* ile birlikte *Cristobal de Olid*’tir (de las Casas, 2009: 72). Mayalar da aynı Aztekler gibi gayet samimi ve istekli bir şekilde ispanyol güçlerle yakınlaştılar. Ancak zamanla, coğrafi olarak Azteklere yakın bölgede yaşamaları vasıtasıyla Mayaların önemli bir yaşam alanı olan Yucatan Yarımadasından girerek Mayalara uyguladıkları akıl almaz acımasızlıklarını, Azteklere karşı da gerçekleştirmişlerdir. Bu tahribat Mayalar için yaşamın sonuydu. Neredeyse nüfusunun %90’ına yakını öldürüldü (Foster, 2002: 81).

Ancak Mayaların Azteklerden tek farkı; İspanyol güçler kıtaya geldiği zaman Mayalar, Aztekler kadar güçlü ve savaşkan değildi. Mayalar daha önceden zayıflamaya başlamış ve bu gelişle birlikte onlar için tamamen bir kopuş gerçekleştirilmiştir. İspanyollar Maya ve Aztek yerleşim bölgelerini yerle bir ettiler; yerlileri katlettiler, köleleştirdiler ve bununla birlikte bölgede kendi yönetimlerini kurabilmek adına düzenlemeler gerçekleştirdiler (de las Casas, 2009: 54-56). Cortes’in hayranlık duyduğu ve muazzam bir yapı olarak adlandırdığı Aztek başkenti Tenochtitlan artık onların yönetimi altındaydı. 1519-1522 yılları arasında İspanyol güçler Meksika yönetimini ele geçirmiş ve düzeni değiştirmiştir (Elliott, 1984: 171).

İspanyol güçlerle birlikte aynı gemide bulunan ve bölgeye gelerek olaylara bizzat tanık olan de las Casas’a göre; *1514 ila 1521 yılları arasında İspanyol güçler, yerli kıtası olarak nitelendirebileceğimiz bu kıtada 800.000’e yakın yerli halkı katletmiştir* (de las Casas, 2009: 56). 1521 yılında Meksika bölgesini ele geçirmelerinden sonra

yakın çevreler olan -ki günümüzde Orta Amerika olarak adlandırılan bölge-Nikaragua bölgesine geçiş yaptılar. Burada dikkat çeken unsur ise, yerlileri katletmeye devam etmekle birlikte acımasızlıklarını daha da ilerleterek farklı işkence unsurlarını da kullanmaya devam ediyorlardı. Yerlileri adeta bir köle olarak çalıştırarak, boyunlarına taktıkları kelepçe veyahut zincirlerle istediklerini yaptırabiliyorlardı (de las Casas, 2009: 59).

Zamanla Guatemala, Nikaragua eyaleti gibi Orta Amerika coğrafyasındaki tüm bölgeleri ele geçirdiler ve yerli halklara türlü türlü işkenceler yapmaya devam ettiler. 1532 yılına gelindiğinde İspanyol güçler kıtanın güney bölümüne girişi gerçekleştirmiş, Venezuela ve Peru gibi toprakları ele geçirmiş ve zamanla tamamen güneye inmiş bir şekilde kıtayı talan etmeye devam etmişlerdir. Kıtanın güney bölgesine yönlendirilen şahsiyetlerden olan *Francisco Pizarro* önderliğindeki Cuzco bölgesiyle İnka medeniyetinin sınırları içerisine girmeye başlayan güçler, diğer halklarda yaşamadıkları bir durumla karşı karşıya kaldılar. İnka medeniyetinde tam o sırada yaşanan iki kardeşin taht savaşı içerisine girdiği bir dönemden faydalanarak bu köklü medeniyeti işgal etmeyi amaçlamışlardır. Yaşanan kardeş kavgası ve medeniyet içerisindeki yönetim ve otorite mekanizmasının belirsizliğinin derinleşmesiyle karışıklık döneminin ortaya çıkışı ve aynı zamanda yerlilerin bazı kesimlerini kendi taraflarına çekerek -ki bunlar *Curaca*¹⁸’lar olarak adlandırılmakta- medeniyeti sonlandırmak adına içerden yardım almaları İspanyol güçlerin pek zorlanmadık bir şekilde medeniyetin içerisine sızmasını sağlayan en temel mekanizmaları oluşturmaktadır (Favre, 2007: 108).

De las Casas, Pizarro’nun İnka medeniyeti içerisinde nasıl bir acımasızlık örneği sergilediğini şu sözlerle vurgulamıştır: *Bu ahlaksız, Peru’daki yerlilere ötekilerden birkaç kat daha ağır eziyetler yaptı. Bu adam insan aklının alamayacağı katliamlar ve sayısız yağmacılık yaptı. Bütün köyleri yakıp yıktı, yerlileri katletti. Bu topraklarda yaşayan yerli sayısını azalttı. Bu zorba, Peru’da o kadar büyük bir tahribat yaptı ki ve o kadar çok yerli öldürdü ki yaptığı zulüm ayrıntılı olarak ancak*

¹⁸ Curaca’lar temelde İnka medeniyeti içerisinde yer alan soylu tebayı temsil etmektedir. Bir tür vali veya şef olarak adlandırılmaktadırlar (Suarez & George, 2011: 120). Bu soylu sınıftakiler ilahi atalara yakınlığından dolayı kutsal bir nitelik de kazanırlardı. Bu nedenle onlara bazı zamanlar *Huacas* (Büyücüler) da denilirdi (Hidalgo, 1984: 102).

kıyamet günü anlatılacaktır. Bu despot, Peru'yu istila ettikten sonra birçok kenti yakıp yıktı, on binlerce yerliyi acımasızca öldürdü (de las Casas, 2009: 120).

İspanyolların kolay bir şekilde içlerine sızdığı İnka medeniyetinin tüm alanlarını ele geçirmesi çok da kolay olmamıştır. Çünkü medeniyetin yönetimi için savaşan kardeşlerden biri olan ve aynı zamanda kardeşini yenerek savaşı kazanan *Atahualpa* önderliğindeki yerli halklar ispanyollara karşı bir mücadele örneği sergilediler. *Atahualpa* kendisine okunan *requerimiento* karşısında çekinmek ve korkmak yerine onlara karşı kendi ordusuna savaşma emri verdi. Kendilerinden daha az sayıda bulunan İspanyol güçlere karşı verilen bu mücadele *Atahualpa*'nın başarısızlığı ile sonuçlandı ve ordunun içerisindeki tüm yerliler katledildi (Suarez & George, 2011: 280). Her iki tarafın ellerinde olan savunma/saldırı mekanizmaları göz önüne alındığında yerlilerin bu savaşı kaybetmesi beklenmedik bir durum değildi. İnka medeniyetindeki yerli halkların kişi sayısı ispanyol istilasından önce 4 ila 15 milyon gibi ucu açık bir şekilde belirtilmiştir. Bu güçlerin gelişiyi birlikte ki sadece yaptıkları şey yerli halkları savaşarak öldürmek değildi aynı zamanda kendi vücutlarında bulunan ve yerli halklara bulaştırdıkları bir hastalık¹⁹ veyahut hastalıklar vasıtasıyla nüfusun yaklaşık olarak yarısının, belki de çok daha yüksek oranının ölümüne neden olunmuştur (Suarez & George, 2011: 282).

Ayrıca de las Casas'ın kitabında yer verdiği şu sözleri de Amerika kıtasının güneyindeki yerlilere karşı uygulanan kötü muameleyi anlayabilmek adına önemlidir: *İspanyollar, köpeklerini yerlilere saldırtıp parçalatarak yediriyorlar. Bu zorbalar yerlilere domuz ya da koyun muamelesi yapıyorlar. İspanyollar, yerlilerin ceset parçalarını kancalara takıp teşhir ettikleri kasap dükkanları bile açtılar. Günün değişik saatlerinde yerli avına çıkan İspanyollar bazen birbirlerine sorarlar: "Kaç yerli avladın?" Öteki cevap verir: "Köpeklerim bugün bu aşağılık yaratıklardan on altı, on yedi tane kadar parçaladı."* (de las Casas, 2009: 137-138).

¹⁹ Baskın olarak Çiçek hastalığı başta olmak üzere diğer bazı bulaşıcı hastalıklar olarak belirtilmektedir. (Stannard, 1992: 57). Bu bulaşıcı hastalıklardan bazıları; kızamık, grip, veba hastalıklarıdır. 1519'da Aztekleri etkiledi; daha sonra devam eden yıllarda ise Orta Amerika'yı ve And bölgelerini etkilemeye devam etti (Wachtel, 1984: 213). Aslında bu bulaşıcı hastalıklar, İspanyol güçlerin bölge coğrafyasına egemen olmasını kolaylaştıran en temel dinamiklerden birini oluşturmaktadır.

Yerli halkların tarihinde önemli olarak değinilmesi gereken nokta, de las Casas'ın kıtada yaşanan olumsuzlukları ve katliamları o zamanki Kral V.Carlos'un oğlu Prens II.Felipe'ye karşı açık bir şekilde sergilemesidir (de las Casas, 2009: 26). De las Casas'ın bu açık görüşüyle, amacıyla ve halklara verdiği desteğiyle birlikte yerli halklar için köleliği kısıtlayıcı bir yasanın çıkartılmasında rol oynamıştır. 1542 yılında kabul edilen “yeni kanunlarla” birlikte evrensel olarak olmasa da köleliğin kaldırılması sağlanmıştır (Elliott, 1984: 163).²⁰ İnkaların mahvedilişiyle birlikte devam eden yıllarda -1539'larla birlikte- bütün güney bölgesinin girilmedik, görülmedik yerlerini keşfederek katliama devam ettiler. 1550'lerle birlikte yerli halklar ve toprakları üzerinde artık İspanyol güçler söz sahibi oldu. Ayrıca yerlilerin köleleştirilmelerinin ve maden ocaklarında merhametsiz bir şekilde çalıştırılmalarının karşılığında yerli halklara insani haklarını belli bir süre vermediler.

İstilanın yaşandığı dönem itibari ile 30 yıl içerisinde yerli nüfusta önemli değişiklikler yaşandı. Yerli nüfus üzerine çalışmalarda bulunan fizyolog Sherburne F. Cook ve tarihçi Woodrow Borah'a göre bu sürede Hispanola adasındaki yerlilerin hemen hemen tamamı yok edilirken Meksika nüfusu 1519'da 25 milyon, 1532'de 16.8 milyon, 1548'de 6.3 milyon, 1568'de 2.65 milyon, 1580'de 1.9 milyon olarak yaklaşık %90 oranında bir düşüş yaşamıştır (Wachtel, 1984: 212).

Yerlilerin köleleştirilmelerinin, sömürgeleştirilmelerinin temelini *Encomienda*²¹ sistemi oluşturmaktadır. Las Casas'ın yardımı ve baskısıyla birlikte insani haklarını

²⁰ Las Casas'ın bölgedeki reform çağrısı konusundaki ısrarlı tavrı sayesinde V. Carlos'a bu konuda özel bir konsey toplanması sağlandı. Bunun sonucunda ortaya çıkan yeni kanunlarla birlikte İspanya Latin Amerika bölgesinde meydana getirilen yıkıcı etkilerin sonuçlarını kontrol altına alma ve düzenleme örneği sergilemiştir. Bu yasalar içerisinde 5 temel ilkeye dikkat çekildi. Bunlar; Tacın/hükümlerinin öznesi olarak yerli halkların onuru, yerli köleliğinin ortadan kaldırılması, Encomienda sisteminin yok edilmesi, daha fazla fetih savaşının yasaklanması ve son olarak önceki 4 maddenin uygulanması adına katı ve ayrıntılı kanunlar ve kararnamelerdir (Clayton, 2011:112). Buradan hareketle İspanyol sömürgeciliğinden bağımsızlık dönemine kadar geçen sürede yerli halklara karşı tavırlar ve uygulamalar aynı düzeyde devam etmemiştir. Ancak her zaman olduğu gibi pratiğe yansımaları konusunda sıkıntılar yaşanabilmektedir.

²¹ İspanyolca kökenli olan 'Encomienda' kelimesi, Türkçe 'emanet etmek' anlamına gelmektedir. 16. Yüzyılda aktif bir şekilde kullanılan Encomienda sistemi, İspanya krallığının Latin Amerika ve Karayipler coğrafyasındaki yerli halklar üzerinde uyguladığı baskı ve zorlama sistemiydi. Bu sistemde temel olarak yerli halklar bulunduğu

kısıtlayan ve umursamayan bu sistem sınırlandırılmış ve zamanla ortadan kaldırılmıştır. Her ne kadar bu sistemin kaldırılışı yerlilerin ilk 50 yıl yaşadıkları şiddetli katliamları unutturmasa da yerlilerin hakları adına yapılmış olan mücadelenin ilk örneklerinden birini oluşturması adına elzemdir. 1600’lü yıllarla birlikte yerlilerin hakları tamamen değişmedi. Aynı şekilde köleleştirme, dinlerini benimsetme –yerli halkların kendi dinlerini görmezden gelerek onları Hristiyanlaştırma-, zorlu şartlar altında çalıştırma politikaları tüm hızıyla devam ediyordu. En basit örneği, İspanyolların Latin Amerika coğrafyasında ekonomik anlamdaki sömürgeciliğini de en had safhaya yükseltmesiyle birlikte oluşturduğu maden ocaklarında yerlilerin zorunlu ve haksız bir şekilde çalıştırılmasıyla birçoğu ağır çalışma şartlarına dayanamayarak hayatlarını kaybetmek zorunda kaldılar (Özbudun, 2012: 73).

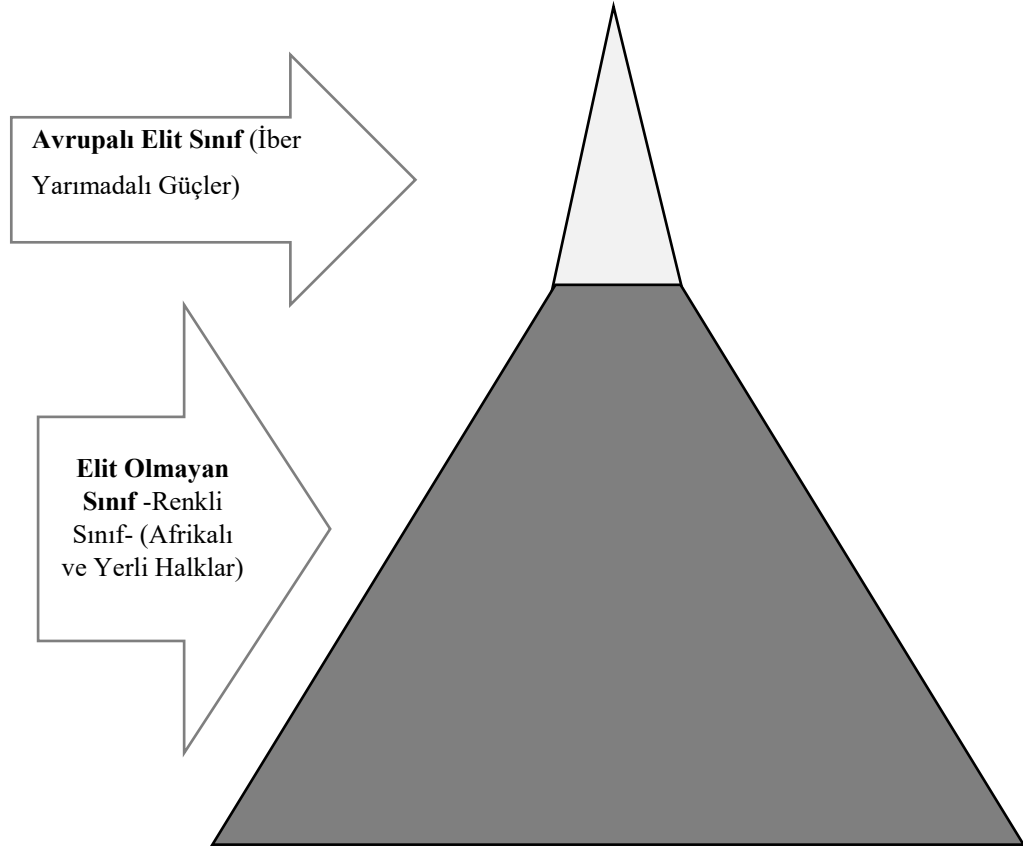
İspanyol sömürgeciliğinin başlangıcından bu dönemlere kadar artan bir şekilde *Hacienda Sistemi* devam etmekteydi. Bu sistemde temelde İspanyolların bu coğrafyayı istila etmesiyle birlikte “asker” veya “fatih” gibi yarımadalıların güçlenmesine yardımcı olan kimselere belli bir toprak parçasının onların yönetimi altına alınmasına olanak sağlıyorlardı. Bunun en güzel örneği İspanya Krallığı, Hernan Cortes’e başarısı için 1529 yılında bir toprak parçasının verilmesini uygun görmüştür. Aslında bir nevi bağımlılığın ve sömürgeciliğin arttırılmasına neden olundu. Yerli halklar ve köleler bu toprak sahiplerinin yönetimi altında çalışarak hayatlarını devam ettiriyorlardı (WEB2; WEB3).

Bu yüzyılda (17. yüzyıl) Latin Amerika coğrafyası sadece yerli olarak tabir ettiğimiz halkların yaşadığı bölge olmaktan çıkarılmış, hem İber yarımadalıların bu bölgeye akın etmesine hem de bölge coğrafyası üzerinde önemli madenlerin, kaynakların çıkartılması adına yerlilere destek olması -çünkü çoğu yerli halklar bu şiddetli ve zorunlu çalışma şartlarına katlanamıyordu- ve daha çok hedefe ve mallara bir an önce ulaşmak adına Afrika’dan birçok göçmen/köle insanların getirilmesine ev sahipliği yapmıştır.

konumdan/yerden başka bir konuma/yere satılamaz veya kiralanamazdı; toprak haklarından mahrum olacaklar ve yakın bir coğrafi sınırdan dışarıya çıkamayacaklardı. Bununla birlikte, İspanya Krallığı bir nevi kendi egemenliğini sağlayacak ve yerli halkları kontrolü altına alacaktı (Yeager, 1995: 843).

1570 yılına gelindiğinde Yeni İspanya’da 25 bin Afrika kökenli köle yaşam sürdürürken bu bölgeye 1595 ile 1640 yılları arasında 100 binden fazla kölenin getirildiği belirtilmektedir (Florescano, 1984: 165). Yerli ırkların varlığına ek olarak yerlilerin ispanyollarla, yerlilerin Afrika kökenli insanlarla ve ispanyolların Afrika kökenli insanlarla ilişkilerinden doğan farklı ırk yapıları ortaya çıkmaktadır.²²Afrikanlı ve yerli halklar ikinci sınıf bir konumda ve toplumsal skalanın en alt kesiminde yer almaya devam ediyorlardı. Bu dönemdeki toplumsal skala *Şekil.1*’de gösterilmektedir.

Şekil.1: Sömürge Döneminde Latin Amerika’daki Toplumsal Skala

Kaynak: (Vanden & Prevost, 2002: 100; Oğuz, 2018: 10)

²² İspanyol kökenliler ve Yerlilerin birlikteliğinden doğanlara *MESTİZO*, İspanyol kökenliler ve Afrika kökenlilerin birlikteliğinden doğanlara *MULATTO*, Yerliler ve Afrika kökenlilerin birlikteliğinden doğanlara ise *ZAMBO* denilmektedir (Moreno, 2006: 385-386). Ayrıca İspanyol Amerika’sı tarihinde çok yaygın bir şekilde bilinen *KREOL* ırkı vardır. Kreol Toplumu, genellikle yeni dünyada doğan (Latin Amerika) İspanyollardan oluşan bir toplum olarak tanımlanmaktadır (Kuznesof, 1995:153).

1650’li yıllarla birlikte maden ocaklarında gelişme meydana geldi ve maden ocaklarının sayısında artış oldu. Bu tarihte o dönemki Latin Amerika coğrafyasında en bilinen ve en kalabalık bölgelerden biri *Patosi* maden ocağıydı (Chasteen, 2012: 62). Ancak şunu belirtmek gerekir ki; her ne kadar madenlerde çalıştırılarak canlarından olsa da yerli halklar, bütünüyle kendilerini ispanyol yarımadaıhıara adamadılar, susmadılar. Yerli halklar ilk 50 yıl yaşadıkları zulmü, katliamı, baskıyı unutmayarak zamanla bilinçlenmeye, algılamaya ve ellerinden geldiğince baskılamaya ve başkaldırmaya başladılar. Bunlardan birkaçı Tablo.2’de gösterilmektedir.

Tablo.2: Yerli Halkların Tarihinde Meydana Gelen Bazı Ayaklanma Örnekleri ve Tarihleri (1800’e kadar)

Mixteca Ayaklanması	Meksika	1521-1547
Zapoteca Ayaklanması	Meksika	1521-1522-1523-1524-1547-1548-1550-1660-1715-1772-1773
Azteca Ayaklanması	Meksika	1521-1531
Mixe Ayaklanması	Meksika	1522-1523-1570-
Maya Ayaklanması	Meksika	1528-1532-1537-1542-1546-1560-1565-1580-1585-1597-1610-1624-1636-1639-1660-1761
Chiapa Ayaklanması	Meksika	1523-1527-1528-1533
Pima Ayaklanması	Meksika	1750
Pochutla Ayaklanması	Meksika	1529-1563
Xixime Ayaklanması	Meksika	1616
Mapuche Ayaklanmaları	Şili	1553-1598
Chiriguano Ayaklanmaları	Bolivya	1727-1778-1779
Chiloé Ada Yerlilerinin Ayaklanması	Şili	1712
Cochabamba- Mestizo Ayaklanması	Bolivya	1730

Tupac Catari Ayaklanması	Peru	1781
Taki Onqoy Ayaklanması	And Bölgesi	1560
Pueblo Ayaklanması	Meksika	1680
Tarahumara Ayaklanması	Meksika	1646-(1650-1652)-(1684-1690)
Tupac Amaru I II Ayaklanması	And Bölgesi	(1780-1783)

Kaynak: (Özbudun, 2006: 326-342; Chasteen, 2012: 96-99; WEB4)

1624-1698 yıllarında sadece Meksika sınırları içerisinde hemen hemen her yıl, bazı yıllar birden fazla ayaklanma meydana gelmiştir. Özellikle 1760'lı yıllarla birlikte Latin Amerika ve Karayipler coğrafyası önü kesilemez, engellenemez bir sürü ayaklanmaya sahne olmuştur (McFarlane, 1995: 313). Yerli halkların tarihsel geçmişini detaylandırabilmek ve anlamlandırabilmek zordur. 1492 yılının öncesine kadar gayet sistemli ve kurulu bir yaşam süren yerlilerin, bu tarihsel dönüm noktasıyla birlikte bütün yaşamlarının değişikliğe uğradığını ve altüst olmaya başladıklarını görmek mümkündür. İspanyolların yerli halkların adına ait olan birçok önemli dini, eğitimsel, mimari, kültürel, tarihsel dinamiklerin tamamen ortadan kaldırılmasına sebebiyet verdiler. Buna rağmen yerli halklar tarih boyunca yılmamalarıyla birlikte 1700-1800 yılları arası onlar için bir dönüm noktasına gidiş yolunu araladı. Latin Amerika coğrafyasında 1700'ler elbette ilk isyan örneklerini oluşturmamakla birlikte ispanyolların baskısına ve hegemonyasına 1500'lü yılların ilk çeyreğinde birçok bölgede yerli halklar ayaklanma gösterdi ancak çok ses getiren bir ayaklanma olmamakla beraber ispanyollar tarafından bastırıldı. 1700'lü yılların ikinci yarısından itibaren artık yerli halklar, diğer bölgelerden köle olarak getirtilen destekleyicileriyle birlikte sistemli ve entegre bir şekilde ayaklanma mücadelesini önemli ölçüde geliştirmişlerdir.

2. 3. Ulus-Devletleşme Sürecinden – İkinci Dünya Savaşının Sonuna Kadar Yerli Halkların Tarihi (1800 -1950)

Tarihsel açıdan bakıldığında Latin Amerika tarihinde ayaklanmalar ve başkaldırı geleneği önemli bir noktada bulunmaktadır. Bunun en güzel örneklerini başta yerli halklar olmak üzere diğer ülkelerden -özellikle Afrika’dan- getirilen halklar, köylüler sergilemiştir. Bu bölge yalnızca yerli halkların meydana getirdiği ayaklanmalara/başkaldırıya ev sahipliği yapmamakla birlikte Afrika kökenli kölelerin de içerisinde bulunduğu Haiti’de (1791-1804) en safi ayaklanma örneği sergilenmiştir. Bu “Afrikalı köleler” örneğinde olduğu gibi birlik, bütünlük ve bağlılık gibi faktörlerin düzeni değiştirmek için önemli bir noktada bulunması, bölgedeki yerlilerin birbirlerine daha çok kenetlenip, güçlenip birlikte hareket etmelerinin ne kadar gerekli bir unsur olduğunu gözler önüne sermektedir. Yerliler 16. Yüzyılda başladıkları ayaklanmalara 19. yüzyılda da hiç yılmadan devam ettirdiler. Bu sıralarda (1807) İber Yarımadaıların Avrupalı güçlerle birlikte mücadele içerisinde olması yerlilerin birbirleriyle daha da entegre olmalarının yolunu açtı.

Latin Amerika coğrafyasında İspanyol hükümrancılığının bitişine giden süreci iki temel dinamiğe bağlamak mümkündür. İlk olarak, Avrupa coğrafyasında başlayan Fransız Devrimi’nin meydana gelişıyla birlikte Fransa’nın revizyonist politikasını benimseyen, kendi hükümrancılığının kurulmasını isteyen Napolyon Bonaparte’nin bölge genişlemesini sağlama ve dominant ideolojiyi kurma çabalarının (1799-1815) Latin Amerika coğrafyasına sıçramasıyla birlikte İspanyolların Fransızlarla karşı karşıya gelmesidir. İkinci olarak, bölgedeki halkların “öncül liderler” etrafında güçlü bir mücadele örneği -ki bu halklar içerisinde yerli halklar da bulunmaktadır- sergilemesidir.

1810 yılları itibariyle Latin Amerika halkları için istedikleri bağımsızlık adına mücadeleler kuvvetlenmiş ve tünelin ucundaki ışığı görmeleri mümkün olmuştur (Chasteen, 2012). Başkaldırının bu yıllarda bu kadar kuvvetlenmesine örnek sağlayan güçlü dönüşümler bulunmaktadır. Bunlar; 1776 Amerikan Bağımsızlığı ile başlayan süreçle birlikte 1789 Fransız İhtilali ve 1791-1804 yılları arasında Haiti’de

başarılı bir devrim örneğinin sergilenmesi ile devam eden devrimsel süreçlerin meydana gelmesidir. Bundan dolayı, bu dönemde önlerinde birden fazla örnekleri bulunan yerli ve diğer halklar başkaldırının bir çözüm olabileceğine yürekten inandılar. Bu ciddi ayaklanmaların baş aktörleri, halkları yönlendiren ve halklarla birlikte ve “halkları yanlarına çekerek” bölgenin bağımsızlığının sağlam bir temele dayandırılmasını sağlayan önemli aktörlerden sayılması mümkün olan bazı Kreol ve Mestizo kökenli insanlardır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki; Kreollerin genelinde böyle bir durumdan bahsetmek olası değildir. Aralarından sömürgeci güce bağlı kalanlar da olmakla birlikte sadece bir kısmı yerlileri yanlarına çekme politikasını gerçekleştirmiştir.

En önemli örneklerinden biri Meksika bölgesinde kendini göstermiştir. Bu kökene sahip olan ve önderlik yapan *Miguel Hidalgo* sayesinde Meksika bölgesi bağımsızlığa bir adım daha yaklaştı. Kendini özgürlüğe adanmış bir rahip olan Hidalgo, zamanla ayrılıkçı ideolojiyi alevlendirmiştir. Bu dönemde Meksika’daki mestizoları, yerli halkları ve diğer halkları dini bir sembol olan *Guadalupe Bakiresi*²³ etrafında toplamaya, İspanyollara karşı birliktelik vurgusunu derinleştirerek ayrılıkçılığın öncüllüğünü devam ettirilmesini sağladı (Chasteen, 2012: 112). Ancak zamanla Hidalgo yakalandı ve cezalandırıldı. Hidalgo ile başlayan Latin Amerika’da başkaldırı süreci tüm hızıyla başka aktörler tarafından devam ettirildi. Bu kişi, bir diğer rahip olan *José María Morelos y Pavón*’dur (Meade, 2010: 158). Ancak ne Hidalgo’nun ne de Morelos’un öncülük ettiği halkların da içinde bulunduğu bu ayaklanma dinamikleri tamamen bir başarı örnekleri olarak gösterilemedi. Çünkü her ikisi de İspanyol güçler ile karşılaşarak bedelini kendi canlarıyla ödemek zorunda

²³ Meksika toplumu tarafından benimsenen kutsal ve ideolojik bir semboldür. Temeli Meksika’nın İspanyolların hakimiyeti altında olduğu döneme denk gelmektedir (1531). Bu sembole kimi yazılarda bir efsane olarak bakılmaktadır. Bu sembolün ortaya çıkışındaki temel yönelim; Hristiyanlık dininin temel bir aktörü olan Meryem Ana’nın (“The Virgin” yada “Virgen”) İspanyollar tarafından Hristiyanlaştırılan, yerli kökene sahip olan *Juan Diego*’ya birden fazla görünmesiyle birlikte ona “Tepeyac tepesine onun onuruna inşa edilmiş bir tapınak görmek istediğini” dile getirdiği belirtilmiştir. Meryem Ana’nın, mucizevi bir şekilde görünmesiyle birlikte istenilen bölgeye bir kilise yapılması kararlaştırılmıştır (Wolf, 1958: 33-35). Hidalgo, 1810 yılında yerli halkları ve mestizoları dini savunmayı amaçladıkları bir ayaklanmada kendisine katılmaya çağırdı ve Guadalupe Bakiresi etrafında toplamaya çalıştı. Daha sonrasında ise bağımsızlık, toprakların yerli halklara geri verilmesi gibi faktörleri de düşüncesine ekleyecekti (Anna, 1985: 62).

kaldılar. Latin Amerika'nın kuzey bölgesindeki -temelde Meksika'daki- halkların bağımsızlıklarının ve kısa süreli özgürlüklerinin ilerletilmesindeki temel aktör, bir komutan olan *Iturbide*'dir (Meade, 2010: 160). Bununla birlikte Meksika'da bağımsız yeni bir otoritenin kurulmasının yolu açıldı. Bir süre sonra bu komutanın yönetimden indirilmesiyle birlikte yeni bir düzen ve bölgede yeni bir ideoloji olan Cumhuriyetin kurulumu sağlandı. (Chasteen, 2012: 121)

Güneydeki bazı ülkelerin bağımsızlığında ise en temel aktörlerden biri olan halkların *El Libertador* ("Kurtarıcı") olarak adlandırdıkları *Simon Bolivar*'dır.²⁴ Bolivar, verdiği bütün uğraşların temelini "özgürlük", "bağımsızlık" ve "liberal yasa" kavramlarına dayalı bir şekilde gerçekleştirmeyi amaçlamıştır (Lynch, 1983: 6). Bu sayede halkların yanında olarak bu karmaşık düzene son verme vasıtasıyla giriştiği mücadeleyle birlikte 1820 yıllarında artık yeni bir Latin Amerika coğrafyasını gün yüzüne çıktığını görmek mümkündür. Bu yıllarda Kurtarıcı Bolivar Güney Amerika bölgesinin kuzeyinden mücadelecı gücünü bir şekilde ilerletirken Güney Amerika'nın güney bölgesinden de başka bir yardımcı ve destekçi *Jose de San Martin* isminde bir asker belirdi. Güney bölümün kuzeyindeki mücadeleyi -Venezuela, Kolombiya, Bolivya gibi ülkelerde- Bolivar sürdürürken güney bölümünün Arjantin, Şili bölgesinden yukarıya doğru ise San Martin ve orduları sürdürmekteydi. Şunu belirtmek gerekir ki; güney bölümü için bağımsızlığın sembol aktörü olan Simon Bolivar'ın ordularında, aynı şekilde Meksika'daki bağımsızlık sürecinin başlangıcının oluşumunu sağlayan Hidalgo'da da önemli derecede yerli halklar talepleri doğrultusunda bu insanların ordularında yer aldı ve mücadele etti (Özbudun, 2012: 83). Ayrıca bu yıllarda yerli isyanı tamamen sona ermedi. Bunlardan en dikkate değeri Peru sınırları içerisinde *Cuzco Ayaklanması* olarak da adlandırılan *Pumacahua ayaklanması*ydı. Peru'nun bağımsızlığını kazanmadan önce 1814'te yaşanan bu ayaklanmanın öncüsü soyunu İnkalara dayandıran Pumacahua tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak daha sonra bastırılmıştır ve idam edilmiştir (Langer, 2016: 357). Ayrıca bir diğer yerli ayaklanmasına örnek ise 1833 yılında *Anastasio Aquino* adında yerli kökenine sahip biri öncülünde Orta Amerika ülkesi El

²⁴ Bolivar, güneyde bağımsızlığa giden süreçte aktif bir rol oynayarak entegrasyon örneği (federasyon) olan Gran Colombia'nın (Büyük Kolombiya: 1819-1830) kurulmasını sağladı. Büyük Kolombiya Federasyonu; günümüz Venezuela, Ekvador ve Kolombiya bölge ülkelerini kapsamaktaydı (Yarar, 2013: 401).

Salvador'da gerçekleştirilmiştir. Bu tamamen başarısız bir yerli ayaklanması olarak nitelendirilmektedir (Özbudun, 2006: 21).

Latin Amerika'daki bölge ülkelerinin hemen hemen aynı yıllar içerisinde bağımsızlıklarının gerçekleştirdiklerini görmek mümkündür. Bölgede en erken bağımsızlık örneği gösteren 1804 yılındaki Haiti'den sonra bölge ülkelerinden bazılarının bağımsızlık tarihleri şu şekildedir: Arjantin 1816; Şili 1818; Peru 1821; Kolombiya 1821; Venezuela 1821; Meksika 1821; Brezilya 1822; Ekvador 1822; Orta Amerika ülkeleri (Kosta Rika 1823; Nikaragua 1823, El Salvador 1823; Guatemala 1823; Honduras 1823); Bolivya 1825; Uruguay 1828 (İspanya'dan bağımsızlığını 1814 yılında aldı ancak 10 yıl boyunca Brezilya tarafından yönetildi) yıllarında bağımsızlıklarını kazanmıştır (Malamud, 2008: 2; Úbeda-Portugués, 2011: 69-75).

1820'li yıllarla birlikte yerli halklar için ikinci bir dönüm noktasını oluşturan bölgede verilen bağımsızlık mücadelesi ve bu mücadelenin getirdiği yönetim ve düzen bu halklar için gayet sıcak karşılanan ve destek verilen bir hal aldı. Çünkü yerli halklar sömürgecilik altında uğraştıkları ancak başaramadıkları sürecin sonucuna ulaştılar ve kısa bir süre de olsa refaha kavuştular. Çünkü yaşadıkları veya yaşayacakları durum sömürge yönetimi altında yaşadıklarından daha iyi bir konumda bulunmaktaydılar. Ancak bundan sonraki süreçte ulus-devlet yapılanmasının kuruluşuyla birlikte bu yeni bağımsızlığını almış devletlerle ilişkilerini geliştirmeyi amaçladılar. Ancak zamanla bu süreçte pek de tahmin ettikleri gibi bir dünya düzenine sahip olamadıklarını anlamaktaydılar. Bundan dolayı yüzyılın başından itibaren meydana gelen mücadeleler yerli halkların farklı şekillerde etkilenmelerine neden oldu. Kimisi bu savaşlarda elinde olan hayvanlarını, malzemelerini yitirdi; kimisi köle, casus gibi durumlarda kullanıldı; kimileri ise sorunu derinleşmeden sınırlı bir şekilde kendi kaderlerini kurmayı hedeflemişti (Langer, 2016: 359).

Latin Amerika'da yeni dünya düzeni başladığında kurulan sistem doğrultusunda yerli halklara olan güven ve inanç arttı. Kurulan devletlerdeki yönetimler, ülkenin büyük bir değişim yaşaması ve meydana gelen ekonomik anlamdaki çöküntü yüzünden nasıl ki eski uygarlıklar döneminde alınan ve yönetime/ülkeye destek sağladığına inanılan *haraçlar/vergiler* büyük önem arz ediyorsa, bu dönemde de yerli halklardan

bir miktar ödeme almaya devam ettiler. Ekvador, Peru ve Bolivya gibi And bölgesinde yer alan ülkelerde ekonomik anlamda sıkıntılar baş göstermeye başladı. Bu ülkelerde yerli halklardan alınan haraç sistemi farklılaştırıldı. Bu ülkeler, yerli halkların vergilerine fazlasıyla ihtiyaç duyuyordu. Bu ülkelerde haraç sistemleri devam ederken, Güney Amerika'nın bazı bölgelerinde yerli halklardan haraç alınmadı; bazı bölgelerde haraç sayısı azaltıldı; ancak kısa bir süre devam ettikten sonra büyük ölçüde kaldırıldı (Langer, 2016: 361).

Yeni kurulan devletler ilk başlarda yerli halkları ayrımcılığa maruz bırakmamakta, aksine onları önemsemekte, diğer halklarla eşit bir skalada düşünmekte ve onları entegre bir duruma getirmeye çalışmaktaydılar. Bu devletler; temel olarak “eşitlik”, “halk egemenliği”, “özgürlük” gibi kavramları kendi literatürlerinde ön planda tutmaya başladılar. Bu kavramlar hem bağımsızlık ideolojilerini oluşturmuş hem de bağımsızlıkla birlikte oluşan yeni ortama hakları entegre etmeye yol açmıştır (Chasteen, 2012: 133-135).

John Charles Chasteen *Latin Amerika Tarihi* adlı kitabında 19.yüzyılın ikinci çeyreğinde yerli halkların nasıl bir yaşam sürdürdükleri ile ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır: *Yerli halk, yabancılar tarafından fazla tedirgin edilmeden, köylerinin ortak arazilerinde çiftçilikle uğraşıyorlardı. 1825-1850 yılları arasında ekonominin yavaşlaması yerlilerin arazileri ve işgücü üzerindeki baskıyı ortadan kaldırdı. Zorunlu istihdam uygulamaları sona erdirildi. Yerliler ücretli çalışmaktan olabildiğince kaçınıyor ve kendi yiyeceklerini yetiştirmeyi yeğliyorlardı. Yerli halkın çoğunluğu cumhuriyetçi siyasetle ilgilenmiyordu. Onlar sadece kendi başlarına, kendi kültürleri içinde yaşamak, kendi dillerini konuşmak ve kendi işlerine bakmak arzusundaydı* (Chasteen, 2012: 151).

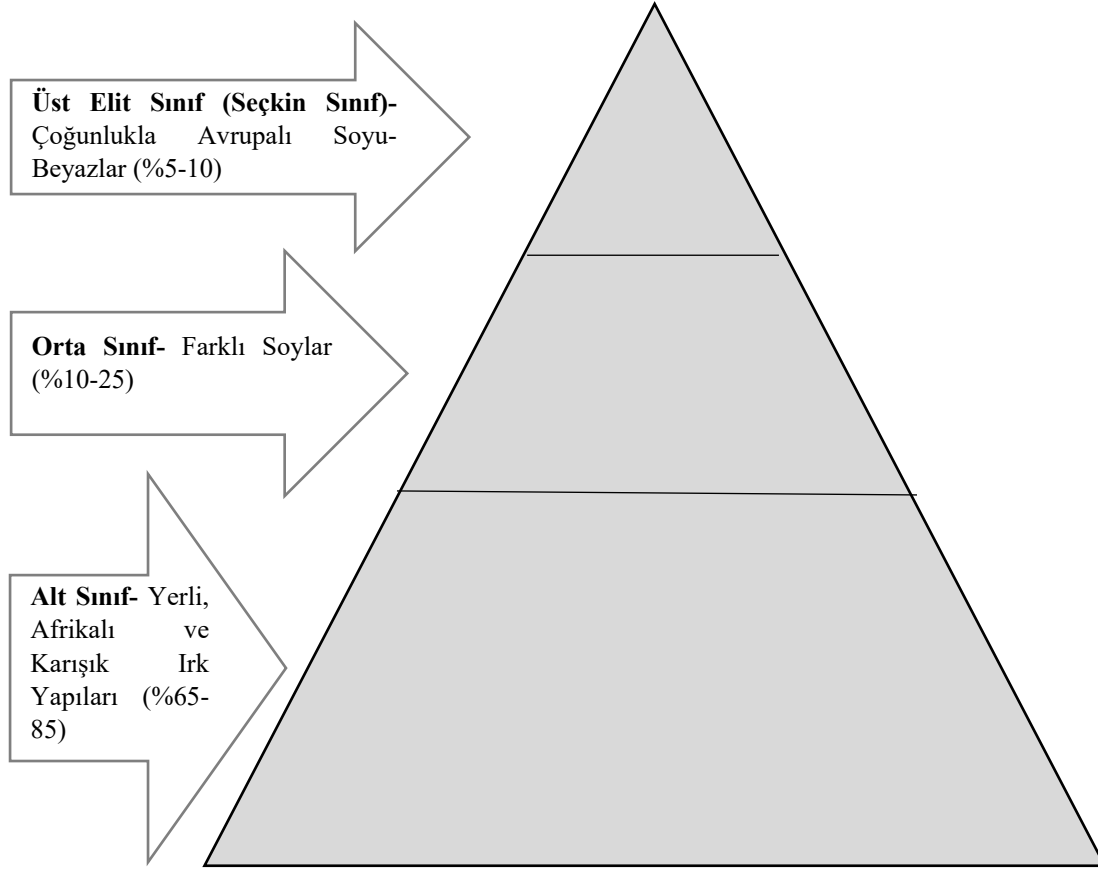
Latin Amerika'da bağımsızlık yıllarıyla beraber yerliler yönetim, siyaset gibi olgulara ilk başlarda pozitif bir şekilde bakarken zamanla mesafeli bir şekilde yaklaşmışlardır. Zaten yeni kurulan devletlerde sömürgecilik döneminde olduğu gibi beyazlar, elitler ve/veya toprak sahipleri siyaset, yönetim olgularına daha sıcak bakmaya başladılar. Aslında sömürgecilikten sonra farklı bir isimle anılmaya başladılar. Bunlar, yönetimi elinde tutan ve lider olan *Caudillo* 'lardır. Bağımsızlıktan sonra geniş bir yelpazeye ulaşan *Caudillo* 'lar aslında sömürge dönemi boyunca

kendilerini üstün gören birer toprak sahipleriydi (Chasteen, 2012: 140). Durum böyle olunca yönetim gibi olgularda gözü olmayan yerli halklar sadece rahat bir yaşam ve düzen kurmak adına uzak bir konumda ve kendi çizdikleri sınırlar içerisinde yaşamaya devam ettiler. Bu dönemde bile yerli halkları “medeniyetsiz” ve “öteki” olarak görmek tamamen ortadan kalkmadı, yerliler bunu bildikleri için üst makamlarla ilgilenmekle zaman harcamadılar (Schryer, 2000: 252). Bunun sonucunda uzaklaşan yerli halklar zamanla bu coğrafyada sömürge döneminde olduğu gibi tekrardan toplumsal skala içerisinde alt sınıfı temsil etmeye devam ediyordu.

İngiliz gözlemci John Barclay Pentland’a göre bağımsızlık zamanında Bolivya’da 800 bin yerli nüfusun yaşam sürmektedir. Jose Maria Dalence ise 1846 yılına geldiğinde yerli nüfusun yaklaşık olarak 710 milyon olduğunu belirtmektedir (Bonilla, 1985: 564). 1864 ile 1871 yılları arasında Bolivya²⁵ devlet başkanlığı yapan Mariano Melgarejo döneminde yerlilerin yaşadığı bölgelerde mülk sahibi olabilmeleri için 25-100 peso arasında belli bir ücret ödemeleri gerektiği ve ücretler altmış gün içerisinde ödenmediği takdirde mülklerinin ellerinden alınıp satışa çıkarılacağı gündeme getirildi. Bu durumlar karşısında 1860-1870-1871 ayaklanmalara neden olundu. Yerli halkların işbirliği ile 1871 yılında Melgarejo’nun iktidardan indirilmesi gerçekleştirildi. Daha sonra yeni hükümetle beraber bu mülkiyet haklarının tanınması için söz verildi (Bonilla, 1985:575). Ancak bu mülksüzleştirme politikalarının devam edişiyle birlikte ise 1899 yılında yerli bir caudillo olan Zárata Wilka’nın başkanlığında yerli ayaklanmasına sahne olundu (Larson, 2004 Aktaran: Canessa, 2018: 310).

²⁵ CEPAL 2020 Raporunda, 2018 yılı itibariyle Bolivya’da yerli nüfus sayısı yaklaşık olarak 4.5 milyon olarak yerli nüfusun yoğun olarak yaşadığı ülke sıralamasında 4. sırada yer almaktadır (CEPAL, 2020a: 153). Bolivya yerli halklar açısından diğer Latin Amerika ülkeleri ile karşılaştırıldığında önemli bir örnek oluşturmaktadır. 2009 yılında “Yerlilerin Anayasası” olarak nitelendirebileceğimiz bir anayasa ile birlikte yerlilere birçok açıdan yenilik ve değişim sağladı. Bununla birlikte “çok-uluslu” bir yapıya sahip olduğunu kabul etti. Bölge ülkelerinde bu kadar uzun süreli bir yerli başkanlığını göremeyeceğimiz bir “yerli başkanlık” dönemini yaşadı. Aymara yerlisi Evo Morales, 2006-2019 yılları arasında Bolivya Devlet Başkanlığı yapmıştır (IWGIA, 2021: 332). Bolivya Anayasası için bk. https://www.constituteproject.org/constitution/Bolivia_2009.pdf

Şekil.2: Sömürge Sonrası Dönemde Latin Amerika'daki Toplumsal Skala

Kaynak: (Vanden & Prevost, 2002: 105; Oğuz, 2018: 16)

Bağımsızlığın ilk dönemlerinden sonra yerli halkın kendi iç dinamiğine döndüğü, ötekileştirilme gibi olumsuz düşüncelerin giderilmek istendiği bir dönemde aksine diğer halklarla aynı statüye kavuşturulma isteğine yavaş yavaş ilerlerken Güney Amerika'da yerli halkların hayat şartı beklenenden farklı bir yöne evrildi. Nasıl ki sömürge döneminde ötekileştiriliyorsa, bağımlı bir işçi gibi bir kişiye veya kişilere bağlı bir şekilde çalışmak zorunda kalıyorsa; aynı durum 1850'li yıllarla birlikte Güney Amerika ülkelerinde -Peru, Ekvador, Venezuela, Kolombiya- başladı. Bu bölgede *Kauçuk* gibi önemli bir maddenin açığa çıkışıyla birlikte ekonomik olarak iyi durumda olmayan ulus-devletler bu ihracat maddesini değerlendirmeyi amaç edindiler. Bu da yerli halkların zaten tam olarak özerkleşmeden aniden yeni bir köleleştirme, zorla tehcir dönemlerine geri dönülmeye başladığını göstermektedir

(Hill, 1999: 753-754). Örnek olarak; diğer ülkelere göre sömürgecilikten/monarşi yönetiminden (1889) daha geç kurtulan Brezilya'da düzenin değişmesiyle, bölgenin ihracat açısından öneminin artmasıyla, zenginleşmesiyle birlikte yerli halkların tahrip edilip borç köleliği ya da gümrük işçiliği olarak nitelendirilen *Debt Peonage*'e sürüklenmesine neden olunmuştur (Hill, 1999: 742).

Meksika bölgesinde ise önemli bir gelişmeyle karşılaşıldı. Çünkü bu dönemde Meksika devletinin yönetiminden sorumlu olan *Benito Juarez* soyu Zapotec halklarına dayanan bir yerliydi. Aslında kendi soyundan gelen birini yönetimde görmek yerliler için umut verici bir olaydı. Ancak Benito Juarez, Zapotec yerlileri ve diğer yerlilerin haklarını savunmaktan uzak bir siyasi ideoloji ve yaşam belirledi (Chasteen, 2012: 177-178). Juarez, kendisiyle aynı adı taşıyan bir yasa çıkartarak bazı ayrıcalıklı sınıfların üstünlüğünün kısıtlanması için çabaladı. Bu yasa pek de istenilen düzeyde seyretmeyince yoksul ve topraksız halkların durumu daha da kötüleşirken; üst sınıfta yer alan toprak sahiplerini daha da zengin ve güçlü bir hale getirdi (WEB5). Bu yasal mekanizmadan dolayı Meksika'da birçok bölgede çok sayıda yerli toplulukların parçalanmasına ya da yok olmasına neden olundu (Schryer, 2000: 252). Bununla birlikte, birkaç yasa daha çıkartılsa da her yasa belli bir kesimi rahatsız etmekte ve Meksika önüne geçilemeyecek bir hal alarak ülke içerisinde karışıklık ve bir iç savaşı yaşamaya mahkum edilmekteydi. Ayrıca Meksika'da bir tür kast çatışmasından da bahsetmek gerekir: topraklarına el konulan Maya yerlilerinin 1847 yılında başlattığı ve uzun süre devam eden çatışmalar sonucunda Yucatan'daki Maya yerlilerinin uzun bir özerklik dönemi yaşaması sağlandı (Macleod, 2000: 24).

Bu yıllarda (1825'li yıllarda) Orta Amerika'da ise Guatemala hariç El Salvador, Nikaragua, Honduras gibi ülkelerde az bir yerli nüfusu olduğu için pek bir olgu gözlemlenmedi. Guatemalada ise yerlilerin önemsenmediği, topraklarına göz dikildiği ve *Kahve* gibi ihraç edilesi bir ürünün gelişimiyle birlikte zorunlu çalıştırılma olgusunun gözlemlendiği bir dönemdi (Macleod, 2000: 28-30).

1850'li yıllar aynı zamanda kendi kendini yönetmeye çalışan, hiçbir ülkenin baskısı ve sömürgesi altında olmadan bunu başarmaya çalışan yönetim ve halklarla devam ederken; İngiltere, ABD gibi başat aktörlerin bölge coğrafyasını kendi talepleri ve

istekleri doğrultusunda yeniden şekillendirme ve bölge yönetimlerini ele geçirme adına adeta yarıştıkları görünmektedir. İngiltere daha çok güney kesimle, ABD ise kendisine yakın bir bölge olan Meksika ve Orta Amerika Cumhuriyetlerine yakınlaşmayı amaç edinmiştir (Oğuz, 2018). Yeni kurulan sistemde tam olarak düzeni oturtamayan Latin Amerika ülkeleri, kendi içerisinde halkların eşitliğini, koruyuculuğunu yapamazken şimdi bölge coğrafyasında ortaya çıkan ihracat ürünleriyle başat aktörlerin dikkatini çekmekte, onların baskısı ve mücadelesiyle karşı karşı kalmak durumundaydı.

Devletlerin kendi içindeki eşitliği, çokkültürlülüğü ön plana çıkartmadığı bir döneme devam etmesiyle birlikte, ihracat ürünleri ve diğer ülkelere bağımlılığı içeren yeni bir dönem başlıyordu. Bu dönem, 1880 yılı itibariyle *yeni bir bağımlılık ve sömürge dönemi* olarak adlandırılan bir olgunun ortaya çıkışına sahne oldu. Bunun temel sebebi Latin Amerika'daki üst kesimin ve orta kesimin sürekli bir dinamik içerisinde olması ve bu kesimlerin hep bir kazanç sağlamasına karşın alt kesimde ve yoksul olan halkların önemsenmemesi ve daha da yoksullaşmasıyla, bölgenin eşitlik anlamında “zayıf” bir kategori içerisine konulmasıyla birlikte bölge coğrafyasında kauçuk, kahve, şeker, kakao gibi ihraç ürünlerinin önemli bir oranda artış göstererek bölgede büyük bir ihracat edilebilecek mal yoğunluğunun meydana gelmesidir. Bununla birlikte bölge ülkelerine ABD gibi diğer başat aktörlerin bu durumu değerlendirerek, bölgeyi kendilerine bağımlı hale getirmeye başladığı bir dönemdir. Bu dönem aynı zamanda bölge ülkeleri üzerinde söz sahibi olabilmek adına ABD, 19.yüzyıl sonundan başlayarak ülkelere -Porto Riko, Panama, Küba, Haiti, Meksika gibi- darbe unsurunu göstererek söz sahibi olmayı amaçladı (Chasteen, 2012: 203-207).

Bu yeni bağımlılık ve sömürge dönemi, toprak sahiplerinin zenginleşmesine, topraklarını genişletmelerine, diğer halkların bunların emrinde çalışmalarına devam ettirmelerine ve aynı zamanda toprağı olan bazı yerlilerin ellerindeki topraklarını kaybetmesine sebebiyet veren bir dönemdi. Her ne kadar bu dönem, Latin Amerika ülkelerine ihracat mallarına karşı gelir kapısını oluştursa da, ekonomik anlamda bir kalkınmanın önünü açsa da aslında ülkelerindeki eşitsizliğin ve ötekileştirmenin daha da derinleştirilmesine sebebiyet vermektedir. Bu da halkların bir yerden sonra bu duruma katlanamaması ve başkaldırıları arttırarak buna meşru bir zemin

hazırlamasına yol açmaktadır. Çünkü bölge coğrafyasında ortaya çıkan ihracat maddelerinin üretiminde ve çıkarımında üst sınıf ve orta sınıf insanlar çalışmaktan uzak bir duruş sergilediği için yerli halklar bu arazilerde zorla çalıştırılmak istenmekteydi. Örnek olarak; Güney Amerika bölgesinde 1850’li yıllarla başlayan kauçuk maddesinde artış yüzünden maddenin çıkartılmasında en büyük görev yerli halklara düşmekteydi. Bu durumdan dolayı kimi yerliler heba oldu; kimileri ise yok olma tehdidiyle karşı karşıya kaldı (Chasteen, 2012: 205-207).

Latin Amerika ülkelerinin ticari anlamdaki gelişimlerinin devam edişiyile birlikte çok uluslu şirketlerle diyalog içerisine girmeye başlandı. Bunlardan en önemlisi, 1899’da ABD menşeli bir kuruluş olan *United Fruit Company* (UFCO) Orta ve Güney Amerika ülkeleri ile ikili diyaloglar kurarak, örgütün kanatlarını bölge ülkelerinde inşa etmeye başlamasına sebebiyet verdi. Bu inşa ettiği işletmelerde aynı kauçuk çıkarımlarında olduğu gibi muz ürününün toplama işi de yerli halk tarafından gerçekleştirilmekteydi, bu halklar burada bir nevi işin bel kemiğini oluşturmaktaydı (Cardoso, 1986: 211; WEB6).

20. yüzyıl, yeni bir çağ, yeni umutları getirebilirdi. Ancak bu yerli halklar için pek mümkün olmadı. Çünkü elit sınıf, toprak sahipleri sürekli güçlenmeye ve zenginleşme devam ediyor, yerli halklar tabiri caizse yerinde saymaya belki de gerilemeye ve yalnızlaştırılmaya devam ediyordu. Temel olarak aralarında olan uçurum daha da derinleşmeye, önüne geçilemez bir hal almaya başladı. Aynı zamanda bu yüzyıl başlarında devletlerin ideolojileri sanki Latin Amerika coğrafyasında bir modaymış gibi otoriterlik/ diktatörlük yönetimlerine yakınlaşmaya başladı. Durum böyle olunca tekrardan sıkıntı yaşayan taraf yerli halklar olmaktaydı. Kuzey-Orta Amerika coğrafyasına bakıldığı zaman, Meksika’da, *Porfirio Diaz* yönetiminden bahsetmek gerekmektedir. Diaz, güçlü siyasi mekanizmaya sahip bir başkandı. Gücünü sağlamlaştırıcı politikalar izleyerek kendi döneminde meydana gelen isyanları güçlü bir şekilde bastırmak için çaba göstermekle birlikte her gruba farklı şekillerde davranarak onların dostluğunu kazanmayı başarıyordu. Ancak halklara yakınlaşma adına yaptığı çabaları yerli halklar üzerinde denemekten uzak bir duruş sergilemiştir (WEB7). Bu yöneticinin kökeni *Mixtec* yerli halklarının soyundan gelmektedir. Ancak Diaz, aynı Juarez gibi onların soyundan gelmelerine rağmen onların haklarının savunmaktan geri kalmış, aksine onlara karşı bir politika

ruhunu benimsemiştir. Diaz, yerli halkların nasıl ki görmezden geliyorsa topraklarına da aynı şekilde davranmaktaydı. Meksika’da reformcu yasa düşüncelerinin başlamasından sonra çoğu yerliler topraklarını elinde tutmayı başardı. Ancak Diaz’ın aklındaki planlarıyla, meydana gelen toprakların satışına sıcak bakma düşüncesiyle birlikte ihracat düşüncesini ilerletmek isteyen Diaz; yabancı yatırımcıları bölgeye çekmeyi amaçlamış, böylece yerli halkların topraklarına göz diken yeni aktörlerin ortaya çıkarılmasına sebebiyet vermiştir (Macleod, 2000: 26-27; Chasteen, 2012: 220-221).

Güney Amerika ülkelerinde de bir baskı ve mücadele unsuru ön plana çıkmaktaydı. Yabancı yatırımcılar Meksika’da olduğu gibi buradaki yerli halkın rahat yaşadığı bölgelerde ihracat ürünlerinin çıkarımı adına topraklarına göz dikiyorlardı. Bu durum ise And bölgesinde yaşayan halklara karşı parçalanma ve baskı unsurlarıyla karşı karşıya kalmalarına neden olmaktaydı. Kolombiya ve Şili gibi ülkelerde, yerli topluluklarının bölünmesi ve parçalanması düşüncesi ortaya çıkarıldı. Güney bölgesinde sömürge döneminde baskın bir şekilde kullanılan hacienda sistemi gibi *patron, toprak sahibi* fikri kullanılmaya devam edilmekteydi. Yerliler sahibine bağlı bir şekilde görevleri yerine getirmek durumundaydı. Ayrıca bu And bölgelerinde - Quechua, Aymara yerlilerinin yoğun yaşadığı bölgelerde- yapılan raylı sistemler yerlilerin topraklarını da içermekteydi. Bu durum yerlilerin haklarını gasp etmekte, onları kısıtlamaya devam etmekteydi (Albó , 1999: 770).

20. yüzyılın ilk dönemlerinde Meksika’da meydana gelen devrim örneğiyle birlikte ülkenin ideolojisinde bir değişim yaşanmıştır. Hem yeni bir hukuk anlayışı hem de yeni bir devlet ideolojisinin kapısı aralandı. Her ne kadar Meksika tarihinde de bölge coğrafyasının diğer ülkelerinde olduğu gibi yerlilere karşı bir yakınlaşma, iletişim, mülklerini tanıma ve arttırma gibi etkenlerin ön plana çıkartılması yerine tam tersi bir şekilde uzaklaşma, iletişimsizlik, mülksüzleştirme düşünceleri savunulmaktaydı. Ancak Meksika Devrimi ile birlikte yerli halklara bakış açısında bir değişim unsuru kendini göstermekteydi. Bu dönemlerde literatürde daha çok kullanılan *Indigenismo* politikasının bazı kaynaklar tarafından 15. ve 16. yüzyıllar arasında yerlilerin insani haklarının savunuculuğunu yapan Bartolomeo de las Casas’a kadar götürülmesinin mümkün olduğunu belirtmektedir. Ancak Meksika Devrimi ile bu kavram canlılığa kavuşturulmuştur (Tarica, 2016: 3,6).

Meksika ile birlikte Latin Amerika ülkelerinin birçoğunda savunulan bir düşünce olan İndigenismo temelde yerli kimliğine, kültürüne, varlığına yönelik bir politika olarak adlandırılmaktadır. Sadece politika ve siyasi anlamda değil; ekonomik, eğitimsel, sağlıksal, vb. birçok alanda yerli halklara vurgu yapmaktadır. Kavram, temel olarak yerlilere karşı nasıl bir çizgi, nasıl bir düzen kurulması gerektiği; aynı zamanda yerlilerin kendi kültürlerimize nasıl adapte veyahut asimile, entegre edebiliriz düşünceleriyle ilgilidir. Ülkelerin gelişiminde, kalkınmasında ve güçlenmesinde yerlilerin farklı bir yapıya sahip olarak yaşamaları yerine ülke ile entegre edilmesinin de önemine vurgu yapmaktadır (Özbudun, 2006: 251-252). En azından bu yerli politikası ile birlikte önceki yıllarda negatif düşüncelere maruz kalan halklar olarak görülen yerli halkların her ne kadar istedikleri talepleri adına tam olarak bir gelişme yaşanmasa da onların varlığını görme ve anlamaya yönelik çabaları arttırmaktadır. Ancak burada yerlilerin istediği “özerklik” kavramına rastlanılmamış aksine ya “asimile” ya da meksikalı ırkı içerisine “entegre etme” kavramları üzerinde durulduğu gözlemlenmektedir. Durum böyle olunca kavram yerliler açısından “çok iyi” bir kavram olarak adlandırılmasa da yerlilerin varlığını tanıma amacıyla önemli bir konumda ve başlangıç noktasında yer almaktadır. Bu durum Meksika’da devrim liderleri tarafından da dikkat çekilmekte, yerli halkların modernleştirilmesi gerektiği savunulmaktaydı. Lazaro Cardenas (1934-38) ve Adolfo Lopez Mateos (1958-64) gibi “yerliliğe sıcak bakan” devlet başkanları da ıspanyolca eğitim başta olmak üzere asimilasyonist politikaları desteklemiştir (Macleod, 2000: 30). Ayrıca bu yıllarda Kolombiya sınırları içerisindeki yerli halklar ise “asimilasyonist” politikalara karşı mücadele için devrimci ideolojiyi benimsemek durumunda kaldılar. Kendi taleplerini ancak böyle yerine getirebileceklerine inandılar (Özbudun, 2006: 254).

A History of Modern Latin America: 1800 to the Present adlı kitabın yazarı Teresa A. Meade’nin de dediği gibi; *Yirminci yüzyıl başlarken, Latin Amerika zıt-karşıt bir çalışmayı bünyesinde barındırıyordu. Üretimi genellikle kıtanın en büyük kaynağı olarak kabul edilen geniş tarım bölgeleri, uluslararası pazar için bir meta zenginliği haline geldi, ancak kırsalın pek çok kısmı, büyüyen ihracat-ithalat pazarlarının zenginliğinden ve vaatlerinden etkilenmeden kaldı* (Meade, 2010: 348). Latin Amerika yeni yüzyılda ciddi anlamda bir gelişme ve kalkınma faktörüne sahip oldu

ve dünya siyasetinde ses getirmeye başladı. Ancak yerlilere her ne kadar samimi bir yaklaşım sergileseler de çoğunlukla kendileri ve ülkenin ulusal çıkarı için bunu yapıyorlardı.

Latin Amerika coğrafyasında resmi olarak “yerlilik ideolojisi”, Meksika devrimi ile gelişim göstermesiyle birlikte 1934 yılı itibariyle de genişleyerek devam etmiştir. 1940 yılında Meksika Patzcuaro’da gerçekleştirilen *İlk Amerikan Yerlileri Kongresi (First Inter-American Congress in Indian Life)* ABD ve OAS (*Organization of American States – Amerikan Devletler Örgütü*) destekli kurulan bu mekanizma zamanla Latin Amerika coğrafyasındaki yerliler için sağlık, eğitim, tarım, sosyal politikalar, hukuk gibi başlıca bilimlerin yürütülmesi ve savunulması adına bazı ülkeler tarafından başta Meksika, Ekvador, Kolombiya, Bolivya, Peru olmak üzere toplamda 18 bölge ülkesinin katılımı ile kabul edildi ve onaylandı (Albó, 1999: 792; Özbudun, 2012: 89). Toplantı yerli halklar adına gerçekleştirilen döngü niteliğinde bir kongre olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Büyük medeniyetlerin yıkılışından, mahvedilişinden sonra yerli halklar hiçbir şekilde istedikleri ve talep ettikleri bir konuma tam olarak ne yazıkki evrilemediler. Ancak bu Meksika’da gerçekleştirilen ilk yerli toplantısı ile birlikte artık Latin Amerika ülkeleri tarafından varlığının kabul edildiği ve görmezden gelinmediğini gösterilmektedir. Her ne kadar kabul edilip onaylansa da bu kongredeki alınan kararlar tamamen yerli halkın taleplerini onlara vermek gibi bir düşünce içermemektedir. Aksine onları ülkelerin milli ideolojileri içersinde bir “sorun” olmaktan çıkarmayla birlikte ulusun çoğunluğunu içeren halk içerisinde erimesi/eritilmesi görüşü daha baskındı. Bu toplantıyla birlikte *Özerk Yerli İşleri Dairesi*’nin de kurulumu gerçekleştirilmiştir. (WEB8).

Meksika bu konuda diğer ülkelere göre daha öncül bir konumda yer almaktaydı. Meksika, 1934 yılında *Yerli Sosyal Eylem, Kültür ve Koruma Bürosu (Departamento de Accion Social, Cultura y Proteccion Indigena- DASCPI)* adı altında bir oluşumu Chiapas eyaletinde kurulmasını sağlamıştır. Temelde yerli halkın meksika halkıyla iç içe geçmesi, kültüre dahil edilmesi, ötekileştirilmemesi gibi ibareleri bünyesinde barındırmaktadır (Özbudun, 2012: 251).

Bu yıllarda Guatemala’da ise yerli halklar yönünden pek iyi bir durumun olduğunu söylemek mümkün değil. Bölge coğrafyasındaki diğer ülkelere göre yoksul kalan Guatemala bir zayıflama örneği göstermekte idi. Yerlileri de ikinci plana atması, onların haklarını göz ardı etmesi hasebiyle nüfusunun çoğunluğu Maya yerlilerinin de içinde bulunduğu Guatemala’da sol görüşlü insanların ön planda olduğu bir iç savaş süreci yaşanmasına sebep olundu. Bu iç savaş ve iç savaşa giden süreç içerisinde birçok maya yerlisinin hayatlarının son bulmasına neden olundu. Yerliler kendi haklarını ve taleplerini gerçekleştirebilmek için sol ideolojiye tutunmak ve yukarı çıkmak durumunda hissettiler. Panama’da ise diğer ülkelerden biraz farklı olarak *Guna Yerlileri*’nin başlattıkları devrimle birlikte kendi özerk topraklarına, otoritelerine sahip oldular. Ayrıca Panama’daki yerlilere kendi özerk topraklarının verilmesi *Comarca* adı altında birleştirilmesine yol açtı. Comarca sistemi, yerlilerin topraklarını tanımayı ve tanımlandırmayı amaçlamaktadır. Bu sistem, 1930’larla birlikte Panama’da başlamış ve günümüze kadar hala varlığını devam ettirmektedir (WEB9).

“Peru ve güney bölgedeki diğer ülkeler 20.yüzyılın ilk başlarında deyim yerindeyse yerlilerden uzak/mesafeli durma politikası sergilemişlerdir. Ancak yüzyılın ilk çeyreğinin bitişine yakın bir zamanda yerli halklar adına önemli adımlar atıldı. 1931-1932 Anayasal Kongresinde yerli halkların tüzel kişilik olarak varlıkları kabul edildi ve “tanındı”. Ancak elbette bu tamamen yerlilerin taleplerinin karşılandığı anlamına gelmemelidir. Yalnızca anayasal düzende bir tanınmadan bahsedilmektedir. Bununla birlikte yerli halklar adına gelişme gösteren Peru’da *Yerli İşleri Hükümet Dairesi* ve *İlk Kırsal Yerli Okullarının* açılımla başlayan gelişim sonraki yıllarda da devam etti. Devrimsel düşüncelerin yayılması itibariyle yerlilerin bu devrim düşüncesine inancı daha da artmaya başladı. Bolivya’da da bazı yerliler devrimsel düşünceleri savunmaktan geri kalmamakta, aynı şekilde sosyalist partiler de kendi içerisinde yerlilik üzerine düşüncelere önem vermekteydi. Kolombiya’da ise yüzyılın ilk çeyreğinde yerli halklar başkaldıracı bir ideolojiyi benimsememişti. Ancak bu yıllar itibariyle diğer ülkelerde olduğu gibi yerliler harekete geçmeye, talepleri için fikir alışverişi yapmaya ve hedef oluşturmaya başladılar. Kolombiya’da bu işi gerçekleştiren en önemli kişi, *Manuel Quintin Lame*’dir. Yerli tarihinde önemli bir konumda kendini göstermektedir. Çünkü yerlilerin birbirleriyle entegre olabilmeleri

adına büyük bir çaba göstermekteydi. Gelişmeler dahilinde, zaman içerisinde 1943 yılında yerliler adına uğraş veren *Kolombiya Yerli Enstitüsü*'nün kurulumu gerçekleştirilmiştir. (Albó , 1999:785-786,804,814)²⁶.”

Temel olarak Meksika’da yerlilerin dönüşümü 1917’li yıllarla başlasa da Güney Amerika’daki yerliler için asıl dönüşüm büyük ekonomik krizden sonra sorunların baş gösterdiği 1929-1930 yıllarıyla birlikte başlamıştır. Daha sonra 1950’li yıllarla birlikte yerlilerin entegrasyon oluşumlarının sayısı artmaya başladı. Bu yıllardan başlayarak Latin Amerika coğrafyasında Yerli halklar dünya siyasetinde farkedilmeye ve tanınmaya sahip olmak için çabaladılar ve bu çabanın sonucunda da oluşturdukları yerli entegrasyon örneklerinin hemen hemen her ülkede kurulmaya başlamasıyla dikkat çekmeyi başarmışlardır. Bu uğraşlar sonucunda yerlilerin varlığını gören ve tanıyan devletler yavaş yavaş onların nüfus sayımına da yer vermeye başladılar. Zamanla IWGIA (*Yerli Meseleleri İçin Uluslararası Çalışma Grubu*), Cultural Survival, Survival International gibi sivil toplum örgütlerinin de kurulumuyla birlikte yerli halklar adına mücadele veren, haklarını savunan oluşumlar sayesinde birçok bölge ülkesinde çok-kültürlülük, çok-kimliklilik ideolojilerinin gün yüzüne çıkması sağlanmıştır. Ancak kimi ülkeler daha atik durumdayken; kimileri daha pasif ve asimilasyonist politikalarla devam etmekteydi.

Tablo.3: Latin Amerika’daki “Bazı” Yerli Halkların Ülkelere Göre Dağılımı

Arjantin	Atacama, Ava Guarani, Chane, Charrua, Chorote, Chulupi (Nivaclé), Inca, Comechingon, Diagusta, Diagusta Cacano, Guarani, Mbyá-Guarani, Quechua, Guaycuru, Mapuche, Mapuche Tehuelche, Omaguaca, Tupi Guarani, Wichi
Bolivya	Aymara, Chiquitano, Guarani, Moxeno, Quechua
Brezilya	Tukina, Terena, Guajajara, Yanomami, Tupi
Şili	Andeans, Atacameño, Aymara, Colla, Diaguita, Kawashkar, Lickanantay, Mapuche, Quechua, Rapa nui, Yamana
Kolombiya	Awa, Coconuco, Guambiano/Misak, Guane, Inga, Kamsa, Kankuamo, Kogui, Paez/Nasa, Pacabuy, Panche, Sutago, Tama, Umbra, U’wa/Tunebo, Yanacona, Achagua, Andaqui, Andoque, Bara, Bari, Betoye, Cabiari, Desano, Emberá, Cocama, Kuna, Kokama, Letuama, Makuna, Mokana, Piapoco, Ocaina,

²⁶ Bu bölüm yazar tarafından çevrilmiştir.

	Pitsamira, Wayuu, Wanamo, Yukuna, Yukpa, Yuri,
Kosta Rika	Chibchense, (Bribri, Brunca, Cabécar, Huetar, Maleku, Ngöbe, Teribe), Chorotega
Ekvador	Tagaeri ve AromenaneTsáchila (Tsafiki), Chachi, Epera, Awá-Cuaiquer, Quichua (Kichwa), Shuar, Achuar, Shiwiar, Siona, Secoya, Zápara, Waorani
Guatemala	Akateco, Awakateco, Chalchiteco, Ch'orti', Chuj, Garífuna, Itza, Ixil, Jacalteco, Kaqchikel, K'iche', Mam, Mopan, Poqomchi', Q'anjob'al, Q'eqchi', Sakapulteco, Sipakapense, Tektiteko, Tz'utujil, Uspanteko, Xinka
Honduras	Maya Chortí, Garífuna, Lenca, Miskito, Nahua, Pech, Tawahka, Tolupan
Meksika	Nahuatl, Maya, Zapotec (Binizaa), Mixtec, Otomi, Totonac, Tzotzil, Tzeltal, Mazahua, Mazateco, Huastec, Chol, Chinantec, Purepecha, Mixe, Tlapanec, Tarahumara, Mayo (Yoreme), Zoque, Chontal Maya, Campeche, Coahuila Chontal de Oaxaca, Yaqui,
Nikaragua	Cacaopera/Matagalpa, Chorotega, Miskitu, Nahoa/Náhuatl, Ocanxiu/Sutiaba, Rama, Sumu-Mayangna
Panama	Bri Bri, Buglé, Emberá, Kuna, Naso, Ngäbe, Wounaan
Paraguay	Aché, Avá Guaraní (Chiripá), Mbyá, Pai-Tavyterã, Guarayo Tapieté, Lengua – Enxet, Enxet y Toba Maskoy, Sanapaná, Toba-Maskoy, Nivaclé, Nivaclé y Choroti, Maká, Chamacoco, Ayoreo, Toba Qom
Peru	Asháninka, Awajún, Arawak, Chamicuro, Culina, Machiguenga, Nomatsiguenga, Cahuapana, Shiwilu, Harakmbut, Huitoto-Bora, Huitoto-Loreto, Ocaina, Awajun, Wampis, Pano, Capanahua, Cashibo-Cacataibo, Mayuruna-Matse, Nahua, Sharanahua, Shipibo-Conibo, Yaminahua, Peba-Yagua, Quechua, Quechua del Pas-taza y del Tigre, Tacana, Tucano, Secoya, Tupi-Guarani, Zaparo, Iquito, Urarina
Surinam	Akurio, Alamayana, Kali'ña/Aribs, Katuena/Tunayana, Lokono/Arawaks, Maraso, Mawayana, Okomoyana, Pireuyana, Sakëta, Sikiiyana, Sirewu, Trio/Tareno, Wai-Wai, Wayana
Venezuela	Akawayo, Arawak, Arutani, Arawako, Baniva, Cumanagoto, Chaima, Gayon, Guanano, Hoti, Japreria, Kubeo, Kuiva, Kurripako, Nengatu, Wayuu, Yonamami, Yawarana, Makuchi, Inga, Pume, Saliva, Warao,

Kaynak: (WEB10; WEB11; WEB12; WEB13; WEB14;WEB15; WEB16)

Tablo.3’de de görülebileceği üzere, Latin Amerika coğrafyası yerli çeşitliliği ve sayısı adına dünya üzerinde büyük bir öneme sahiptir. Sömürgecilik döneminde büyük bir nüfus azalmasına maruz kalsalar da çeşitliliği yönünden bu coğrafyaya “yerli coğrafyası” diyebilmek mümkün görülmektedir. Bu yerli coğrafyasında yaşam süren halkların sömürge döneminden beri yıpranışlarının ardından talep ettikleri, hedefledikleri birkaç husus bulunmaktaydı. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür. Özerklik temelli Talepler, Toprak temelli Talepler, Kültürel ve Kimliksel Talepler, İnsan Hakları ve Hukuksal Talepler’dir (Özbudun, 2012; 125-127).

Özerkliğe İlişkin Talepleri, dayanağı özerklik temelli self-determinasyon düşüncesinde yatmaktadır. Bu özerklikle birlikte yerli halklar varlıklarının, eğitimlerinin, sağlık sistemlerinin, kültürlerinin, kimliklerinin, aidiyetlerinin, dillerinin, dinlerinin, ideolojilerinin benimsenmesini ve en kısa şekilde kendilerinin *halk-toplum* olarak tanımlandırılmalarını talep etmektedirler. Devletlerin asimile ideolojilerine karşın kendi ideolojilerinin mevcut otorite tarafından benimsenmesi gerektiği düşünmektedirler. Kendi yönetimlerini, kendi istedikleri kişi tarafından idare ettirmek istemektedirler. Aslında bu taleple birlikte yerliler birçok unsuru da benimsetmiş olacaklardı. Çünkü asimile olmak onları ya tamamen ortadan kaldıracak ya da nüfus sayılarının azaltılarak karşı tarafa ideolojilerinin tanınmasını sağlayacak gücü ellerinden yitirmelerine sebebiyet verecektir. Ancak bu talep, bazı Latin Amerika ülkeleri tarafından pek de sıcak karşılanmamaktadır. *Toprağa ilişkin Talepler*’in temel dinamiği ise, yerli halkların topraklarının ve bölgelerinin tarım, ticaret, madencilik, endüstri unsurlarının ve enerji kaynaklarının çokluğundan dolayı işgale maruz kalınmasına engel olunmayı amaç edinmektedir. Çok Uluslu Şirketlerin yerlilerin arazilerinde gerçekleştirdikleri projeler yerlilerin yaşamlarını olumsuz etkilemektedir. Aynı zamanda bu taleple birlikte üzerinde yaşadıkları topraklardaki doğal kaynakların kısıtlanmaması veya ellerinden alınmaması gerektiğini vurgulamaktadırlar. *Kültürel Talepler ve Kimliksel Talepler*, yerlilerin öğretilmek zorunda bırakıldığı ispanyolca’dan ayrı olarak bir sürü dilleri ve lehçeleri bulunmaktadır. Hemen hemen her yerli halkın farklı varyasyonlarını içeren dil öğeleri vardır. Yerli halkların önemli bir talebi de budur. Sahip oldukları dillerinin sınırları içerisinde yaşadıkları devlet tarafından tanınmaması ve kullanılmamasıdır.

Bunu talep etmelerinin temel nedeni; İspanyolca'nın tek dil olarak kabul edilip diğer dillerin kaldırılmasına, kısıtlanmasına ya da ikinci plana atılmasına neden olunmasıdır. Ancak bu unsur 1990'larla birlikte birçok Latin Amerika ülkesinde önem verilen bir unsur haline getirildi ve yerlilerin kendi dilleriyle de eğitim alabileceği okulların açılımı sağlandı. Bu başlığı içeren talepler içerisinde, nasıl ki her halkın kendi derin tarihsel değerleri var ise yerli halkların da tarihsel, kültürel, sosyal açıdan kendi değerleri, adeti, gelenekleri, giyimi ve kuşamı bulunmaktadır. Yerli halkların istediği temel gayeler arasında, kendi sistemlerinin ötekileştirilip, ortadan kaldırılmasına engel olmaktadır. Kendi tarihsel değerlerinin, köklü geçmişinin getirdiği kültürel öğelerinin, eğitimlerinin , sağlık sistemlerinin vb. öğelerin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. *Kimliksel Talep* içerisinde, sahip oldukları 'yerli kimliği' unsuru yerli tarihi içerisinde devamlı bir şekilde skalanın alt kısımlarında yer almaktaydı. Ancak yerli halklar yerli kimliğinin bir “sorun” olarak göze alınmasına engel olmaya çabalamaktadırlar. Çok-kültürlülüğün ve kimliksel çoğunluğunun, aidiyetlerinin tanınması ve benimsenmesi adına uğraşlar sergilediler. *İnsan Hakları ve Hukuksal Talepleri* ise yerli halkların hem ulus-devletler içerisinde anayasalarında, hem de BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'yle başlayan ve birçok uluslararası anlaşmaların belirtildiği gibi tüm halkların insani ve yaşamsal hakları vardır. Bu yüzden yerlilerin de insani hakları gözardı edilmemeli; aynı zamanda diğer insanlarla aynı statüye sahip olmaları gerekmektedir. Çünkü yerli hakların tarihsel panoramasında görüldüğü üzere, 16.yüzyılın başlarında tam olarak bir “halk/insan” olarak görülmeyip köleleştirilmeleri veyahut ikinci sınıf bir vatandaş olarak tanımlanmaları nedeniyle ölümlerine ve mahvedilişlerine dikkat çekilmiştir. Ayrıca, hukuksal olarak haklarının tam olarak benimsenebilmesi için ILO 169 ve BM Yerli Halkların Hakları Bildirgesi ve bölge ülkelerinin anayasalarında yer alan maddelerin tam olarak yerine getirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

BÖLÜM III

3. YERLİ HALKIN ENTEGRASYONU MESELESİ

Yerli halklar yıllar öncesinden ön plana çıkartmaya çalıştıkları ve kısmen de olsa başarılı oldukları entegrasyon olgusunu, 1950 yılı itibariyle muazzam bir şekilde ağır ağır “uluslararasılaştırılmış” bir durum içerisine yerleştirdiler. Bu yıldan itibaren kendi aralarındaki entegrasyonu her geçen gün yenileştirip, genişleterek bu olgunun tanımında yer alan işbirliği, dayanışma, faydacılık unsurlarının hakkını verecek şekilde kullanım sağlamışlardır. Latin Amerika bölgesindeki yerli halklar, sadece kendi aralarında veyahut kendi ülkesindeki diğer yerli halklarla entegre olmamış, aynı zamanda yeri geldiğinde birden fazla ülkeyi içine alacak bir entegrasyon örneği oluşturup taleplerinin gerekliliğini vurgulamış ve “yersizleştirme sorunu”nun hem dünya siyaseti içerisinde tanıtılmasını hem de diğer yerli halklarla istişare yaparak gündeme getirilmesini de bilmişlerdir. Zaman içerisinde bu bölge halklarının uluslararası dünyanın ilgisini çekmesiyle birlikte bu sorunun bir sorun olmaktan çıkarılıp haklarının yeniden verilmesi adına çalışmalar gün yüzüne çıkmaya ve daha çok destek bulmaya başladı. Bu uluslararasılaştırılmanın gidişatını sağlayan üç önemli gelişme oldu.

İlk olarak 1956 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO – *International Labour Organization*) kapsamında oluşturulan ILO 107 Sayılı Konvansiyonu; ikinci olarak, 1989 yılında yine Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından oluşturulan önceki konvansiyona nazaran daha gerçekçi ve kapsayıcı olan ILO 169 Sayılı Konvansiyonu ve üçüncü olarak ise Birleşmiş Milletler (BM - *United Nations*) tarafından tasarlanan ve 2007’de bölge ülkelerinin onayına sunulan BM Yerli Halkların Hakları Bildirgesi’dir (UNDRIP – *United Nations Declaration on the Rights of Indigenous*

Peoples). İki Konvansiyon ve Sözleşmeyle birlikte bölge ülkelerinin üstüne basa basa söyledikleri “yerli sorunu” ancak daha çok “yersizleştirme sorunu” böylece tüm dünya ülkeleri tarafından tanınmaya başladı. 2007 bildirgesinden öncesinde ve sonrasında BM, yerlilerin tanınması ve farkındalığı adına çeşitli adımlar attı. 1993 yılını “Dünya Yerli Halkları Yılı”, 1994 ila 2004 yılları arasını “Dünya Yerli Halkları Birinci On Yılı”, 2005 ila 2015 yılları arasını “Dünya Yerli Halkları İkinci On Yılı” ve son olarak 2019 yılını ise “Dünya Yerli Dili Yılı” ilan etmiştir (WEB17). Son yıllarda yerli halkların varlığının tanınması ve kapsamının artışıyla birlikte 2019 yılında Latin Amerika ve Karayipler için Yerli Diller Bölgesel Kongresi (UNESCO tarafından), 2019 yılında Yerli İletişim/Bağlantı Zirvesi, 2020 yılında 8. Yerli Kadınlar Konferansı (ECMIA), 2020 yılında Yerli Sorunları Üzerine BM Daimi Forumu (UNPFII), 2021 yılında Üçüncü Uluslararası Latin Amerika Yerli Dilleri ve Kültürleri Sempozyumu (ILCLA – University of Georgia), 2021 yılında Dünya Yerli Halkların Eğitim Konferansı (WİPCE) gibi daha birçok örneğinin bulunduğu hem üniversiteler içerisinde hem de UNESCO, BM gibi önemli organizasyonlar içerisinde de yankı bulmaya devam etmektedir. Bununla birlikte yerliler dünya üzerinde tanınmak ve sorunlara çözüm getirebilmek adına uluslararası kongreler de düzenlediler. Bunlardan en önemlisi *Abya Yala Konferansları/ Zirveleri*’dir. Bu konferanslar yerli halkların bir araya gelerek oluşturdukları özel bir organizasyondur.

Ancak her ne kadar ilerleme ve gelişme kaydedilse de hala bölge ülkelerinden bazıları bu anlaşmalardan kaçınmakta, yerli halkların *insani* haklarını vermenin yanlış/olumsuz bir durum olduğunu, onlara hak tanımak ülkenin siyasi bütünlüğünü, egemenliğini bozabileceği gibi gerekçelerle bu gelişmelerin ülkeler bazında kısır kalmasına neden olmaktadır. Bu halklar uluslararasılaşmaya giden süreçte kendi aralarında gayet de önemli ve kapsamlı bir şekilde örgütlenmeler meydana getirdiler. CONFENIAE (*Confederación de Nacionalidades Indígenas de la Amazonia Ecuatoriana – Ekvador Amazon Yerli Milletler Konfederasyonu*), CONAIE (*Confederación de Nacionalidades Indígenas del Ecuador - Ekvador Yerli Milletler Konfederasyonu*), ONIC (*Organizacion Nacional Indigena de Colombia - Kolombiya Ulusal Yerli Örgütü*), URNG (*Unidad Revolucionaria Nacional Guatemalteca*)-Guatemala Ulusal Devrim Birliği – Mayalar), EZLN (*Ejercito Zapatista de Liberacion Nacional – Zapatista Ulusal Kurtuluş Örgütü -Meksika*), CUC (*Comite*

de Unidad Campesina - Köylü Birliğı Komitesi – Guatemala), UNCA (Unión Nacional de Comunidades Aymaras – Ulusal Yerli Aymara Topluluğı - Peru), CONIC (Coordinadora Nacional Indigena y Campesina - Ulusal Yerli ve Köylü Konfederasyonu - Guatemala), COICA (Coordinadora de las Organizaciones Indigenas de la Cuenca Amazonica - Amazon Havzası Yerli Örgütleri Koordinatörü – Çoklu entegrasyon örneğidir. Farklı ülkedeki yerli halklar bir araya gelerek oluşturulmuştur.) gibi bir sürü çeşitli konu ve talepler üzerine oluşturdukları örgütlenmeler bu hususa örnek gösterilebilmektedir (Özbudun, 2012: 159-161; Orhan, 2020: 49-50).

Yerli halklar kurdukları bu örgütleri güçlü bir şekilde uluslararası arenaya tanıtmaya devam etmektedir. Hemen hemen kurulan her örgüt günümüz dijital dünyasına uyum sağlamakta ve hepsinin kendisine özgü, örgütün misyonunu, vizyonunu, çalışan şemasını, örgütün belli olanaklarda güncel haberlerini içeren sadece ülkelerinin resmi dili olan İspanyolcanın ve Portekizcenin (Brezilya) yanında evrensel dil olan İngilizceyi de kullanarak bir internet sayfasına sahip olmakla beraber; aynı biçimde dünya üzerinde yoğun bir şekilde kullanılan *twitter*, *instagram*, *facebook* gibi sosyal medya hesapları açarak yerli örgütleri ile ilgili bilgileri tüm dünyaya güncel bir şekilde aktarmaya çalışmaktadırlar. Farklı sosyal medya hesaplarından farklı kitlelere seslenmektedirler. Yerli halklar kendi başlarına uğraşlar vererek dünya üzerinde “bakın bu dünyada biz de varız” mesajını vermeye çabalamışlar ve çabalamaya da devam etmektedirler.

1990’lı yıllarla birlikte, yerli halkların sınırları içerisinde yaşadıkları devletlerde haklarının ve taleplerinin “tanınması” yolunda büyük bir yol kat etmelerini sağlayan en önemli gösterge, bölge ülkelerinden bazılarının anayasalarına “çok-etnikli, ‘çok-kimlikli” ve “çok-kültürlü” gibi unsurların eklenmesidir. Yerli halkların 1950 itibari ile gelişim göstermeleri elbette bölge ülkelerinin hepsinde aynı çizgi üzerinden devam etmedi. Kimisi yerli haklarını “kuşkulu ve kapsayıcı olmayan” politikalar ile yaşamlarını sürdürmelerine neden olurken, kimisi hakkını anayasal olarak var göstermekte ancak bunu somut bir olguya dökmekten geri kalmakta, kimisi ise yerlileri geliştirmek için “elinden geldiğince” bir çaba sergilemektedir.

Yerli halkların statülerini bölge içerisinde en yoğun bir nüfusa sahip üç farklı ülkenin politikasını ve durumunu izlemek ve karşılaştırmasını yapmak, yerli halkların 1950 yılı sonrasında yaşadıkları entegrasyon unsurlarının nasıl seyrettiğini görmemizi sağlayacaktır. İlk olarak Maya ve Aztek medeniyetine ev sahipliği yapan, 1917 anayasası sonrasında yerlileri kazanmaya çalışan ancak bunu yaparken “asimile ve erime/eritme” unsurlarına sıcak bakan Meksika; İkinci olarak Maya medeniyetinin çöküşünden öncesinden ve sonrasında maya yerlilerinin büyük çoğunluğunun yıllarca yaşadığı ve yaşamaya devam ettiği, 1970’de yaşanan iç savaşı birlikte zaten karmakarışık bir düzenin baş gösterdiği ve yerlilerin göz ardı edildiği Guatemala ve Güney Amerika’da İnka medeniyetine ev sahipliği yapan, genellikle yerli halkın iki alanda yoğunlaştığı (And dağları ve Amazon) “mekânsal entegrasyonun” önemli bir şekilde baş gösterdiği ülkelerden olma özelliğine sahip ancak yerliler adına çok fazla bir adım atmayan/atmaya gönüllü olmayan Peru; ülkelerinin yerli entegrasyonu açısından incelenmesi gerekmektedir. Tarihsel açıdan önem arz eden üç büyük medeniyete ev sahipliği yapmış, yerlilere karşı farklı politikalar uygulamış üç ülkedeki yerli halkların siyasi, sosyal, ekonomik, tarihsel, eğitimsel, dilsel, dinsel, kültürel, mekânsal entegrasyonlarına bakmak yerlilerin bölge ülkelerinde nasıl bir yaşam sürdüğünün görülmesi açısından elzemdir.

3.1. Meksika Birleşik Devletleri

Meksika, Latin Amerika bölgesinde Brezilya’dan sonra büyük bir ekonomik güce sahip olan gelişmiş ülkelerdendir. Günümüz Meksika’sı yerli halklar adına muazzam bir öneme sahiptir. Çünkü nüfus ve çeşitliliğe bakıldığında; IWGIA’nın Nisan 2021 yılında yayınladığı son raporu olan *The Indigenous World 2021* raporuna göre Meksika’da bulunan yerli halkların nüfusu 16 Milyondan fazla olduğu belirtilmektedir (WEB18). Aynı zamanda CEPAL’in 2020 raporunda ise Meksika’da yaklaşık olarak 25 milyonluk bir yerli nüfusun yaşam sürdüğüne dikkat çekilmektedir (CEPAL, 2020a: 153). Ayrıca yerli halklardan daha fazla nüfusa sahip halklar ise karışık yerli ırk yapısına sahip olan *Mestizo* halklarıdır. Yerli nüfusu temelde Meksika nüfusunun –Meksika’da yerli nüfusun en fazla olduğu bölgeler *Oaxaca, Michoacán, Yucatan* ve *Chiapas*- küçümsenmeyecek oranda yaklaşık olarak

%15lik bir kısmını kapsamaktadır (WEB18). Ancak Latin Amerika'daki yerli halklar birçok ülkede tanınmamakta; tanınsa bile hukuksal, ekonomik, sağlık, eğitim gibi birçok konudan uzak bir konumda tutulmaya çalışılmakta; veyahut “dikkate alınarak” nüfus sayımı dahi yapılmamaktadır. Bu durum ise yerli halkların nüfuslarının hükümet ve sivil toplumlarca oluşturulan nüfus raporlarına tam olarak iliştilmesine engel olmaktadır. Ayrıca bu bölgede hemen hemen her yerli halkın çeşitliliği göz önüne alındığından yüzlerde yerli türünde diller mevcuttur. Yerli dilin çeşitliliğinin en fazla olduğu bölge ülkelerinden olan Meksika'da dominant olan, tarihsel bağlamda bölgede yaşayan yerlilerin dilleri olan *Náhuatl*, *Maya*, *Tzeltal*, *Zapoteco* dillerine ek olarak (WEB19) toplam 68 yerli dili ve bunun yaklaşık olarak 364 dil varyasyonları bulunmaktadır. Bu da Meksika'yı yerli halklar bakımından Meksika'nın insani, kültürel, dilsel açıdan muazzam bir çeşitliliğe ve farklılığa sahip bir bölge ülkesi olarak adlandırılmasına olanak sağlamaktadır (WEB18). Güncel nüfuslara ulaşma imkanının pek mümkün olmayışı hasebiyle önceki yıllarda yapılan sayımlarda yoğun nüfusa sahip olan bazı yerli halkların nüfusları tablo.4'teki gibidir.

Tablo.4: Meksika'da Yaşam Süren Yoğun Nüfuslu Yerli Halklar

Yerli Halklar	Nüfus
Nahuatl	2.445.969
Maya	2.475.575
Mixtec	726.601
Otomi	646.875
Totonac	411.266
Tzotzil	406.962
Tzeltal	384.074
Mazahua	326.660
Mazateco	305.836
Huastec	296.447
Ch'ol	220.978
Mixe	168.935

Kaynak: (Özbudun, 2012: 29)

Meksika, bölge ülkeleri arasında yerli halkların farkına varan, onlar adına çalışmalar yapan, adım atan ilk ülkelerden biri olma özelliğine sahiptir. Meksika Devrimi ile başlayan ayrımcılığı bazı noktalarda engellemek adına çalışmaların sonucunda ortaya çıkan 1917 Anayasasıyla devam eden değişim sürecinin doğurduğu *indigenismo* politikası ve onlar adına gelişim sağlayacak olan *İlk Amerikan Yerlileri Kongesi* ve birçok alanda açtıkları yerli büroları ile yerli halkları kabul ettiklerini vurgulamışlardır. Ancak hükümet onları kendi yaşamlarıyla, inançlarıyla, geleneksel unsurlarıyla baş başa bırakmak yerine modernleştirme veya tek-tipleşme olgusunu içeren *Meksikalılaştırma/Mestizolama* ideolojisi içerisinde erimesinden/eritilmesinden yana rol almayı daha uygun gördü. Bunu yapmalarının temel sebeplerinden biri, ülkenin sağlam bir zemine oturtulabilmesi için ortak bir “Meksikalı Kimliği” altında birleşmenin daha doğru olabileceğidir.

Meksika’nın benimsediği -ki zamanla Peru, Ekvador dahil birkaç ülkede daha benimsenmeye çalışılan, ancak Meksika kadar aktif kullanılmayan- *indigenismo* politikası zamanla kendi dinamiklerinden bir değişime uğrayarak *neo-indigenismo* ve *indianismo* politikasına evrildi (Morris, 2001). Bu değişimin temel dinamiği, 1980’lerle birlikte tüm dünya sistemi içerisinde görünür olmaya başlayan neo-liberalleşme unsurları ile küreselleşme ve modernite kavramlarının değişen dünya düzeni içerisine girişidir. Durum böyle olunca Meksika devletinin önceki yıllarda uyguladığı yerlilerin üzerine düşme politikası yerine onları ikinci plana iten bir politika benimsemek durumunda kaldı. Bu da yerlilerin bir gelişim oluşturabilmeleri için kendi içlerinde yakınlaşmalarına yol açtı.

Meksika devleti içerisinde yerliler, yaşamaya 1929 yılından 2000 yılına kadar hep aynı partisel dinamik içerisinde PRI’nın (*Partido Revolucionario Institucional-Ulusal Devrimci Parti/ Kurumsal Devrimci Parti*) uzun yıllar yönetimi altında devam etti. Bu uzun süre yönetimde kalan partinin 1980 sonrası dönemde değişen önceliklerin meydana gelmesi yerlilere karşı daha farklı bir politika uygulanmaya başlanmasına sebebiyet verdi. Çünkü Meksika hükümetinin daha farklı dinamiklere yönelerek -neoliberal, ekonomik değişimler sebebiyle- yerlilere zaman ayırmamaya başladığını söylemek olasıdır. Bununla birlikte 1917 anayasasının üzerinde 1966 yılından başlayarak 2016 yılına kadar çoğu kez değişiklikler yapılarak tekrardan anayasanın kullanımının devamını sağlamışlardır (Rivera-Leon, 2017: 12). Meksika

Devleti, 1917 Devlet Anayasasının 1993 yılındaki değişikliğe uğramasıyla birlikte yerli halkların varlığını ve “çok kültürlülüğünü” tanıdığını belirtmiştir (WEB20).

Bu anayasa²⁷ sürekli değişerek son halini aldığında yerli halkları da kapsayacak şekilde alınan birkaç madde göze çarpmaktadır. Anayasanın 1. bölümünün 1. maddesinde *etnik ve ulusal köken, din, ırk, yaş, cinsiyet ve daha nice alanlarda Meksika'daki halklar içerisinde ayrımcılık yapılamayacağını* belirtilmektedir. 2.maddesinde ise açık bir şekilde Meksika ülkesinin “çok-kültürlü” (*multicultural*) bir yapıyı kabullendiği böylece yerlilerin varlığını tanıdığı açık bir şekilde belirtilmektedir. Ayrıca dikkat çeken bir unsur; anayasa içerisinde yerli halkların tam olarak nasıl tanımlandırılması gerektiği üzerine iki tanım ortaya konulmaktadır: ilk olarak *Yerli topluluk, bir bölgeye yerleşmiş kültürel, ekonomik ve sosyal bir birimi oluşturan ve geleneklerine göre kendi otoritelerini tanıyan topluluk* olarak, ikinci olarak ise *yerliler, sömürgeleşme döneminden önce o bölge içerisinde yaşayanların torunları/soyları* olarak tanımlandırılmaktadır. Ayrıca bu madde içerisinde yerli halkların en önem verdiği taleplerinden biri olan “Özerklik Temelli Kendi Kaderini Tayin Etme” unsurunun anayasal haklar çerçevesinde ulusal güvenlik içerisinde güvence altına alınacağı ve korunacağı vurgulanmaktadır (WEB80).

Ayrıca 2. Madde içerisinde, yerli halkların hakları ve yapabilecekleri üzerine odaklanan bu maddede bazı unsurlar dikkat çekmektedir. *Bir arada yaşama haklarının varlığından bahsederek; onların sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik organizasyonlarına (kuruluşlarına, entegrasyonlarına) sahip olabileceklerine; kendi hukuk sistemlerinin varlığının tanınanacağına ve herhangi bir sorun, çatışma faktörleri ortaya çıktığında insani hakları ve temel hakları, kadın hakları göz ardı edilmeden kendi hukuksal niteliklerini kullanabileceklerine; dillerinin, kültürel ve kimliksel dinamiklerinin korunup, güçlendirilmesine; yaşam bölgelerinin, toprak haklarının korunup, iyileştirilmesine; yerli halkların yaşam bölgelerine yakın olan doğal kaynakların “tercihli-imtiyazlı” bir şekilde stratejik kaynakların hariç tutularak kullanımının sağlanmasına; belli unsurlar doğrultusunda yerli halklarla birlikte anayasal çerçevede “ortaklaşma, anlaşma” unsurlarının ön plana çıkartılması gerektiğine; yerli halkların siyasete katılımını arttırmak ve güçlendirmek*

²⁷ Meksika Birleşik Devletleri Anayasa Metni İçin Bkz: https://www.constituteproject.org/constitution/Mexico_2015.pdf?lang=en

amacıyla yerli nüfuslu belediyelerde belediye meclisi için yerli temsilcilerin seçilmesi gerektiğine; herhangi bir sorundan dolayı yerlilerin “yargılanması” gibi faktörlerde onların haklarının gözetilmeden karar verileceğine; kendi çeşitli dilleri olduğu, devletin resmi dili İspanyolca olduğu göz önüne alındığında yerlilerin isteyeceği şekilde tercüman ve danışman faktörlerinin de göz önüne alınacağı; bu halkların eşitlik faktörünü teşvik etmek ve ayrımcılık unsurunu ortadan kaldırmak, gerekli kurum ve kuruluşların sağlanması adına hükümet tarafından çalışmalar yapılması ve yerli halklarla ortaklaşa bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (WEB80).

Ayrıca kapsamlı bir şekilde yerli haklarının üzerinde durulduğu 2.madde içerisinde bu hakların herhangi bir “kıtık” ve “geri kalmışlık” benzeri sorunlara maruz kalmaları durumunda bu sorunların elimine edilmesi için Meksika hükümetinin yapması gerekenler de belirtilmiştir. Bunlar; *bu halkların yaşadıkları mülkiyet bölgelerinde yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve güçlendirilmesi adına “kalkınma” unsurunun ön plana çıkartılması, bunun yapılması için de yerli topluluklar ile hükümetin iş birliği içerisinde olması ve bunun için adaletli bir bütçenin belirlenmesi gerektiği; yerli halklar için önemli olan “eğitim” kalitesinin arttırılması, ancak bunu tek dil ile değil yerlilerin dillerine de değer verilerek yerli diller ile İspanyolcanın birlikte yer alması (iki dilli bir eğitim sistemi), okuryazarlığın arttırılması, ilk ve orta öğretimin tamamlanması, üniversite, teknik eğitim gibi faktörlerinin de göz önüne alınması, hatta yerli öğrencilere “burs” sisteminin sağlanması, yerlilerin tanınması için çeşitli kültürel değerlerinin tanıtılması, bu halklar hakkında bilgilendirilmelerin teşvik edilmesi gerektiği; üretken projelerin desteklenmesi, sağlıklarının korunması, sağlık hizmetlerinin erişiminin sağlanması, eğitim teşviklerinin sağlanması ve yerli kadınların karar alma süreçlerinde “katılımlarının” sağlanması adına çalışmalar yapmak; yerli halk ve Meksika Devleti entegrasyon unsurunu ön planda tutarak iletişimsel altyapının genişletilmesi, ulaşım yollarının geliştirilmesi adına çaba sarf etmesi; ayrıca devlet yetkililerinin gerekli koşulları yerine getirmesi doğrultusunda yerli halklar, yasalar çerçevesinde devletin önemli ideolojik aygıtları arasında bulunan “medya” aktörünü yeri geldiğinde “yasalara uygun bir şekilde” edinebilmesi, işletebilmesi ve yönetebilmesi adına çalışmalar yapılmasının gerekliliği, yeni istihdam olanaklarını sağlayan özel ve kamu yatırımlarına*

teşviklerde bulunulması, ekonomik anlamda kendi kendilerine yetebilmek adına üretken faaliyetlerin ve sürdürülebilirliğin sağlanması gibi faktörler üzerinde durulmaktadır. 27.maddenin 7.fikrasında ise yerli halkların topraklarının bütünlüğünün anayasa çerçevesinde bütünlük içerisinde koruma altına alınacağı vurgulanmaktadır (WEB80).

Yerli halklar adına alınan bu anayasal haklar, onların geliştirmelerine, taleplerinin karşılanması adına elzem olan unsurlardır. Meksika Devleti'nde 1917'lerden sonra başlayan “yerli serüveni” değişerek anayasal güvence altına alınarak günümüze ulaştırılmıştır. Ancak her ne kadar haklar hukuki olarak koruma altına alınıyor, yerli halklar tanınıyor, hakları kabul ediliyor olsa da teorik unsurlar pratik olarak entegre edilmediği sürece, bu durum yerli halkın asimile edilmesinin, ötekileştirilmesinin, fakirleştirilmesinin pek de önüne geçmemektedir. Ancak bu anayasal güvencelerin meydana getirilmesinde yerlilerin verdiği mücadele göz ardı edilemez.

1950 yılları öncesinde de var olan yerli gelişimi ve güçlenmesi 1950 yılından sonra daha güçlü ve kararlı bir şekilde devam etmekteydi. 1974 yılında Meksika'nın *Chiapas* eyaletinde *İlk Yerli Halklar Kongresi* toplanmıştır. Bu kongreyle birlikte *Ulusal Yerli Halklar Konfederasyonu*'nun (CNPI- *Consejo Nacional de Pueblos Indígenas*) kurulumu gerçekleştirilmiştir. Aslında 1975 yılı itibariyle yeni bir yerli dönemine girildiğini belirtmek gerekir. Çünkü bu yıllar itibariyle dünya düzeninin yavaş yavaş değişime uğramaya başlaması, yerlilerin taleplerinin genişlemeye başlaması ve bu taleplerin çeşitlendirilmesi gün yüzüne çıkmaktadır (WEB21). Ayrıca, 1989 yılında *Yerli Halklar adına Adalet Komisyonunun* kurulumu da gerçekleştirilmiştir. Latin Amerika coğrafyasında, yerli halkların bu anayasaya giden süreçte ve sonrasında entegrasyona bu kadar sarılmalarının tek sebebi; yıllardır gerçekleştirmek istedikleri taleplerinin hükümet tarafından gerçekleştiriliyormuş gibi bir his yaratılıp, tam olarak talep ettikleri hakları sağlayamamalarıdır. Meksika yerli halklarının modernleşme döneminden itibaren oluşturdukları bazı entegrasyon örnekleri ve kuruluş tarihleri Tablo.5'de gösterilmiştir.

Tablo.5: Meksika'daki Yerli Halkların Oluşturduğu Bazı Entegrasyon Örnekleri ve Kuruluş Tarihleri

Agencia Internacional de Prensa India (AIPIN)- Uluslararası Yerli Basın Ajansı	1994
Alianza de Pueblos Indígenas Mazahuas-Otomí (APIMO) – Mazahuas-Otomí Yerli Halkları İttifakı	1991
Asamblea de Migrantes Indígenas de la Ciudad de México (AMI) – Mexico City Yerli Göçmenler Meclisi	2001
Centro Estatal de Asuntos Indígenas - Yerli İşleri Kamu/Devlet Merkezi	-
Asesoría y Defensa de los Derechos Indígenas- Yerli Halkların Savunuculuğu ve Danışmanlığı	1994
Asamblea Nacional Indígena Plural por la Autonomía (ANIPA) – Özerklik için Çoğul Yerli Ulusal Meclisi	1995
Organización de Médicos Indígenas del Estado de Chiapas (OMIECH) – Chiapas Eyaleti Yerli Doktorları Örgütü	1985
Centro de Derechos Indígenas Yaxkin- Yaxkin Yerli Hakları Merkezi	-
Congreso Nacional Indígena (CNI)- Ulusal Yerli Kongresi	1996
Consejo Indígena Popular de Oaxaca "Ricardo Flores Magón" (CIPO-RFM)- Oaxaca'nın Popüler Yerli Konseyi	1997
Coordinadora de Organizaciones Campesinas e Indígenas de la Huasteca Potosina (COCIHP)- Huasteca Potosina Köylü ve Yerli Örgütlerinin Koordinatörü	1994
Coordinadora Nacional de Mujeres Indígenas (CONAMI)- Yerli Kadınlar Ulusal Koordinatörü	1997
Coordinadora Nacional Plan de Ayala (CNPA) – Ayala Ulusal Planı Koordinatörü	1994
Coordinadora Nacional de Pueblos Indios (CNPI)– Yerli Halkları Ulusal Koordinatörü	1972
Ejército Zapatista de Liberación Nacional (EZLN)- Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu	1983
Escritores en Lenguas Indígenas, A. C. – Yerli Kökenli Yazarlar Derneği	1993

Foro Nacional Indígena de la Región de Anáhuac – Anáhuac Bölgesi Ulusal Yerli Forumu	-
Organización de Pueblos Indígenas Zapotecos (OPIZ)- Zapotec Yerli Halkları Örgütü	-
Comisión Nacional para el Desarrollo de los Pueblos Indígenas- Yerli Halkların Gelişimi İçin Ulusal Komisyon	2003
Organización Indígena de Derechos Humanos de Oaxaca- Oaxaca Yerli İnsan Hakları Örgütü	2001
Organización Indígena XiNich de Chiapas- Chiapas'ın XiNich Yerli Organizasyonu	1998
Unión de Comunidades Indígenas de Jalisco- Jalisco Yerli Toplulukları Birliği	-
Unión de Comunidades Indígenas de Morelos- Morelos Yerli Toplulukları Birliği	1869
Unión Nacional de Organizaciones Regionales Campesinas Indígenas (UNORCA)- Bölgesel Yerli Köylü Örgütleri Ulusal Birliği	1985

Kaynak: (WEB22; WEB23)

Bu tablonun dışında daha da fazla yerli entegrasyon örnekleri bulunmaktadır. Entegrasyon, Latin Amerika'daki yerli halklar adına “elzem” ve “zafere giden bir olgu” olarak varlık göstermekteydi. Çünkü isteklerinin yerine gelebilmesi için birlik, beraberlik ve en önemlisi “işbirliği ve dayanışma” olmalıydı. Bu da ancak bu unsuru ön plana çıkartmayla gerçekleştirilebilirdi. Yerlilerin uğraşları ve Meksika Devleti'nin yerlileri dikkate alma politikaları sonucunda ise Meksika hükümeti “yerli hukuku” içerisinde önem arz eden iki antlaşmaya karşı “olumlu” yaklaşmıştır. Birincisi *yerlilerin tanınması, onlara eşitlik unsurunu sunması, insani haklarına ve özgürlüklerine halel getirilemeyeceği, yerli hakların desteğe ihtiyacı olduğu alanlarda ekonomik, sosyal güvenlik, eğitim, iş fırsatı, birçok alanda destek sağlanması* gibi olguları içeren (WEB83) ILO'nun 169 sayılı Konvansiyonu'nu 5 Eylül 1990 tarihinde (WEB24) ve günümüzde 14. yılının kutlanıldığı *yerli halkların ülke sınırlarındaki diğer halklarla eşitliliğine, haklarının kullanılması doğrultusunda*

“ayrımcılığın” olmaması gerektiğine, bu halkların siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, tarihsel, yaşamsal, kaynaksal (doğal kaynaklar) ve diğer haklarına saygı duyulması, yerli ailelerin eğitimsel refahının sağlanması, kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi, istekleri doğrultusunda mevcut hükümetle entegre olabilecekleri, hükümetin ekonomik, sosyal, kültürel yaşamında yer alabileceği veyahut kendi kurumlarına da sahip olabileceği gibi daha nice unsurların yer aldığı (WEB84) BM Yerli Halkların Hakları Bildirgesi’ni ise 2007 yılında (WEB18) kabul etmiş ve bu anlaşmalar şuan Meksika’da yürürlüktedir. Bu iki sözleşme; yerli halkların gelişimine, tanınmasına, taleplerine bir adım daha yaklaşılmasına, insani haklarının var olduğunun anlaşılmasına, ayrımcılık unsurlarının engellenmesine ve “uluslararası açıdan tanınmışlığının arttırılmasına” bir adım daha yaklaştırmıştır.

Meksika tarihinde yerli halkların haklarında değişikliğin ve gelişimin dönüm noktasını oluşturan unsurlardan biri; yerli tarihinde önemli bir başkaldırı örneği; aynı zamanda Meksika’nın en çok tanınan örgütlerinden olan ve 1970 yılının Meksika Devleti’nin yerlileri bir bölgeye yayma “*Lacandon Ormanları*”na yayma politikası sonucu oraya yerleşen yerlilerden oluşan EZLN’nin (*Zapatista Ulusal Kurtuluş Örgütü*), 1994 yılında Meksika’nın Kanada ve ABD’nin başat aktör olduğu, günümüzde önemli bir entegrasyon örneğini oluşturan *Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması*’nın (*NAFTA-North American Free Trade Agreement*) imzalanmasıyla birlikte aktif bir rol oynamaya kalkışdır. Örgütün kuruluşunda temel aktörlüğü ele alan Maya yerlileri, – ki daha sonra çok çeşitli ve kapsamlı bir hale gelecek- Meksika’nın gelişimini sağlamaktan çok kendine bağımlı hale getirmeye çalışan ABD yüzünden ve yerlilerin geri plana sürüklenmesine göz yummayarak Meksika’ya karşı savaş ilan etti. Günümüze bakıldığında ise EZLN ile Meksika Devleti arasındaki bu husumet tam olarak çözülebilmüş değildir. Ancak EZLN ile Meksika Devleti arasında ilk somut adım ise 1996 yılında aralarında imzaladıkları *San Andres Anlaşmaları* (özgün adı *Acuerdos de San Andrés*) neticesinde yerli halklar açısından anayasanın belli başlı maddeleri bu halklar lehine değiştirildi. Bu anlaşma içerisinde yerli halkların temel taleplerinin bazıları yer almaktaydı. Kendi kaderini tayin etme haklarının kullanımının gerekliliği, daha geniş siyasal alanda temsiliyet ve katılımı gerçekleştirmeleri, hukuksal sistemlerine entegre olabilmeleri ve kendi hukuksal dinamiklerini belirleyebilmeleri ve bunu uygulayabilmeleri,

kültürel dinamiklerinin tanınması, istihdam olanaklarını sağlanabilmesi, çözülmesi gereken olgular üzerine anlaşma sağlanması amaçlanmıştır (WEB25).

EZLN, yerliler adına bir dönüşümü gerçekleştirmiş olsa da şuan eskiye göre iyi durumda olmakla birlikte bu halklar hala geri planda kalmaya devam etmektedirler. Hukuksal dinamikleri üzerinde durulmasına rağmen günümüz Meksika'sında devlet tarafından yerli hukuk sistemlerinin tam olarak tanındığını söylemek pek olanaklı değildir (IWGIA, 2018: 77). Ayrıca EZLN, anlaşma sonrası itibarıyla *Ulusal Yerli Kongresi*'yle (CNI) birlikte Chiapas, Michoacán ve Oaxaca gibi günümüz yerli nüfusunun fazla olduğu bölgelerde yerli hükümet sisteminin oluşturulmasına ön ayak olmuştur (IWGIA, 2017: 116).

Meksika yerli tarihi içerisinde “yerlilerin yeniden tanımlanması” adına bir dönüm noktasını ortaya koyan Zapatistaların güçlü, kararlı ve talepkar duruşu sayesinde teoriden pratiğe döktükleri kendi özerk yetkilerine sahip olduğu bir mekanizma oluşturuldu. Bu mekanizma içerisinde eğitimden sağlığa kadar birçok alanda kendi hedeflerini büyük güç ve kararlılıkla sürdürmeye devam etmektedirler. Buradan hareketle eğitimin herkesin ulaşabileceği bir olgu olması hasebiyle EZLN kimi eğitim alanlarında yerli halkların eksik literatürlerini tamamlamayı da amaçları arasına yerleştirmiştir. Çünkü Meksika yerlilerine bakıldığı zaman eğitim konusunda günümüz yerli halkları yine yerli olmayan ve mestizo halklarına göre eğitim maratonuna daha geriden katılmaktadır.

İnsanın, toplumun, ulus-devletin kendi varlığını sağlamlaştırabilmesi ve gelişim gösterebilmesi adına dil ve eğitim her zaman önem arz eden birer dinamik olmaktadır. Bu yüzden yerli halkların kendi dil ve eğitimlerine yoğunlaşması onların en temel haklarıdır. Ancak Meksika tarihinde 1917'li yıllardan sonra baş gösteren asimile politikalarıyla birlikte başlayan yerlilerin eğitimi, zamanla halkları “zorunlu” bir eğitim sistemine tabii tuttu. Bu yıllarda yerli halklar oldukça az okuma-yazma oranına sahiptiler. 1948 *Ulusal Yerli Enstitüsü (INI- Instituto Nacional Indigenista)* ve 1953 yılı itibarı ile UNESCO'nun toplantıları yerlilerin eğitim olanağını artırıcı unsurları oluşturdu. 1960'lı yıllara kadar yerli halklar adına “farklılaştırılmış, önemsenmiş” bir eğitim politikası planlanmadı. Bu yıllardan itibaren bölgedeki yerli halkların eğitim eksikliğini giderebilmek için yerli ailelerin çocuklarının eğitim

alması daha sonra da çocukların ailelerine eğitim verilmesi adına çabalar sonuç vermeye başladı (Balsak, 2012: 226).

1978 yılında günümüz Meksika başkenti olan Mexico City’de dönemin başkanı *Jose Lopez Portillo*’nun (1976-1982) döneminde *Yerli Eğitimi Genel Müdürlüğü (DGEI-Dirección General de Educación Indígena)* adı altında yerlilerin eğitimsel, kültürel ve dilsel ihtiyaçlarının giderilmesi adına bir kurum oluşturuldu. 1990 yılı itibariyle ise anayasada da yer alan “iki-dilli/çok-kültürlü” eğitimsel dinamiğin temeli atılmaya başladı. Birçok açıdan 1990’lar bir kırılma noktası/iyileşme ve modernleşme dönemi olarak adlandırılması, yerlilerin eğitimi alanında da çalışmaların artışına sahne oldu (Hamel, 2017: 399).

Meksika’da İspanyolca temelli devlet okulundaki ilköğretim programları ülkedeki hemen hemen tüm okul çağındaki öğrenciler için ortak bir müfredat/programa dayanmaktadır. Bunun çok düşük bir oranı iki dilli/çok-kültürlü eğitim dinamiklerine sahiptir. Ancak yerlilerin kendi yaşam bölgelerindeki okullarında kendi dillerine ait eğitim alabilmeleri mümkündür.

Ayrıca üniversite çağındaki çocuklar için de hem yerli hem de yerli olmayanlar adına Meksika’daki belli sayıdaki üniversiteler içerisinde “çok-dilli” eğitimlerin verilmeye çalışılması önemlidir. Bu da yerli öğrencilerin üniversite eğitimini Meksika devletine bağlı bir şekilde okuyabileceklerini gözler önüne sermektedir. Onlar için daha eşitlikçi, adil, katılımcı bir eğitim hedefleri, “yerli unsurlara önem” gibi etkenler üniversitelerin misyon ve vizyonları içerisinde dillendirilmektedir. Kültürlerarası üniversiteleri ya da *yerli eğitici üniversiteleri*, yerlilerin küçüklükten beri devlet okulu-yerli okulu gibi ayrımcılıkları göz ardı etmeleri için çabalamakla birlikte üniversite çağına gelmiş yerlilerin bu ötekileştirici unsurlarının önemsenmemesi gerektiğini ve bunun üstesinden gelebilme olgusunu bir nebze de olsa gösterebilmektedir. Bu üniversiteler Tablo.6’de gösterilmektedir.

Tablo.6: Meksika'daki Çok-Kültürlü/Dilli Eğitim Veren Kültürlerarası Üniversiteler ve Kuruluş Tarihleri

Universidad Intercultural del Estado de Mexico (UIEM)- Meksika Devleti Kültürlerarası Üniversitesi	2003
Universidad Intercultural de Chiapas (UNICH)- Chiapas Eyaleti Kültürlerarası Üniversitesi	2004
Universidad Intercultural del Estado Tabasco (UIET)- Tabasco Eyaleti Kültürlerarası Üniversitesi	2004
Universidad Veracruzana Intercultural (UVI)- Veracruzana Kültürlerarası Üniversitesi	2005
Universidad Intercultural de la Zona Maya (UIMQROO)- Maya Bölgesi Kültürlerarası Üniversitesi	2006
Universidad Intercultural del Estado de Guerrero (UIEG)- Guerrero Eyaleti Kültürlerarası Üniversitesi	2010
Universidad Intercultural de San Luis Potosi (UICSLP)- San Luis Potosi Kültürlerarası Üniversitesi	2011
Universidad Intercultural del Estado Hidalgo (UIEH)- Hidalgo Eyaleti Kültürlerarası Üniversitesi	2012

Kaynak: (WEB26)

Bu durum bize Meksika yerli halklarının dil ve eğitim konusunda talep ettikleri gibi kendi dillerini rahatça konuşma olgularını eğitim unsurları içerisinde gelişim gösterdiği ancak bunun tüm devlet okulları içerisinde pek mümkün olmadığını göstermektedir. Bu açıdan da yerli halklar özgürce kendi dillerinde eğitim alma noktasında kendi bölgelerinde eğitim alabilmeleri gibi belli başlı seçeneklerinin olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu durumu çözebilmek adına da yerlilerin kendi içlerinde entegre olabilmelerini mümkün kılmaktadır. Ancak 2020 yılının başı itibarıyla tüm dünyaya yayılım gösteren Covid19 salgını bölgedeki yerli halklarının pek iyi olmayan durumlarının daha da derinleştirilmesine neden olmuştur. Eğitim olgusu, tüm dünyada olduğu gibi yerli halkların içerisinde de teknolojiyle birlikte “uzaktan eğitim” fikriyle uygulanmaya çalışılmıştır. Ancak teknolojik açıdan zaten

iyi durumda bulunmayan bu halklar eğitim konusunda kısıtlanmalara maruz kalmak durumundadır (WEB27).

Yerlilerin yaşam dinamikleri içerisinde bir diğer önemli mesele ise yerlilerin siyasi-politik bir şekilde temsiliyete, siyasi katılım ve entegrasyonuna sahip olup olmadıklarıdır. Meksika yerli halkları adına Oaxaca, Chiapas ve Quintana Roo gibi bölgeler yerli temsiliyeti konusunda ilk sıralarda yer almaktadırlar. Çünkü bu eyaletler yerli nüfusun yoğunlukta olduğu ve onlara ait siyasi partilerinin yer aldığı bölgeler arasında gösterilmesi mümkündür. Yerli siyasi temsiliyeti Meksika içerisinde tam istenilen bir düzeye erişememiştir. Yerli halkların siyasi temsiliyet hakları bulunmakla birlikte bu temsiliyet unsurunun asgari düzeyde kalması amacıyla oluşturdukları “kota sistemiyle” beraber sekteye uğramaktadır. Ayrıca, 2017 yılında Meksika yerli tarihinde önemli bir gelişme yaşandı. Bu gelişme; EZLN, yerli halklar ve oluşturdukları örgütler tarafından desteklenen, Nahuatl kökenine sahip bir yerli kadın -Maria de Jesus Patricio- Chiapas eyaletinde yapılan başkanlık seçimlerinde başkanlığa aday olduğunu açıkladı. Bu olay Meksika yerli tarihi içerisinde muazzam bir konumda yer almaktadır. Çünkü ülkedeki dezavantajlılığa rağmen bir yerli kadın başkanlığa adaylığını açıklamıştır (WEB28).

Latin Amerika’da birçok ülkenin kabul ettiği BM Yerli Halkların Hakları Bildirgesi içerisindeki 5.maddede *Yerli Halklar istedikleri takdirde ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamında tam olarak yer alma haklarının yanı sıra kendilerine has siyasi, yasal, ekonomik, sosyal ve kültürel kurumlara sahip olma ve bunları güçlendirme hakkına sahiptir* vurgusuna dikkat çekilmektedir.²⁸ “İstedikleri takdirde” sahip olma haklarının pek olası görülmediğini belirtmek gerekiyor. Yerli halklar, her ne kadar Meksika tarihinde bazı çabalar gerçekleştirse de -örneğin entegrasyonu arttırmaya çalışsalar da bu yeterli değildir- hala temsil etme/edilme unsurunu tam olarak gerçekleştirememektedirler. Meksika’da 2018 seçiminde 3 yerli kadın 10 yerli erkek olmak üzere 13 bölge için 13 yerli milletvekilinin seçilmesi planlanmıştır (WEB29). Ancak 7 yerli milletvekili seçimi gerçekleştirilmiştir. Bu durum 2004 yılı sonrasında oluşturulan seçim reformu ile 2006 seçimlerinde 18 temsiliyete; 2009 yılında 17 temsiliyet; 2012 ve 2015 seçimlerinde 10 temsiliyete ve en son ise 2018 yılında

²⁸ BM Yerli Halkların Hakları Bildirgesi Metni için bkz: https://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/DRIPS_Turkish.pdf

yapılan seçimlerde 7 yerli temsiliyete sahip olduğu kayıtlara geçti. Bu durum yerli siyasi temsiliyetinin her seçim süreciyle birlikte azalma yaşadığına dikkat çekmektedir. Bu reform öncesinde yerli halklar çok daha düşük oranlarda temsiliyet haklarına sahipti. 1988 yılında 4 temsiliyete; 1991 yılında 1 temsiliyete; 1994 yılında 4 temsiliyete sahip olmuşlardır (WEB30). Ancak işin sorgulanması gereken noktası şudur; reformdan bir önceki seçimlerde -2003- 7 temsiliyete sahip olan yerli halklar neden yıllar sonra yapılan 2018 son seçimine kadar sürekli bir düşüş yaşayıp aynı temsiliyet sayısına sahip olmasıdır? Buradan hareketle yerli halkların siyasi temsiliyet olgusuna yeteri kadar sıcak bakmadıkları, ilgilenmek istemedikleri düşüncesini gün yüzüne çıkartmaktadır.

BM Kalkınma Programı (UNDP) *İnsani Gelişmişlik Raporu*’na bakıldığı zaman eğitim, sağlık, istihdam, insani güvenlik, sosyo-ekonomik sürdürülebilirlik gibi olguların dikkat edildiği bu raporda Meksika 74. Sırayı temsil ederek hem Guatemala’dan hem de Peru’dan daha iyi bir duruş sergilemektedir (WEB31). 2018 yılında yapılan seçim içerisinde yerlilerin birçok alanda rahatlatılması ve güven duyması adına 2018-2024 yılları arasını kapsayacak şekilde *Yerli Halklar Programı* adı altında bu halklar açısından yoksulluk, marjinalite, ötekileştirme, eşitsizliğe ve ayrımcılığa maruz kalma gibi “olumsuz” düşüncelerin giderilebilmesi adına çalışmalar oluşturuldu. Bu halkların *haklarına ilişkin genel kanun tasarısı oluşturulması, yerli halk koordinasyon merkezlerinin oluşturulması, halklara tanınan imtiyazların genişletilmesi, bölgesel kalkınma planlamalarının hazırlanması* gibi sunum maddeleri yer almaktadır (WEB32). 2019 yılının ortasında ise *Ulusal Yerli Halklar Enstitüsü (Instituto Nacional de los Pueblos Indígenas- INPI)* ile Hükümet yetkilileri arasında gerçekleştirilen Yerli ve Afrika kökenli Meksikalı halkların iyileştirilmeleri üzerine yapılan istişareler başlatıldı. Bu istişareler temelinde, bu halkların dilleri, geleneksel sağlık sistemleri, doğal kaynakları, kültürel mirasları, hukuki varlıksal hakları ve temsiliyet hakları gibi bütünselliklerini sağlayan konuları içermektedir.

Yerli halklar büyük medeniyetlerin yaşam sürdürdüğü dönemlerle başlayan tarımsal faaliyetlerini yıllarca ilerleterek, günümüz dünyasında da bu tarımsal dinamiği sürdürmeye devam etmektedirler. Bu tarımsal dinamikler Meksika nüfusu içerisinde yerli halklarının istihdam -yerli ekonomisini- olanaklarının yaklaşık olarak %45’lik

bir daire dilimini oluşturmaktadır. Bu bölgedeki yerliler temelde giyim, tekstil, mobilya, gıda, imalat sektörlerine yoğun bir şekilde yönelmiş görülmektedir. Yerliler belli mesleklere entegre olmuş, o mesleklerden çıkma düşüncesini çok ileri boyutlara taşıyamamıştır (Pérez Velasco Pavón, 2014: 12). Geçmiş dönemle başlayan yerlilerin belli bir bölgelerde tarımsal alanlara yoğunlaşarak oradaki istihdam olanaklarını kullanma düşüncesi Meksika yerli halkları içerisinde de bulunmaktadır. Bu durum yerli olmayanların yerli olanlardan çok daha ayrılmış bir konuma evrilmesine neden olmaktadır. Çünkü yerlilerin birçoğunun yöneldiği tarımsal dinamiklere bölgedeki diğer topluluklar pek sıcak bakmamakla birlikte farklı sektörlerde, -modern, kalifiye işler gibi- iş fırsatını değerlendirmekte, yerlilerin yalnızca tarımsal işlerde çalıştırılmalarının zorunlu bir olguymuş gibi onları “zayıf bir aktör” olarak göstermektedir. Bu halklar, Meksika ekonomisi içerisindeki temel sosyal-ekonomik kalkınma göstergelerinde en düşük oranlarda seyretmektedir (WEB27). Bu durum bölgedeki yerlilerin Meksika ekonomisine tam olarak entegre olamadıklarının göstergesidir. Buradan hareketle yerlilerin belli bölgelerde yoğunlaşmasıyla birlikte *mekânsal* konuda bir entegrasyon olgusundan da bahsedebilmek mümkündür. Yerli halkların bu mekânsal konuda bazı bölgelerde yoğunlaşması onların kazanç farklılıklarına da neden olabilmektedir. Çünkü bu halkların birçoğu yoksul ve dezavantajlı bölgelerde yaşam sürmektedir.

Meksika Anayasası’nın ‘resmi’ olarak belirtilmiş bir dini inanış şekli olmamakla birlikte 24. Maddesi ülke içerisinde yaşayan herkesin “*istediği*” dini kabul edebileceğini, halkların fikri ve vicdani özgürlüğüne sahip olduğunu açık bir şekilde belirtmektedir (WEB80). Meksika’nın dini inanışı yoğun bir şekilde Katolik’tir. Yerli halkların bir kısmı İspanyolların bölgeye geldiği dönem itibariyle yerlilere benimsettiği Katolik-Hristiyanlık dini inancını sürdürmekle beraber büyük bir medeniyet olan Mayaların dini inanışlarını ve diğer başka dinsel, “ritüel” inanışlarını sergileyen yerli halklar da mevcuttur (WEB33).

Meksika’da yerli halklar ve yerli olmayan halklar tarafından yılın belli gününde kutlanılan, “dini bir entegrasyon” dinamiğine sahip, temelini yerlilerin oluşturduğu bir inanış olan, vefat eden sevdiklerinin ve akrabalarının arkasından onları anmak amacıyla bir araya gelinen *Ölümler Günü* (*Día de los Muertos*) kutlamaları ülkede

büyük bir öneme sahiptir. Bu durum yerli halklar ile diğer halklar arasında dini yönden bir yakınlık ve samimiyet durumu sağlamaktadır (Yarar, 2018: 53).

Maya, Aztek ve İnka medeniyetleri döneminden bu yana yerlilerin talepleri arasında geleneksel sağlık sistemlerinin tanınması ve hükümet tarafından desteklenmesi yer alıyordu. Meksika’da bu durum anayasanın 2.maddesi içerisinde *yerlilerin sağlıklarının korunması ve desteklenmesi* adı altında yanlarında olduğu belirtilmiştir (WEB80). Ancak yerlilerin sağlık durumları ile diğer halklar arasında kesinlikle bir fark bulunmaktadır. Yerlilerin kırsal bölgelere yoğunlaşmaları kentsel alandaki halklara göre daha yüksek ölüm oranları ve hastalıklı (*morbidity*) olma durumu artış göstermektedir. Hastalıkların çözümünde modern tekniklerden ziyade geleneksel tekniklerin etkili olması enfeksiyon, tüberküloz gibi hastalıkların çok daha yoğun bir şekilde yerli bölgelerinde hissedilmesine neden olmaktadır.

Meksika hükümeti bu duruma karşı yerlileri hastanelere çekmeye ve onların sağlık sistemlerini iyileştirmeye çalışsa da başarılı bir durum sergilenememiştir. Durum böyle iken yerlilerin sağlık sistemi covid19 salgını ile çöküş aşamasına gelmeye başladı. Şu durumda yerli halklar entegrasyon olgusuna her şeyden çok daha ihtiyaç duymaktadır. Meksika içerisinde dışlanarak, ötekileştirilerek ölüme mahkûm edilmek yerine onları ülkenin vatandaşları olarak kabullenip dikkat çekip özümsemek gerekiyor. Meksika günümüzün en çok vakaya sahip ülkeleri arasında ilk 15 içerisinde yer alması ve Latin Amerika bölgesinde 20 ülke arasında en çok vaka ve ölümün görüldüğü ülkeler arasında ilk sıralarda yer aldığı göz önünde bulundurulduğunda bu durum yerliler için iç karartıcı bir tabloya sebebiyet vermektedir (ECLAC, 2021: 9).

Ayrıca yerli halkların Covid19 sonucunu görebilecekleri test kitine ulaşmadaki zorlukları daha da derinleşmektedir. Hükümetin yerliler bazında popülist ideolojileri yerine ciddi bir sağlık yapılanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu hastalıkla birlikte kırsal bölge halkları marjinalleşme unsurunun içerisine çekilmekte, ölümle karşı karşıya gelmektedir. Ancak 2018 yılında seçimle gelen Meksika Devlet Başkanı *Andrés Manuel López Obrador*, aşılarda ülkeye gelişle birlikte yerlileri sevindirici bir haberin verilmesini sağladı. Şubat 2021 *Washington Post* haberine göre López

Obrador, “Önce Yoksullar” sloganıyla birlikte yerli halkların aşılmasına öncelik verilecek şekilde aşılama başlanıldığını belirtmiştir (WEB34).

3.2. Guatemala

Guatemala, Orta Amerika bölgesi içerisinde bulunan yerli halklar adına yoğun bir nüfusa sahip ülkeler arasında bulunmaktadır. Maya medeniyeti döneminde de yerli halkların büyük çoğunluğu Meksika’nın güney kısmı ile Guatemala bölgelerinde yaşam sürdürmekteydi. Her ne kadar Meksika ve Peru’da yerli nüfus oranlarına ulaşım mümkün gözükmekteyse de Guatemala’da bu oran daha düşük bir durumda seyretmekteydi. Çünkü Guatemala yönetimi yerli halkları tabiri caizse yeteri kadar görmemekte ve önemsememekteydi.

IWGIA’nın *The Indigenous World 2021* raporuna göre, yaklaşık olarak 15 milyonluk Guatemala nüfusunun yarısına yakını çeşitli ırklara sahip yerli halklar oluşturmaktadır. Temelde bu oran ülke nüfusunun yaklaşık olarak %43,7’lik bir kısmını kapsamaktadır (WEB35). Guatemala sınırları içerisinde yaşam süren yerli halkların birçoğu bölgenin batı kısımlarına yoğunlaşmıştır. Ülkede maya kökeninin *Aché, Awakatec, Chalchitec, Ch’ortí, Itzá, Ixil, Kaqchikel, K’iche, Mam, Mopan, Q’anjob’al, Q’eqchí, Sipakapense, Tz’utujil* gibi farklı varyasyonlarının bulunduğu 22 tür maya halkları yaşam sürmektedir (WEB35). Bu ülkedeki yerli halklar; en başta sağlık olmak üzere istihdam, eğitim gibi önemli sosyal haklardan mahrum kalma, dışlanma konusunda “yıpranmış” durumdadır. Buna sebebiyet veren en büyük etken yerlilerin “arka plana” itilip, diğer halklarla eşit statüye yerleştirmeyip onları ötekileştirmektir. İşin tuhaf tarafı Peru ve Meksika’da bu kavram fazlasıyla ön plana çıkartılmasa da Guatemala’da bir “yerli ırkçılığı” kavramı çok daha baskın bir söylem haline gelmektedir. Bu durum ülke nüfus oranına bakıldığında yaklaşık olarak yarısını kapsayan yerli nüfusuna -belki de daha yüksek bir orana sahiptir-karşı yapılmaktadır.

Yerli ırkçılığının siyasi tarafına bir örnek vermek gerekirse; 2019 yılında Başkanlık, Başkan Yardımcılığı, Cumhuriyet Kongresi ve yerel meclis üyeleri için yapılan genel seçimlerde yerli kökene sahip insanların seçimlerde temsili “aday olmamaları” gerektiği gündeme getirildi. Ancak yerli temsilciler onlar nezdinde yürütülen

ötekileştirme gibi negatif oluşumlara karşı ne pahasına olursa olsun bunu bir amaç edindiler ve 23 başkanlık adayı olan insanlar arasında az da olsa 4 yerli aday bulunmaktaydı. Genel seçimlerde yerli katılımı çok aktif olmamakla birlikte yerli nüfusun fazla olduğu bölgelerdeki belediyeler içerisinde bu oran çok daha artış göstermektedir (IWGIA, 2020: 421). Guatemala yerlileri bölge ülkeleri arasında çok zorlu süreçleri yaşamaya devam eden halklar arasındadır. Bu duruma geliş sebebindeki temel aktörlerden biri hiç şüphesiz ABD’dir. Guatemala tarihinde 1944-1954 yılları arası *John Charles Chasteen*’ın da dediği gibi demokratik seçimin gerçekleştirildiği bir çeşit “Bahar Dönemi”ydi (Chasteen, 2012: 293). Bu bahar dönemi ise ABD’nin önemli bir “müdahale yöntemi” olan CIA (*Central Intelligence Agency-Merkezi İstihbarat Teşkilatı*) vasıtasıyla kendine uygun gördüğü yönetimlere destek vererek ülke içerisine sızmayı hiç yılmadan devam ettirmesiyle son buldu. 1944 yılındaki yapılan seçimle birlikte *Jacobo Arbenz Guzman*, belirtilmesi gereken unsur olan, “demokratik bir seçimle” iktidara geldi (Özbudun, 2006: 101-102). Bu da Guatemala için önemli bir çabanın göstergesiydi.

Ancak ABD destekli yönetimler yüzünden *Arbenz* istifa etmeye zorlandı. Bundan sonraki süreç günümüz Guatemala’sı için hiç de beklendiği gibi olmadı. ABD destekli yönetimde yer alan *Carlos Castillo Albay*’ın darbesiyle birlikte Guatemala değişime uğradı. Bu yeni darbe yönetimi ile birlikte ekonomik anlamda olumsuz bir değişim yaşandı, çiftçilere destek sağlayan “toprak reformu” olgusu tamamen olumsuz bir yöne evrildi (WEB36). Bu dönemlerde başlayan eşitsizlikler, insan hakları karşıtlığı, darbeler ve “sözde demokratik seçimlerle” birlikte Guatemala 1996 yılına kadar süren “kanlı bir iç savaşa” sürüklenmekteydi. Latin Amerika bölge ülkelerinden Guatemala “yerli olma sorunu”nun en fazla hissedildiği karanlık bir yöne evrilen -her türlü şiddet ve organize suç örgütlerinin bulunduğu göz önüne alındığında- ülkelerin başında gelmektedir. Durum böyle olunca uzun yıllar süren bu olumsuzlukların getirdiği bu dönemde hükümet ile devrimci-sol inanışa sahip gerillalar arasında Guatemala iç savaşı patlak verdi.

Bu iç savaşta asıl olan maya yerlilerine oldu. Guatemala iç savaşındaki insani hakların ihlal edilmesinin ve şiddetsel eylemlerinin tarafsız ve nesnel bir şekilde dış dünyaya aktarılmasını amaçlayan *Tarihsel Açıklama Komisyonu*’nun (*Report of the Commission for Historical Clarification*; orijinal adı ile *La Comisión para el*

Esclarecimiento Histórico- CEH) oluşturduğu *Guatemala: Sessizliğin Hafızası* adlı rapora göre; Guatemala'daki iç savaş sürecinde hayatını kaybeden insanların %83.33'lük kısmını Maya yerlileri oluştururken, %16.51'lik kısmını ise diğer yerli halkların da içerisinde bulunduğu orta sınıftan halklar, %0.16'lık kısımda ise diğer halklar oluşturmaktaydı (CEH, 1999: 85). Onlar için en kötü yıllar, bir nevi “soykırım” suçu işlenmiş olan bu iç savaş sürecinde binlerce yerli halkın öldürülmesiyle bambaşka bir döneme giriş yapıldı. 1982 yılı itibariyle iktidara gelen *Jose Efraim Rios Montt* (1982-1983) ise yerlilere karşı yorulmaz bir şekilde soykırım düşüncesinin gerçekleştirilmesi adına elinden geleni yaptı.²⁹ Efraim Rios Montt'un başkanlık yaptığı dönem ve sonrasında sadece ölümlerle ülke gündemi sarsılmamış aynı şekilde büyük bir göç olgusu Guatemala topraklarında patlak vermiştir. Ülkedeki bu vahim olaylar yüzünden yaklaşık olarak 500.000 belki de çok daha fazlası ülkedeki ücra köşelere veyahut Meksika gibi komşu ülkelere kaçmak zorunda bırakıldı (CEH, 1999: 30).

Bu dönemde Guatemala Ulusal Devrimci Birliği (*URNG- Unidad Revolucionaria Nacional Guatemalteca*) gibi maya yerlilerinin de içerisinde yer aldığı bir hükümetin mahvedici politikasına karşıt devrimsel bir örgüt gücünün hükümetle girdiği şiddet dönemine 1996 yılında yapılan anlaşmalar ile son verildi. URNG'nin sol bir ideoloji olarak partileştirilmesine karar verilmiş, böylece diyalog olumlu bir yöne doğru evrilmiştir. 1999 yılında yapılan seçimlerde URNG de mecliste sandalye hakkı kazanmıştır (WEB38). URNG ve Hükümet arasındaki *Barış Anlaşmaları*³⁰ ülke sorunlarının çözülmesi, ekonomik, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik, sürdürülebilir kalkınma gibi birçok alana değinmekle birlikte, yerli halkların kimliklerinin ve haklarının tanınması, çok-etnikli, çok-kültürlü ve çok-dilli bir ulusallık doğrultusunda bir ülkenin inşa edilmesi gerektiğine de değinilmiştir.

²⁹ 1982-1983 yılları arasında Guatemala Devlet Başkanlığı yapan Jose Efraim Rios Montt, 2013 yılında Guatemala Mahkemesi tarafından maya yerlilerine karşı “İnsan haklarına yapılan saygısızlık ve soykırım” gibi suçlardan dolayı hüküm giymesi adına hapis cezası verildi. Ancak dava tam olarak karara bağlanamamakla birlikte 2018 yılında ölümüyle birlikte dava düştü (WEB37).

³⁰ Anlaşma Metni için bkz:

https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/GT_961229_AgreementOnFirmAndLastingPeace.pdf

Bu anlaşma öncesinde onaylanan 1985 anayasasının³¹ (ki 8 yıl sonra revize edilmiştir.) yerli halklar açısından çözümlenmesi gerekmektedir. Anayasanın 3.bölümü çok fazla yer verilmemekle beraber temel olarak “yerli topluluklar” (Indigenous Community) ile ilgilidir. Anayasanın III.Bölümü içerisindeki 66.Madde; *Guatemala devletinin oluşumunda Maya yerlilerinin de bulunduğu belirtilmiş; devletin yerli halkların yaşam biçimlerini, geleneklerini, göreneklerini, örf, adetlerini, sosyal örgütsel yapılarını, yerli erkekler ve kadınlar tarafından giyilen yerli kıyafetlerinin kullanılmasını, dillerini ve varyasyonlarını tanıdığı ve onlara karşı saygı duyulduğu* belirtilmektedir. 67. Madde; *Yerli toplulukların arazisine atıfta bulunulmuş, Yerli toplulukların topraklarında daha iyi bir yaşam sürebilmesi adına devlet tarafından kredi ve teknik yardım yapılacağı* belirtilmektedir. Ayrıca 68. Madde’de; *Devlet, özel programlar ve yeterli mevzuat aracılığıyla yerli topluluklarının kalkındırılması adına onlara “devlet topraklarının” ihtiyaca göre sağlanacağına vurgu yapılmaktadır* (WEB81). 69. Madde içerisinde; *İşçilerin kendi topluluklarının dışına taşınmasını içeren çalışma faaliyetlerini, uygun olmayan ücret ödemelerini, bu toplulukların parçalanmasını ve genel olarak “tüm ayrımcı muameleyi” engellemek için sağlık, güvenlik ve sosyal güvencenin iyileştirilmesi adına koruma ve mevzuat konusu olacağı* belirtilmiştir (WEB81).

Yerli halkların talepleri arasından en üst sıralarda bulunan dil eylemine Anayasa’da 76. Madde içerisinde değinilmektedir. Eğitimin temel saik olduğu IV. Bölüm içerisindeki 76. Madde’de *Eğitimin tek bir merkeziliğinin yerine birçok alanda “bölgeselleşmesi” üzerine vurgu yapılarak yerli nüfusunun çoğunlukta olduğu bölgelerde kurulan okullarda eğitim dili tercihi olarak “iki dilli” bir şekilde gerçekleştirilmelidir* denilerek tek dilliliğin zorunluluğundan uzaklaşmak gerektiğine “tercihi” bir şekilde dikkat çekmektedir (WEB81). Ancak diğer Latin Amerika ülkeleri kadar detaylı bir yerli hakkına değinmek yerine üstünkörü bir hak tanınmasının olduğunu görmek mümkündür. Bu maddelerin teoriden önemli bir gidişat içerdiği ancak pratik açıdan işlenmediği Guatemala’daki yerli halkların yaşam dinamiklerine bakarak görmek mümkündür. Ek olarak Guatemala ülkesi yerli halklar adına ilerlemeyi amaçlayan iki anlaşmadan Uluslararası Çalışma Örgütü’nün

³¹ Guatemala Anayasası metni için bkz:

https://www.constituteproject.org/constitution/Guatemala_1993.pdf?lang=en

169.sayıli Konvansiyonu'nu 5 Haziran 1996 yılında, BM Yerli Halkların Hakları Bildirgesi'ni de 2007 yılında onay verip kabul etmiştir (WEB39).

Guatemala'daki yerli halklar; temel olarak iç savaş dinamiklerinin öne çıkması, sıkıntıların geniş bir yelpazeye evrilmesi ve toplumunda yaşadığı sıkıntıların çözümünü oluşturacakları yerli organizasyonlarla başarmaya çalışacaklardı. URNG öncesinde ülke içerisinde ilk kurulan örgütlerden biri CUC'tur (*Comité de Unidad Campesina -Köylü Birliği Komitesi*). En önemli üyelerinden biri olan, bir dönem aktif bir rol oynayan *Rigoberta Menchu Tum*'un³² da desteklediği CUC'da sadece yerliler değil köylülerin de içerisinde bulunduğu, birlik olunduğu bir oluşum örneğidir. CUC, temelde yerli ve köylü olan veya olmayan insanların temel haklarından mahrum kalmaması adına çalışmalar yürütmektedir (WEB40). Bu iki temel örgüt dışında birçok yerli örgüt oluşumu bulunmaktadır. Ancak URNG ve CUC, diğer örgütler baz alındığında onlara göre dünyada ses getiren ve tanınan oluşumlardır. Oluşturulan önemli entegrasyon örnekleri Tablo.7'deki gibidir.

Tablo.7: Guatemala'daki Yerli Halkların Oluşturduğu Bazı Entegrasyon Örnekleri ve Kuruluş Tarihleri

Comité de Unidad Campesina (CUC) – Köylü Birliği Komitesi	1978
Coordinadora de Organizaciones del Pueblo Maya de Guatemala (COPMAGU) – Guatemala Maya Halk Örgütleri Koordinasyonu	1995
Asociación Integral Guatemalteca de Mujeres Indígenas Mam (AIGMIM)- Guatemala Yerli Kadınlar İntegral Derneği	1987?

³² Maya yerlilerinin Quiche kültürüne sahip yerli kökenli aktivist bir kadındır. Menchu, olumsuz yaşam sürecine ve ailesinin zulmedilip, öldürülmesine rağmen yerli halkların bir olması adına büyük bir güç ve kararlılıkla gerçekleştirdiği mücadeleler doğrultusunda sadece bölgesel değil aynı zamanda uluslararası dünya içerisinde de ün kazanmış bir konuma sahip oldu. Menchu'nun tanınmasında dönüm noktasını oluşturan önemli olgulardan biri; 1983 yılında yaklaşık olarak 1.30 saat süren *When the Mountains Tremble* (Dağlar Titrediğinde-2014 yılında yeni düzenleme ile tekrar yayınlandı) adlı filmin çekimini sağlamasıyla olmuştur. Maya halklarının üzüntülerine, eziyetlerine ve mücadelelerine odaklanan ve bunları dünyaya haber edilmesini, dikkatlerinin çekilmesini sağlayan bu filmle, yerli halklar adına verdiği mücadeleyle birlikte Menchu'ya 1992 yılında *Nobel Barış Ödülü* takdim edilmiştir. Bu başarısı, BM'nin de dikkatini çekmiş ve 1993 yılında ilan edilen 'Uluslararası Yerli Halklar Yılı' içerisinde 'İyi Niyet Elçisi' olarak seçilmesini sağlamıştır (Özbudun, 2008: 191-196; WEB41).

Coordinadora Nacional de Viudas de Guatemala (CONAVIGUA)- Guatemala Ulusal Dullar Koordinatörü	1988
Unidad Revolucionaria Nacional Guatemalteca (URNG)- Guatemala Ulusal Devrimci Birliği	1982
Coordinadora Nacional Indígena y Campesina (CONIC)- Ulusal Yerli ve Köylü Koordinatörü	1992
Defensoría Maya- Maya Savunumu (Ombudsmanı)	1993
Instancia de Unidad y Consejo Maya (IUCUM)- Maya Birlik ve Konsensüs Örneği	-
Consejo de Organizaciones Mayas de Guatemala (COMG)- Guatemala Maya Örgütleri Konseyi	1991
Academia de Lenguas Mayas de Guatemala (ALMG)- Guatemala Maya Dilleri Akademisi	1990
Unión del Pueblo Maya de Guatemala (UPMAG)- Guatemala Maya Halkı Birliği	-
Consejo Nacional de Educacion Maya (CNEM)- Maya Eğitimi Ulusal Konseyi	-
Centro de Estudios de la Cultura Maya (CECMA)- Maya Kültürü Araştırma Merkezi	-
Asociación de Centros Educativos Mayas (ACEM)- Maya Eğitim Merkezleri Derneği	1980
Asociación de Abogados Mayas- Maya Avukatlar Birliği	2004

Kaynak: (WEB42; Śniadecka-Kotarska,2009: 205-217)

Guatemala diğer Latin Amerika ülkelerine kıyasla yerli hakların hakları özelinde yoğun yerli nüfusuna sahip olmasına karşın “ilgisiz ve kapsamlı olmayan politikaları içeren” bir tavra sahip ülke sıralamasında ilklerde yer almaktadır. Buna rağmen ülkede en yoğun nüfusa sahip olan Maya halkları sorunların üstesinden gelmek adına tarihsel olarak alışık oldukları “mücadele” olgusunu günümüzde de sürdürmeye devam etmektedir. İlk olarak eğitimsel entegrasyon olgusunu irdelemek

gerekmektedir. Guatemala Anayasasının 71. Maddesinde *Hiçbir kişiyi ayrıma uğratmaksızın eğitimin sağlanması devletin yükümlülüğü altındadır.* 74.maddede *devlet tarafından verilen eğitimin ücretsiz olduğu ve devletin burs ve eğitim kredisi sağlayacağı ve teşvik edeceği* vurgulanmaktadır. 75. Maddede *okuryazarlığın ulusal bir aciliyetinin olduğu vurgulanarak bunun bir “sosyal zorunluluk” olduğuna* dikkat çekilmektedir (WEB81).

Eğitim sistemi içerisinde ilkokul zorunlu olması nedeniyle okuma-yazma oranları bu eğitim dönemindekiler için artış göstermesine rağmen daha yükseköğretimdeki eğitim oranı ise azdır. Guatemala, tarihsel olarak iç savaş öncesinde de iyi bir yerli eğitim dinamiğine sahip değildi. Ancak gelişim göstermesi 1979 yılında Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı (*USAID*) ile Guatemala Devleti arasında iki-dilli ve çok-kültürlülüğe vurgu yapan *Kültürlerarası İki-dilli Ulusal Eğitim Programı (Programa Nacional de Educación Bilingüe Intercultural (PRONEBI))* doğrultusunda gelişim sağlamak adına çalışmalar yapıldı. Bu eğitim modeli çerçevesinde okul öncesi ve ilkokullar için müfredat hazırlandı ve müfredat için gerekli olan kaynakların temelde 4 maya diline çevrilmesi sağlandı. Bütün yerli halkları kapsaması da bazı halkların çocuklarının okuyabileceği hikâye vb. kitapların oluşturulması sağlandı (Aragon, 2014: 159). Daha sonra 1985 anayasası ile eğitimin önemine dikkat çekilerek 76. Maddede *çok-dilliliğin tanındığına ve saygı duyulduğuna* vurgu yapılmaktadır (WEB81). 1987 yılında Maya elitlerinin/entelektüellerinin geliştirdiği maya alfabesinin resmi olarak tanınması gerçekleştirildi. Bu önemli gelişmeden sonra 1993 yılı itibariyle PRONEBI himayesinde ve desteğinde eğitim için İspanyolcanın yanında 8 maya dil varyasyonuna sahip birçok okul yer almaktaydı (Helmberger, 2006: 75).

Asıl dönüşümün başlangıç noktası oluşturan etken; 1990 yılında oluşturulan *Maya Dilleri Akademisi*'dir. (*Academia de las Lenguas Mayas*). Daha sonra 2003 yılında önemli bir gelişme yaşanmış Guatemala Devleti, “Ulusal (Yerel) Diller Yasası”nı onaylamış ve bu durumdan sorumlu *İki-dilli Kültürlerarası Bakan Yardımcısı* oluşturulmuştur. Bununla birlikte iki-dilli/ çok-kültürlülüğe sahip okullar oluşturulmaya başlandı. Ancak yerli halklar eğitim anlamında tam olarak entegre edilebilmiş durumda değildir. İlkokul eğitiminden sonra devletin ortaokuluna ve lise eğitimlerine yerlilerin ulaşması daha sınırlıdır. Çünkü verilen öğrenci kadro

sınırlamasının hızlı bir şekilde dolabileceği göz önüne alındığında bazı yerli aileler devlet okulları yerine belli ücretler karşılığında özel okullarda eğitim alınmasına yanaşmaktadır. Ayrıca yerli öğrencilerin yerli olmayanlara göre ekipman, giyim, üniforma gibi ihtiyaçlar yönünden eksiklikleri bulunmaktadır (WEB43). Buna ek olarak devletin yalnızca bir üniversitesi (*Universidad de San Carlos de Guatemala – Guatemala San Carlos Üniversitesi*) bulunması göz önüne alındığında yerli üniversite öğrencilerinin pek bir seçeneği kalmamaktadır. Durum böyle olunca kendi üniversitelerinin kurulumunu gerçekleştirmişlerdir. Maya Kaqchikel Üniversitesi (UMK- *Universidad Maya Kaqchikel*- 2014), *mayaların eğitimi ve bilgi yoğunluğu artırılarak akademik çalışmalar sayesinde maya halkının marjinalleşmesi ve ayrımcılık unsurlarının üstesinden gelinmesi, yerlilerin kültürüne değer verilmesi ve bu halkların tanıtılması, araştırma ve eleştirel düşünceye sahip olunması* adına başarılı bir eğitim düşüncesiyle akademik hayata adım atmıştır (WEB44).

Yerli Üniversitesi, 2020 yılı itibariyle Covid19'un yerli bölgelerinde de görülmeye başlaması ile üniversite bünyesinde çalışmalar, eğitimler ve tıp alanında bilgilendirmelere devam etmiş; online eğitim sunabilmek adına teknolojik eksikliğin giderilmesine çalışmış; dev salgınla mücadele konusunda destek sağlamıştır (WEB44). Eğitimsel sorunlar yerli halkların, yerli olmayanlara oranla daha geride bir eğitim oranına sahip olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda yerlilerin eğitimsel skalasını daha da geriye çekilmesine neden olan etken; yerli öğrencilerin de kendi aralarında eşitsizlik yaşamalarıdır. Yerli erkekler ellerinden geldiğince eğitime katılabilmekte ancak yerli kızların okula gönderilmeme düşüncesi hala güncelliğini korumaktadır.

Yerliler adına olumsuz bir olgu da dil konusunda gerçekleştirilmektedir. Resmi dil olarak benimsedikleri ancak yerli dillerini de tanıdıklarını belirttikleri Guatemala Anayasası'yla birlikte çok-dilli olguyu desteklemelerinden önce “mecburi/zorunlu” eğitim dili İspanyolca idi. Resmi dilin İspanyolca olduğu sistem yine devam etmektedir. Ancak bunu mecburi ve katı bir şekilde yapmak yerine şuan bu konuda ilköğretimde Maya-İspanyolca programları geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bazı kırsal kesimdeki üniversitelerde bu sistemde -iki-dilli- bir şekilde eğitim dinamiği sağlanmaktadır. İki-dilli Eğitim Genel Kurulu'nun (*Dirección General de la*

Educación Bilingüe, DIGEBI) desteğiyle bu programların yaygınlaştırılmasına çalışılmaktadır (Martinez, 2019: 10).

Yerlilerin sadece kendi dillerini almalarının ya da İspanyolcanın baskın bir şekilde kullanılmasının onlar adına hem avantaj hem de dezavantaj unsurunu oluşturabilmektedir. Avantaj tarafı; kendi dillerine ek olarak resmi dili öğrenmeleri onların daha kalifiye, modern, kentsel mekanlarda işe girmelerini sağlayabilmektedir. Ancak dezavantaj durumuna baktığımızda; dil her zaman her ulusun varlığı adına önem skalasında en üst bölümlerden birini temsil etmektedir. Kendi konuştuğu dili ikinci plana atması İspanyolca'ya daha fazla odaklanması "asimile/diğer halklar içerisinde eritilmesi" unsurunu daha ön plana çıkarabilmektedir. Ancak Guatemala Devleti ve yerli halklar, savunucular arasındaki ikili diyalog ve çabaya rağmen yerli halkların eğitim seviyesi diğer halklara göre gerilerde bulunmaktadır. Aynı zamanda kendi aralarında ise yerli erkeklerde eğitim oranı yaklaşık olarak %74.06 iken yerli kadınlarda ise bu oran %51,9 oranında seyretmektedir (Martinez, 2019: 13).

BM Kalkınma Programı (UNDP) tarafından her yılın bitişine yakın bir zamanda *İnsani Gelişim Raporu* yayınlanmaktadır. Burada hemen hemen her alanda ülkelerin gelişim/kalkınma olgusuna dikkat çekilmektedir. Guatemala, 200'e yakın ülke içerisinde 127.sırada yer alması ülkede birçok olgunun pek de yerinde gitmediğini göstermektedir. Eğitimden ekonomiye, istihdamdan insani güvenliğe ve eşitsizliğe kadar her duruma dikkat çekilmektedir (WEB45). Guatemala'daki yerlilerin siyasi temsiliyeti adına da pek iyi durumda olmadığına dikkat çekmek gerekiyor. Yerli halkların temsiliyetini sağlayan, kendi istekleriyle seçtikleri ve kendi sorunlarını dile getirebilecek yerli milletvekillerine ihtiyacı olmaktadır. Siyasi temsiliyet içerisinde yerli halklar temelde tavan sayısı olarak 22 milletvekili sandalyesini işgal etmiştir. 2015 seçimlerindeki milletvekilleri içerisinde seçilen 158 milletvekili arasında 20 koltuk sayısı içerisinde yalnızca 18 yerli milletvekili yer almaktaydı (WEB46).

Meksika'da 2017 yılında yapılan seçimlerde olduğu gibi Guatemala'da da 2019 başkanlık seçimlerinde ülkedeki en güçlü halk örgütlerinden olan *Halkların Özgürlük Hareketi* (MLP- *Movimiento para la Liberación de los Pueblos*) partisi içerisinde *Thelma Cabrera* adında Maya halkının Mam kökenine sahip yerli hakların savunucusu bir kadın başkanlığa aday olduğunu açıkladı. Seçimleri kaybetse de bu

durumun olumsuz değeriendirilmesi yerine yerlilerin bu kadar yüksek bir siyasi temsiliyet seviyesine çıkması onların verdiği mücadeleler doğrultusunda başarı elde edebileceklerini göstermektedir (WEB47).

Protestan ve Katolik inancının yoğun olduğu Guatemala’da yerli halkların geleneksel olarak kendi inanç ve öğretilerine dayanan dini inanışları da mevcuttur. Mayalar bu konuda kendi soylu atalarının sahip olduğu köklü dinlere ve dinsel güçlere karşı inancını ve samimiyetini sürdürmeye devam etmektedir. *Uluslararası Dini Özgürlükler 2020 Raporu’na (International Religious Freedom Report)* göre; devlet müfredatında herhangi bir dine ait bileşen ve sembollere yönelik bir eğitim resmi olarak yapılmamaktadır. Ancak ülkedeki özel okullarda dini eğitimlerle ilgili dersler ve kurslar bulunmakla birlikte “devamlılığın mecburi olmadığı” bir yönelim içerisinde yer almaktadır (WEB48). Ayrıca Guatemala Anayasasının 36. Maddesinin içerisinde dinsel özgürlüğe şu şekilde atıf yapılmıştır: *Bütün dinlerin icra edilmesi/kullanılması serbesttir. Herhangi bir kişi, kendisini ait hissettiği dinini veya inancını kamusal ve özel alanda; öğretim/ders, tapma ve ayin vasıtasıyla kamu düzenine ve hiyerarşisine, diğer dini inançlara sahip olan insanların saygınlığına ve inançlarına gereken saygı gösterildiği takdirde özgürdür* maddesiyle “din özgürlüğüne” dikkat çekilmektedir (WEB81).

Buradan hareketle, bu madde, yerlilerin kendi dini ayinlerine ek olarak geleneksel ve kültürel dinamikleri devlet tarafından kabul edildiğini göstermektedir. Ancak Haziran 2020 yılında maya halkları tarafından bir “yerli ruhani lider” ya da geleneksel tıp kültürüne sahip olan bir “şifacı” olarak adlandırılan bir kişinin “büyüsel işlerle uğraşması hasebiyle katletilmesi” bu yıla damga vurdu. Çünkü birçok yerli halk ayaklanarak bunun yapılamaması gerektiğine dikkat çekmişler, Anayasa’da dinlere ve inançlara saygının altını çizmekle birlikte bu durumun sorgulanması gerektiğini belirtmişlerdir (WEB48).

Guatemala hukuksuzluk, yolsuzluk, yoksulluk, fakirlik, şiddet, işsizlik, insani haklarının engellenmesi, gelir eşitsizliği, ayrımcılık, gasp gibi daha birçok arttırılacak sorunlarla yüzleşmektedir. Bu sorunlara bir çözüm üretilmemesi de suç örgütlerinin ve çetelerinin alanlarının daha da genişlemesine sebebiyet vermektedir. Yerli halklar bu açıdan Guatemala içerisinde en yoksul, en savunmasız halklar olarak

güvende olmadıklarını rahat bir şekilde söyleyebilmek mümkündür. Ayrıca ekonomik alanda kesinlikle geçmişte olduğu gibi alt skalalarda hayat sürmeye devam etmektedirler. Birçok açıdan yoksul, eğitimsiz, işsiz ve güvensiz bir yaşam sürdürmektedirler.

IWGIA'nın *The Indigenous World 2021* adlı raporunda Guatemala yerlilerinin yaklaşık olarak %80'lik gibi çok büyük bir oranda "yoksulluk ve gerikalmışlık" içerisinde yaşam sürmek durumunda kaldığı bildirilmiştir (IWGIA, 2021: 400). Ayrıca Covid19 ile ortaya çıkan "temizlik ürünlerine" yoğunluğun ve ilginin artması ile yerli olmayan halkların yerli olanlara göre bu ürünlere daha kolay bir düzeyde erişebilmesi önemli bir sorun teşkil etmektedir. Yerli halklar yaşadıkları bölge itibariyle köylerde, kırsal kesimlerde, temiz olmayan bölgelerde yaşamak durumunda kalmaktadır. Bu durum da onların temizliğe daha çok ihtiyaç duyduğu ancak ulaşamadığı gerçeğiyle baş başa bırakmaktadır.

Bu kadar "illegal" unsurun ön planda yer alması Guatemala içerisinde bir güvenlik açığı olgusunun gün yüzüne çıkmasına neden olmaktadır. Bu kadar sorunun olduğu bir zamanda Covid19'un ortaya çıkışıyla birlikte devletin yerli halkların sağlığı, ekonomisi vb. adına adım atması zorlaştı. Eğer bu konuda önlem alınmazsa yerli halklar açısından ölüm sayılarının artacağı tahmin edilmesi çok zor olmamaktadır. İçerisinde yerli halkların da bulunduğu bir topluluk, Guatemala Hükümetinin sağlık anlamında önceden söylediği belli bir bütçe sağlama düşüncesinin sonradan çekilmesi nedeniyle 2020 yılında "*Para Nerede? (Where's the Money?)*" sloganla birlikte ülke genelinde yolsuzluk, yerli halklara karşı ayrımcılığın devam etmesi ve hükümetin covid19'a karşı ilgisiz bir tavır sergilemesi ve en önemlisi halklara karşı bir ekonomik destek amacıyla bir bütçe oluşturulduğu iddiasının geri çekilmesi nedeniyle bir protesto gerçekleştirdiler. Bu protestolar hükümet tarafından bastırıldı; ölümler, yaralanmalar ve tutuklanmalar meydana geldi (IWGIA, 2021: 402-403).

Guatemala Hükümetinin umursamaz tavrı, güven eksikliği ve düzen yoksunluğuna sahip oluşu nedeniyle geçmişten bu yana süregelen ABD ve Meksika'ya -"kuzeye-göç olgusunun artışına neden olunmuştur. 2020 yılında ABD başkanı Joe Biden'ın başkanlık döneminin başlangıcından bu yana daha fazla artış gösteren bu olgu, 2021 yılında da devam etmektedir. Bu göçe mecbur kalan kesim içerisinde yerli halklar da

yer almaktadır. Daha iyi bir eğitim, istihdam, sağlık, sosyal olanaklara sahip olabilmek, ülkedeki mevcut olumsuzluklardan kurtulabilmek adına gittikleri konumda ne gibi sorunlarla karşı karşıya kalacaklarını bilmeden geçirilen bu sürece katılmak durumunda kalmaktadırlar.

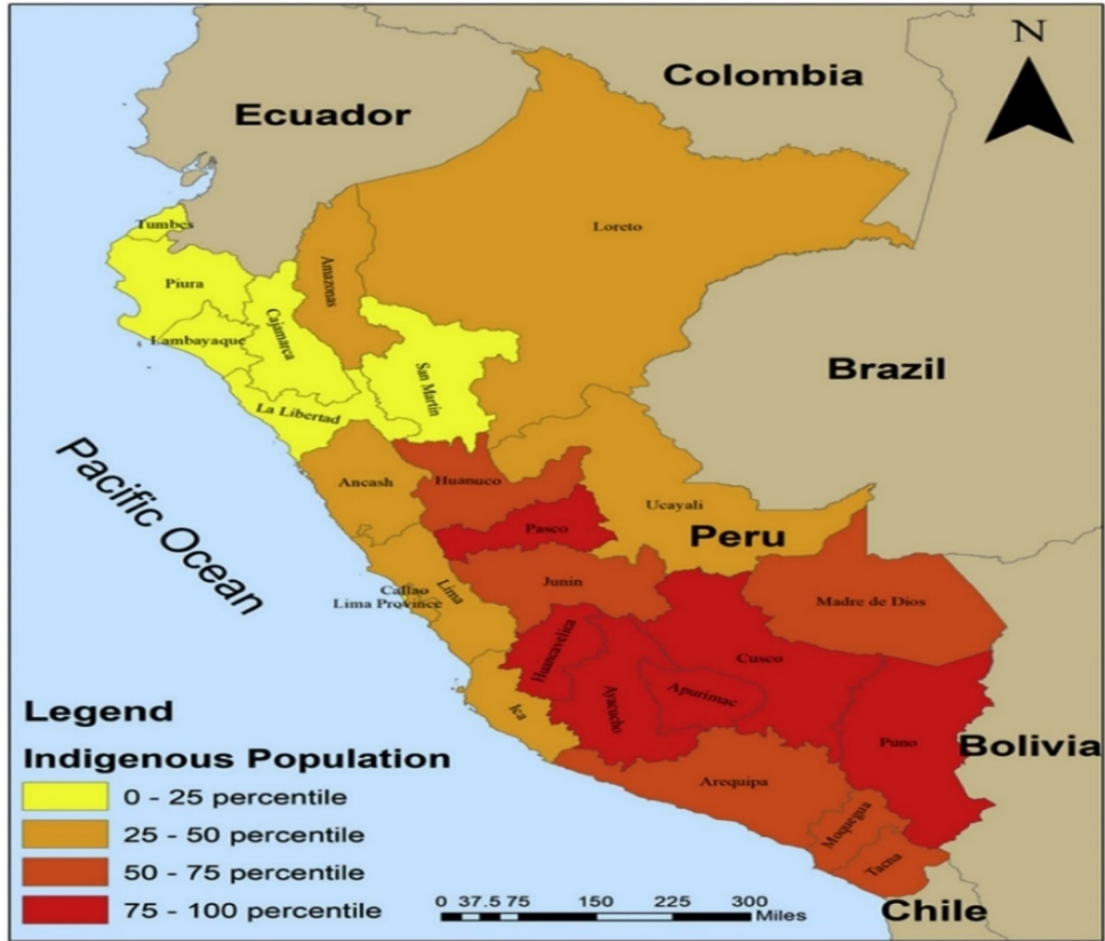
3.3. Peru

Peru, Güney Amerika bölgesinde yerli halkın nüfusu ve çeşitliliği bakımından önemli bölge ülkeleri arasında bulunmaktadır. İnka medeniyetinin hüküm sürdüğü bölge sınırları içerisinde bulunan günümüz Peru'su bu medeniyetin soyundan gelenlerinin, torunlarının olduğu belirtilen Quechua ve Aymara yerli halklarının yoğun nüfusu içerisinde bulunmaktadır. Bu yoğun nüfus tıpkı Guatemala'daki gibi yaklaşık olarak ülke nüfusunun yarısına yakın bir şekilde seyretmektedir. Ancak günümüzde yapılan bir nüfus sayımına ulaşabilmek pek mümkün olmadığı için nüfus hakkında kesin bir dinamiğe ulaşamamakla beraber bölgedeki yerliler, *Azınlık Hakları Uluslararası Grubu'nun (MRG- Minority Rights Group International) Dünya Azınlıklar ve Yerli Halklar Rehberi* bölümünde dikkat çektiği üzere yaklaşık olarak %45 gibi bir oran içerisinde bulunmaktadır (WEB49). CEPAL'in 2020 raporunda ise Peru'da yaklaşık olarak 8 milyon oranında yerli nüfusun yaşam sürdüğü belirtilmektedir (CEPAL, 2020a: 153).

IWGIA'nın *The Indigenous World 2021* raporunda 2007 yılında Peru'da yapılan nüfus sayımı içerisindeki yerli nüfus oranı %83,11 oranında Quechua, %10,92'sini ise Aymara soyundan gelen yerli halklar oluşturmaktadır. Geri kalan halk nüfusu ise Quechua ve Aymara halkından sonra üçüncü yüksek nüfus oranına sahip *Asháninka* ve Güney Amerika bölgesi içerisinde büyük çoğunluğunun Brezilya sınırları dahilinde yer alan Peru, Ekvador gibi birçok bölge ülkesini içerisine alan Amazon Yağmur Ormanları bölgesinde yaşayan halklar oluşturmakla birlikte toplam yerli çeşitliliği 55, konuşulan yerli dil ve varyasyonları ise 47'dir (WEB50). Peru'da son olarak 2017 yılında yapılan nüfus sayımında halkların etnik kökenlerine ve aidiyetlerine göre kendilerini tanımlamaları istendi. 12 yaşının üzerindeki kişilerin yaklaşık olarak %30'u kendilerini yerli kökenli veya Afrika kökenli Perulu olarak tanımlamıştır (WEB51). Peru'daki yerli halkların çoğunluğu toplumdan uzaklaşmış

bir yaşam sürmektedir. Yoğunlaştıkları bölgeler temel olarak *And Dağları* ve *Amazon Yağmur Ormanı* bölgeleridir (Özbudun, 2012: 43). Peru yerli tarihinde 1968 sonrası dönemde Başkan olan *Juan Velasco Alvarado*'nun yerli politikası, yerliler adına iki temel unsuru ön plana çıkartıyordu. İlk olarak Tarım ve Eğitim reformu; ikinci olarak ise geleneksel bir dil ve kültür alanının yeniden tesis edilmeye çalışılmasıdır. Tarım Reformu ile birlikte kırsal kesimdeki “serflik/esaret” sona erdirildi (Kania, 2016: 15-16).

Harita.3: Peru'daki Yerli Halkların Nüfuslarının Eyaletlere Göre Yoğunluğu

Kaynak: (McLean, Bagchi-Sen, Atkinson, & Schindel, 2019: 11)

1993'te kabul edilen Peru Anayasasının³³ yerli halkların hakları üzerine değindiği maddelerine bakıldığı zaman Meksika'da ve Guatemala'da olduğu gibi yerli halklara/topluluklara anayasada “ayrı bir bölüm” içerisinde yer verilmemiştir. Sadece 3 farklı madde içerisinde yerlilerin hakları üzerine ifadeler yer almaktadır. Bu anayasa içerisinde yerli halklar bir “halk” olarak benimsenmesi gerekirken *Native Communities (Yerli Topluluklar)* şeklinde söz edilmiştir. Bu durum ülkede yerli halklar adına nasıl bir görüş sergilendiği hakkında ipuçları içerebilmektedir.

İlk olarak, *Alberto Kenya Fujimori (1990-2000)* döneminde kabul edilen yerliler adına anayasal hakların varlığına dikkat çeken bu anayasanın 89.maddesinde *yerli toplulukların ve kırsal bölgede yaşayan diğer toplulukların yasal haklarının var olduğu* üzerinde durulmaktadır. Ayrıca bu madde içerisinde bu toplulukların organizasyonlarında (örgütlenmelerinde), çalışmalarında topraklarının *ücretsiz bertaraf edilmesi/elden çıkarılması ve kullanılmasının yanı sıra yasaların öngördüğü şekilde ekonomik ve yönetsel (idari) alanlarda “özerk” bir yapıya sahip oldukları* kabul edilmektedir (WEB82). Bunun ilk örneğini 2015 yılında görmek mümkündür. “Peru’nun İlk Özerk Yerli Hükümeti” olarak nitelendirilen “*Wampis (Huambisa-Shuar) Ulusu*” bu alanda Peru’daki ilk ve önemli bir örnektir (WEB52).

Bir diğer madde ise, 149. Madde, “yerlilerin yargısal faktörü” üzerinde duruş sergilemektedir. *Yerli ve kırsal kesimdeki toplulukların, bireylerin kendi insani haklarına hanel gelmemesi koşulu ile ortak hukuka uygunluk göstererek bölgesel alanda kendi yargısal dinamiklerini yerine getirebilme hakkına sahip olması* üzerinde durulmaktadır. Ayrıca yerli halkların taleplerini içeren unsurlar arasında “iki dilli”- “çok-dilli” veyahut “dillerini rahat bir şekilde kullanabilme” unsuru 48. Maddesi içerisinde yer almaktadır. 48. Madde, *devletin resmi dili İspanyolca olarak işaret edilmiş ayrıca, yasalara uygun bir şekilde başta Quechua ve Aymara dilleri olmak üzere diğer diller baskın olduğu bölgelerde “anadil” olarak görüldüğüne* dikkat çekilmektedir. 191. Maddede ise, *...Yasanın bölgesel konseylerde kadınların, kırsal ve yerli toplulukların temsiliyetine olanak sağlayabilmek adına “asgari bir yüzdellik” belirlendiği* vurgulanmıştır (WEB82).

³³ Peru Anayasası Metni İçin Bkz:

https://www.constituteproject.org/constitution/Peru_2009.pdf?lang=en

Ayrıca Peru, yerli halklar adına birçok alanda gelişimi ve hak temelini bulmayı amaçlayan iki anlaşma olan Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 169. Sayılı konvansiyonunu 2 Şubat 1994; BM Yerli Halkların Hakları Sözleşmesini de (UNDRP) 2007 yılında anlaşma lehine oy kullanıp, kabul etmiştir (WEB50; WEB53).

1970'li yıllar öncesinde yerli halklar arasında oluşumlar ve entegre olma durumu vardı. Ancak modern anlamda yerli entegrasyonları diğer Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi Peru'da da baş göstermeye başladı. 1970 sonrası modern dönemde yerli halklar birçok alanda örgütlenme oluşturdular. Çevre, kadın, eğitim, kültür, kalkınma gibi daha birçok arttırılabilecek alanda güçlü bir çaba örneği göstermişlerdir. Bölgede önemli örgütlerden biri olan AIDSEP (*Peru Yağmur Ormanlarının Geliştirilmesi Etnik Derneği*) yerli çevresinin korunması ve iyileştirilmesi, toprak bütünlüğünün sağlanması adına kapsamlı ve derin bir oluşum olarak kuruldu. Şuan boyunduruğu altında birçok örgütsel oluşumu barındırmakla birlikte iş birliği ve dayanışma içerisinde çalışmaktadırlar. Yerli halkların çevre, kalkınma, toprak konusunda önemli bir başkaldırı ve savunucu aynı zamanda da iklime ve çevreye ne kadar değer veren aktif rol oynayan aktörler olduğunu gösteren *Yerli İklim Platformu*³⁴ (*PCI- Plataforma Climática Indígena*) başta olmak üzere birçok örgütlenmeye ve çeşitli çevre politikalarına ek olarak 2020 yılı itibari ile *İklim Değişikliği Alanında Yerli Halkların Platformu'nun* (*PPICC- Lataforma De Los Pueblos Indígenas Para Enfrentar El Cambio Climático*) kurulumu gerçekleştirilmiştir. Bu entegrasyon oluşumu yalnızca yerlilerin başarabileceği bir oluşum olmamakla birlikte Peru Devleti ile iş birliği ve müzakere içerisinde gerçekleştirebileceği bir oluşumdur (WEB54).

Bu halklar verdikleri çaba doğrultusunda 2020 yılında *İklim Değişikliği Çerçeve Yasası*'nın hükümet tarafından onaylandığına şahit oldu. Yerlilerin bu oluşumlarına ve mücadelelerine karşı Haziran 2021 Peru Başkanlık seçiminde ne sağ ideolojiye sahip *Keiko Fujimori* ne de sol ideolojiye sahip *Pedro Castillo* adaylarının ikisi de tam olarak bir çevre politikası ve yerliler üzerine nasıl bir yaklaşım sergileyecekleri net bir şekilde belirlemiş değildir (WEB55). Ancak söylemlere ve gelinen noktaya

³⁴ Bu platforma sahip olan ilk ülke Peru'dur (WEB56).

bakıldığında çıkarılabilecek düşünce Castillo'nun "kırsal öğretmen" kimliğini ön plana çıkartması sebebiyle yerlilere karşı daha ılımlı ve sıcak yaklaşabileceğidir.

Peru yerlilerinin diğer oluşumdan çok çevre konusunu ön plana çıkartmasının sebebi ise yerli bölgelerindeki sürekli bir artış gösteren ormansızlaşma, yasadışı bir şekilde gerçekleştirilen maden çıkarma işlemleri – Peru'nun bakır, gümüş, altın, demir, kömür, fosfat gibi birçok madene yoğun bir şekilde sahip olduğu ve bu madenlerin yerli yerleşim yerlerinde yoğunlaşması göz önüne alındığında (Yalçın, 2017: 190)-, erozyon, topraksal ve çevre sorunlarının genişlemesi gibi etkenler yüzünden Amazon Yağmur Ormanları zarar görmektedir (IWGIA, 2020: 477-479). Yerli halkların oluşturduğu diğer bazı entegrasyon oluşumları ise Tablo.8'de gösterilmiştir.

Tablo.8: Peru'daki Yerli Halkların Oluşturduğu Bazı Entegrasyon Örnekleri ve Kuruluş Tarihleri

Conferencia Permanente de los Pueblos Indígenas del Perú (COPPIP)- Peru'daki Yerli Halkların Daimî Koordinatörü	1997
Lataforma De Los Pueblos Indígenas Para Enfrentar El Cambio Climático (PPICC)- İklim Değişikliği Alanında Yerli Halkların Platformu	2020
Asociación Interétnica de Desarrollo de la Selva Peruana (AIDSEP)- Peru Yağmur Ormanlarının Geliştirilmesi Etnik Derneği	1980
Confederación de Nacionalidades Amazónicas del Perú (CONAP)- Peru Amazon Milliyetleri Konfederasyonu	1987
Organización Nacional de Mujeres Indígenas Andinas y Amazónicas del Perú (ONAMIAP)- Peru And Dağları ve Amazon Yerli Kadınları Ulusal Örgütü	2009
Unión Nacional de Comunidades Aymaras (UNCA)- Aymara Toplulukları Ulusal Birliği	-
Federacion Nativa del Rio Madre de Dios y Afluentes (FENAMAD)- Madre de Dios Irmağı Yerli Konfederasyonu	-
Federacion de Comunidades Nativas del Corrientes (FECONACO)-	-

Corrientes Irmağı Yerliler Federasyonu	
Federación de Comunidades Nativas de Ucayali y Afluentes (FECONAU)-Ucayali ve Kolları Yerli Toplulukları Federasyonu	1981
Federación de Comunidades Nativas del Distrito Padre Márquez (FEDCIPAM)- Padre Márquez Bölgesi Yerli Toplulukları Federasyonu	-
Centro de Culturas Indígenas del Perú (CHIRAPAQ)- Peru Yerlileri Kültür Merkezi	1986
Servicio de Información Indígena (SERVINDI)- Yerli Bilgi Servisi	-
Unión Indígena Asháninka Nomatsiguenga Valle del Pangoa (KANUJA)- Ashaninka Nomatsiguenga Valle Del Pangoa Yerli Birliği	-
Coordinadora Agroforestal Indígena y Campesina del Perú (COICAP)- Peru Köylü ve Yerli Tarımsal Ormancılık Koordinatörü	-
Organización Región Indígena del Alto Mayo (ORIAM)- Alto Mayo Yerlileri Bölge Örgütü	-
Organización Regional Indígena de Atalaya (OIRA)- Atalaya Yerli Bölge Örgütü	-
Organización para el Desarrollo Indígena de Masisea (ORDIM)- Masisea Yerli Kalkınma Örgütü	-
Organización Regional de los Pueblos Indígenas del Oriente (ORPIO)- Doğu Yerli Halklarının Bölgesel Örgütü	-

Kaynak: (WEB57; Özbudun, 2012: 160; WEB58)

Peru yerlilerinin çevresel sorunlarının yanında eğitimsel sorunları da yer almaktadır. Anayasanın 17. Maddesinde belirtildiği üzere *Peru’da eğitim okul öncesi, ilkokul ve ortaokul olmak üzere üç aşamalı öğrenciler için ücretsizdir.* Aynı madde içerisinde *devletin insanların ihtiyaç duyabileceği her yerde okulların kurulmasını teşvik edeceği* belirtilmektedir (WEB82). Ayrıca yükseköğretim devlet eğitimleri ise ücretsiz olmakla birlikte özel üniversitelerde burs program destekleri sağlanmaktadır. Devlet okullarındaki eğitimin dili anayasa içerisinde belirtildiği gibi ülkenin resmi dili olan “ispanyolca”dır. Ancak yerlilerin yaşadığı bazı bölgelerde ilkokullarda yerli

öğrenciler kendi dillerinde (genellikle Quechua ve Aymara dili) eğitim alabilmektedirler (WEB59).

Ayrıca şunu belirtmek gerekir; Peru'daki yerli halklar Quechua ve Aymara dil grupları kadar şanslı olmayabiliyor. Aralarında yaklaşık olarak 7 dilde ne yazıkki kırmızı alarm verilmekte, bu diller her an yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır (WEB60). Değinilmesi gereken bir başka unsur da, Peru devlet televizyonu olan “TVPE” (TV Perú) içerisinde her gün sabah ve akşam olmak üzere belli saatlerde Quechua (*Nuqanchik Programı*), Ashaninka (*Ashi Añane*) ve Aymara (*Jiwasanaka Programı*) halklarına ait dillerde yayın yapılmaktadır. Quechua, Ashaninka ve Aymara dili dışında hiçbir dile özgü yaklaşım sergilenmemekle beraber, nüfusun önemli bir konumunda konuşulan Quechua ve Aymara dillerini içeren birer haber programları, Ashaninka dilinde bir bilgilendirici, öğretici program ve Quechua dilinde bir yarışma programının olması Peru'nun yerli halklara karşı politikasında düşündürücü bir yaklaşım sergilemektedir (WEB61).

1972 yılı itibariyle yapılan Eğitim Reformu ile Meksika'da ve Guatemala'da olduğu gibi anayasa ile birlikte iki-dilli veyahut çok-dilli/kültürlü eğitim faktörü üniversitelerde gün yüzüne çıkmaya başladı. Bu ilk olarak Quechua dilinin entegre edilmesi ile başladı ve diğer dillere yayılım gösterdi. Bu üniversiteler Tablo.9'de gösterilmiştir.

Ayrıca Peru hükümeti 1975'ten bu yana yerli dillerine verdiği önemi sergilemek amacıyla her yıl 27 Mayıs'ta *Peru Anadiller/Orijinal Diller Günü'nü* (*Día de las Lenguas Originarias del Perú*) kutlamaktadır (WEB62). 2013 yılında ise yerli dillerin kapsamının korunmasının ve yayılımının gerçekleşmesi adına Kültür Bakanlığı'nın alt birimlerinden olan *Yerli Diller Ofisi-Müdürlüğü* (*Dirección de Lenguas Indígenas*) ve 2009 yılında *Yerli Bilginin Korunması Yasası* oluşturulmuştur (WEB63).

Tablo.9: Peru'daki Çok-Kültürlü/Dilli Eğitim Veren Kültürlerarası Üniversiteler ve Kuruluş Tarihleri

Universidad Nacional Intercultural de la Amazonía (UNIA)- Amazon Ulusal Kültürlerarası Üniversitesi	1999
Universidad Nacional Intercultural de la Selva Central Juan Santos Atahualpa (UNIISA)- Central Juan Santos Atahualpa Ulusal Kültürlerarası Üniversitesi	2010
Universidad Nacional Intercultural de Quillabamba (UNIQ)- Quillabamba Ulusal Kültürlerarası Üniversitesi	2010
Universidad Nacional Intercultural Fabiola Salazar Leguía (Unibagua)- Fabiola Salazar Leguía Ulusal Kültürlerarası Üniversitesi	2010

Kaynak: (WEB64)

Bu üniversiteler sayesinde dillerin, dinlerin, kıyafetlerin, kültürel farklılıkların birleşiminin sağlanmasıyla birlikte, öğrencilere “dünyaya farklılıklara rağmen birlikte bakma” unsurunu benimsetmeye çalışmaktadır. Yerli halklar ya kendi dillerini ikinci plana atarak devlet üniversitelerinde eğitim görmek zorunda kalacak ya da kendilerine en yakın yerli okuluna giderek “yeterli” bir eğitim görmeden mezuniyetini gerçekleştireceklerdir. Ayrıca ülkedeki istihdam fırsatlarında iyi ve modern bir iş/ kariyer fırsatları/ gelecek için “ispanyolca”nın ilk sırada tutulması iş arayan yerliler için gidilebilecek mecburi istikamet olarak görülmekte ve bu durum yerli halkların kültürel kimlik kayıplarına dahi yol açabilmektedir. Yerlilerin birçoğunun kırsal bölgelere çekildiği göz önüne alındığında yoksullukla/ yeterli eğitim alamamayla baş etmek durumunda kalmaları sonucunda diğer yerli olmayan Peru'lulara göre çok daha mücadele etmeleri gerekmektedir. Peru Anayasasının 13. Maddesinde *eğitime verilen öneme dikkat çekilmekte ve devletin eğitim özgürlüğünü tanıdığını ve garanti altına aldığını* vurgulamaktadır (WEB82). Ancak hala yerli eğitimi istenilen düzeye ve kaliteye erişememiştir.

Yerli dili konusunda Anayasanın 48. Maddesinden de anlaşılacağı gibi *ispanyolca resmi bir dil olarak kabul edilmekte*, yerlilerin dili kendi bölgelerinde anadil olarak görülmekte, ikinci bir skalaya atılması Peru hükümetinin yerlilerin kendi dilleriyle

başka alanlar içerisinde genişletmesi düşüncesini benimseyerek onları İspanyolca'yı öğrenme konusunda mecburi bir duruma getirmektedir. Peru Hükümeti ilk zamanlar Quechua ve Aymara dillerine önem vermenin yanında tüm yerli dillerini tanımamakla birlikte zamanla bu düşüncesini değiştirdi. Son olarak 2021 yılında 3 yerli dilini daha tanıdığını belirterek devletçe tanıdığı yerli dili sayısını 46'ya çıkartmıştır (IWGIA,2021: 461). BM Kalkınma Programı (UNDP)'nin yayınladığı İnsani Gelişmişlik Raporu'na göre Peru, yaklaşık olarak 200 ülke içerisinde 79. sırayı temsil etmektedir. Bu da Peru'nun eğitim, sağlık, iş, istihdam, nüfus ve sosyo-ekonomik göstergeler gibi birçok alanda Guatemala'dan daha iyi durumda olduğunu göstermektedir (WEB65).

Yerli halkların siyasi entegrasyon konusunda hemen hemen bütün Latin Amerika ülkelerinde kısıtlı ya da kısır bir durumda olmakla birlikte ülke içerisinde "İrkçılık", "görmezden gelme", "ötekileştirme" ve en önemlisi yerli olmayan halkların onları "aşağı bir ırktan" görmesi siyasi temsiliyetlerinde de sıkıntılar yaratmaktadır. Yerli halkların kendilerine ait bir temsiliyetinin bulunulması yerli olmayan halklar bazında istenmemektedir. Bölge devletlerinin ILO 169. Konvansiyonu ve BM Yerli Halkların Hakları Sözleşmesini kabul etmelerine rağmen birçok olguyu önemsemedikleri gibi yerli temsiliyetine önem veren maddeleri de göz ardı ettiklerini söylemek mümkündür.

Ancak Peru içerisinde Meksika ve Guatemala'daki örneklerden farklı olarak yerlilerin başkanlık adaylığı olup başarısızlık yaşaması Peru'da 2001 yılında tam tersi bir yöne seyretilmiştir. Peru tarihinde 2001 yılında ilk defa yerli kökenine sahip biri Peru Devlet Başkanlığına seçildi. Peru yerli halklarının en yüksek nüfus oranını temsil eden Quechua kökeni sahip, halk tarafından "*El Cholo (Kızılderili)*" olarak bilinen *Alejandro Celestino Toledo Manrique*, 2001-2006 yılları arasında Yerli Peru Devlet Başkanı olarak görev alması yerliler adına muazzam bir tepeye çıkış örneğini sergilemektedir (WEB66).

Ayrıca Meksika'dakine benzer şekilde Peru'da da anayasasının 191. Maddesinde belirtildiği gibi *yerlilerin siyasi temsiliyeti adına belli bir yüzdelik kotası* bulunmaktadır (WEB82). Bu kota sistemi ilk yerli başkan Toledo döneminde uygulamaya konuldu. Kota reformu ile birlikte yerel seçimlerde aday

kontenjanlarının en az %15’lik bir kesimini yerli halklara ayırmayı talep ediyordu (Paredes & Došek, 2020: 126). Oluşturulduğu dönemde yerliler adına siyasi temsiliyete giden yolların arttırılmasını ve onların kongre içerisinde bulunmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ancak zamanla bu seçim kotaları göz ardı edilerek yerlilerin temsiliyetinin genişlemesinin önünde bir engel olarak tanımlanabilmektedir. Bu kota sistemi, seçim dönemlerinde karmaşık bir düzen yaratmaktadır. 2006 yılında Peru’daki 25 bölgeden 11’inde bu kota sisteminin uygulanmasına karar verilmiş daha sonra bu bölge sayısı arttırılmıştır. İşin tuhaf tarafı yerli sayısının çok olduğu yerler ile sayılarının az olduğu yerlerde aynı kota sistemi uygulanmakta ve bu da bir düzen karmaşasını had safhaya çıkartmaktadır. Buna verilebilecek bir örnek Ekvador sınırına yakın olan bir bölge olan *Condorcanqui* (yaklaşık olarak %91’lik bir yerli nüfusuna sahip) ile Peru sahil kesiminde bir bölge olan *Huarmey* (yaklaşık olarak %6 lık bir yerli nüfusuna sahip) arasındaki farklılık göz önüne alındığında kota sisteminin karışık/ düzensiz bir sistem olduğunu vurgulamak gerekir (Paredes & Došek, 2020: 128-129).

2014 seçimlerinde yerli halkların katıldığı oy pusulalarında normalde tüm bölgeler göz önüne alındığında toplam 169 yerli adaya gereksinim duyulmasına karşın yalnızca 116 kişi yerli olarak meclise katılabilmektedir (Paredes & Došek, 2020: 129). Ayrıca yerli halkların diğer halklara göre ayrımcılık unsurunun baş göstermesi yetmezmiş gibi yerli halklar içerisinde de eşitsizlikler devam etmektedir. Bunun en safi örneği yerli kadın- erkek eşitsizliğidir. Yerli siyasi temsiliyet oranında seçilen yerli erkek sayısının yerli kadın sayısından çok daha fazla olması dikkat çekmektedir. 2018 yılı Bölge ve Belediye Seçimlerinde yerli halklar içerisinde toplam 190 yerli erkek olmasına karşın, yerli kadın sayısı ise yalnızca 35 ile sınırlı kaldı (WEB67).

Diğer bölgelerde olduğu gibi Peru’da da devletin yerlilere karşı sosyal olanakları kısıtlı bir şekilde devam etmektedir. En başta sağlık sistemi içerisinde yerlilerin yeri çok daha geri planlarda seyretmektedir. Yaklaşık olarak %75 oranında yerli halkların modern Peru sağlık hizmetlerine ulaşım olanakları kısıtlıdır. %30’a yakını belki de çok daha fazlası ‘temiz su sisteminden’ uzakta yaşam sürdürmek durumunda kalmaktadır (WEB68).

Covid19'un tüm dünyaya yayıldığı gibi Peru bölgesine de geldiğinde fazlasıyla yerli halkların olduğu bölgeleri etkilediği su geçirmez bir gerçektir. Geleneksel sağlık sistemlerine sahip olan yerli halklar ne kadar izole olma pahasına yaşam sürdürürse sürdürsün bir şekilde bulaşının kendilerini bulduğunu belirtmek gerekir. Bu bulaşıyla birlikte diğer halklara nazaran “temizliği ve koruyuculuğu” sağlayan ürünlerden yoksun bir şekilde çok daha yorucu yaşam mücadelesi verilmektedirler. Bu durum sonucunda Latin Amerika'daki birçok ülkede yerli halkların covid19 döneminin başlamasından bu yana dikkate alınmaması sonucunda yerlilerin ne kadar bir vakaya ve vefat sayısına sahip olunduğunun bilinmesi çok olası değildir. Peru'da Amazon ormanlarının olduğu kısımda yaşayan yerli halklar için durum çok daha kötüdür. Latin Amerika'da Amazon havzası etrafındaki birçok ülkedeki yerli oluşumları bir çatı altında toplayarak şemsiye görevi gören COICA'nın (*Coordinadora de las Organizaciones Indigenas de la Cuenca Amazonica - Amazon Nehri Havzası Yerli Organizasyonları Koordinatörü*) Genel Koordinatörü olan Jose Gregorio Diaz Mirabal 2020 yılında yaptığı bir konuşmada “birçok vaka ve ölümün bildirilmediğini belirterek vakaların muhtemelen çok daha yüksek olduğunu” vurgulamaktadır (WEB69). Zamanla Peru sağlık sisteminin alarm vermesi ile birlikte yerliler bitkisel çözüm (*Marico* gibi) üretmeye başlamış ve bunu devam ettirmişlerdir.

Peru'da nüfusun büyük çoğunluğunun katolik olmakla birlikte İnka medeniyeti içerisindeki geleneksel dinlere ve ritüellerine de inanış sürmektedir. Ayrıca yerli halklar inka medeniyeti dönemine ait *Inti Raymi*, *Qoyllur Riti* gibi birçok dini törenlerini/ritüellerini günümüzde de devam ettirebilmektedir. Anayasa içerisinde 50.maddede *Katolik Kilisesine karşı duyduğu saygı ve inanç vurgulanmış*, bunun yanında *devletin diğer mezhep ve inanışlara saygı duymakla birlikte onlarla işbirliği yapabileceği* belirtilmektedir (WEB82). *Uluslararası Dini Özgürlükler 2020 Raporu*'na göre, Peru din özgürlüğüne vurgu yapmasına karşın devlet okullarında verdiği ilkökul ve ortaokul eğitimlerinde din öğretisini/dersini mecburi kılmakla birlikte katolikliğin öğrenilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Yeri geldiğinde bu durum esnetilebilmekte, bu dersi almak istemeyen temelde “katolik olmayanlar” bu dersin muafiyetini isteyebilmektedir (WEB70).

Peru’da yerli halkların ayrımcılığı devam etmekte ve bu durumun duyulması ve engellenmesi adına önemli bir şekilde *Ombudsmanlık/Arabuluculuk Ofisi (Defensoria del Pueblo)* tarafından destek sağlanmaktadır. Adli/adalet konusuna erişim noktasında yerli halklar adına kısıtlamalar devam etmektedir. Bazı bölgelerde bu durum kısmen gelişme göstermektedir. Bazı durumlarda adli ücretler nezdinde hükümet tarafından muaf tutulmaları sağlansa da hala nüfusun önemli bir kısmı adli konularda çok gerilerde kalabilmektedir (WEB71).

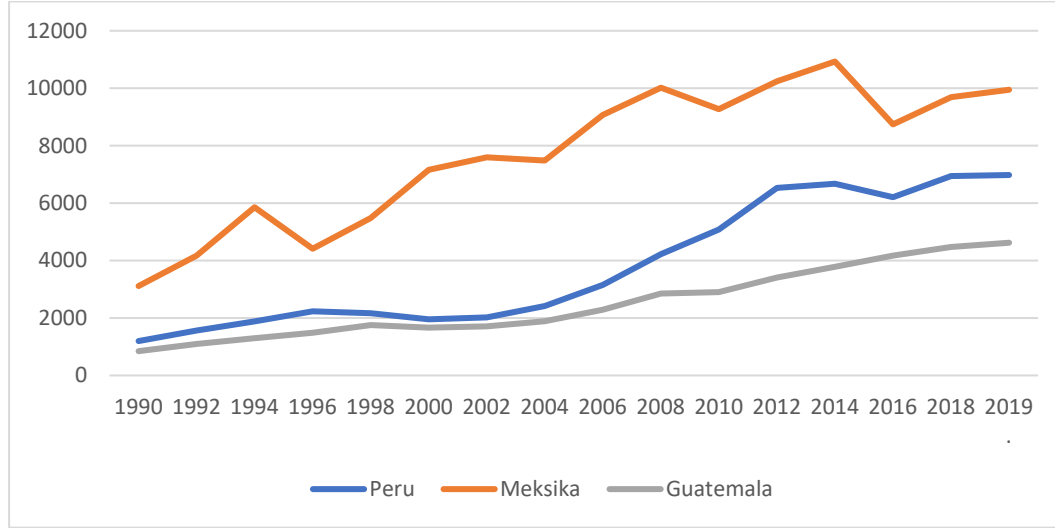
3.4. Entegrasyon Bilançosu

Muazzam çeşitliliğe sahip Latin Amerika coğrafyası içerisinde halkların “huzur içerisinde bir arada yaşama” düşüncesini gerçekleştirilebildiğini söylemek pek de mümkün değildir. Yerli halklara karşı uygulanan devlet politikaları ile diğer halkların duyduğu umursamaz, öfkeli ve aşağılayıcı tavırlar onları daha da kendi kabuklarına çekilmelerine sebebiyet vermektedir. Bölge coğrafyası içerisinde Bolivya’ya ek olarak yoğun yerli nüfusun yaşadığı, farklı ekonomik düzeylere sahip Meksika, Guatemala ve Peru’da her üçünde de yerli halklara karşı farklı politikalar uygulanmaktadır. Meksika, yıllardan beri asimile politikalarına bağlı bir şekilde yaşamakla birlikte zamanla bu politikasında bir yumuşama gösterdi. Guatemala, iç savaş döneminde başlayan “yerli halkların kıyımı” politikası yavaş yavaş yerlilerin yerinden edilmesine sebebiyet veren “illegal” bir ülke konumuna gelmesiyle yerlilerin zorlu olan yaşam serüvenleri için çok daha yorucu ve zahmetli olmaya başladı. Peru’da ise 1980’lerde yaşadığı ekonomik krizlerle birlikte gerileyen ülke politikalarının zamanla düzelmesine karşın yerliler adına “çekimser” ve “kuşkulu” politikalar uygulanmaya devam etmektedir.

Ülkelerdeki ekonomik farklılıklarının yerli halklara karşı uyguladıkları politikalar ile bir bağlantısının kurulabilmesi mümkündür. Meksika, ilk olarak asimile/tek tipleştirme politikalarını ön plana çıkartarak çalışmalarını sürdürmesine karşın zamanla bu politikasında bir gerileme meydana gelmiş, 1990’larla birlikte yerli halkları tanıma ve tanımlama yoluna gitmeye karar vermiştir. Meksika her ne kadar bağımlılığını büyük oranda arttıran NAFTA ile başlayan ekonomik gelişimle birlikte

Latin Amerika ekonomisi içerisinde gelişen ve fark edilen bir ekonomik skalaya yükselmeye devam etmektedir.

Grafik.1: Meksika, Peru ve Guatemala Kişi Başına Düşen GSYİH (ABD Doları, 1990-2019)

Kaynak: Worldbank (2021a)

Kişi başına düşen GSYİH oranındaki dalgalı da olsa artışlar ve temel ekonomik göstergelerle birlikte Meksika ekonomisi yerlilere karşı çok daha kapsamlı ve önemli gelişmeler gösterdi. Meksika, yerli halklara sağlanan hukuksal, ekonomik, sosyal, toplumsal, politik, eğitimsel, dinsel, dilsel anlamda Guatemala ve Peru bölge ülkelerine göre kademeli olarak gelişim göstermeye çabalayan bir bölge ülkesidir. Güney Amerika ülkelerinden ve maden, sanayi gibi birçok alanda zengin olan Peru’da ise kişi başına düşen GSYİH ve temel ekonomik göstergelerle birlikte Meksika’ya göre daha geride yer almasına karşın yerli halklar ile ilgili politikalarda Meksika gibi bir geniş yerli politikası sürdürmemektedir. Ancak 2021 seçimiyle birlikte Castillo’nun yerliler adına daha geniş politikalar oluşturabileceği ve destek vereceğini tahmin etmek olasıdır. Ekonomik anlamda ikinci sırada yer alan Peru’daki yerli halklar birçok açıdan Guatemala’ya göre daha iyi durumdadır. Guatemala ise kişi başına düşen GSYİH ve temel ekonomik göstergeler açısından iki ülkeye nazaran ekonomik olarak çok daha gerilerde yer almakla birlikte yerlilere karşı isteksiz ve kapsamlı olmayan politikalara devam etmektedir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki; her ne kadar Meksika, Guatemala ve Peru’daki halklara göre anayasal

haklar sağlanıyor, bu halklar tanınıyor ve önemsiyor olsa da anayasada yer alan maddelerin pratiğe yansımaları konusunda her üç ülke de bunu tam olarak entegre edebilmiş değildir.

Hukuksal olarak da 1993 Meksika kendi anayasası içerisinde yerli halklara ait ayrı bir bölüm tutarak onların her alanına değinmeyi çabalamaktadır. Çok-kültürlülüğün özerklik temelli self-determinasyona, kendi hukuksal sistemlerinden kültürel objelerine, dillerinden kimliksel özgürlüklerine, insani ve eğitimsel haklarından mülkiyet haklarına ait birçok olguya değinmektedir. 1985 Guatemala Anayasasında ise yerli halklara Meksika kadar geniş destekler verilmemesine karşın yerli halkları “halk” olarak değil de “topluluk” olarak dillendirmesi onlara karşı nasıl bir görüşe sahip olduklarını göstermektedir. Çünkü yerli halklar topluluk, birlik veya azınlık olarak değil, yıllardır verdiği mücadelelerin yapıtaşını oluşturan bir kelime olan “halk” olarak ötekileştirilmeden yaşam sürdürmek istemektedirler. Ayrıca Guatemala, anayasa içerisinde devletin yerli halkların giyiminden diline, kimliklerinden dillerine onları tanıdığını belirtmekte, onların daha iyi bir yaşam sürebilmesi adına onlara destek vereceğini ve kalkındırılmasını sağlayacağı belirtilmektedir. Meksika Anayasası dil, din, eğitim, kalkınma birçok olguyu kapsamlı bir şekilde yer vermesine karşın Guatemala Anayasası içerisinde kısa şekillerde ve geniş tutulmadığı dikkat çekmektedir. 1993 Peru Anayasası ise, Guatemala Anayasasına birçok yönden benzemekle birlikte geniş olmayan bir şekilde yer verdikleri anayasalarında yerli halklara “topluluk” bazında değinmektedir. Ayrıca her üç ülkede önemli bir çok-uluslu hukuksal iki sözleşme olan, yerlilerin ayrı bir toplumsal skalada yer alması yerine iyileştirilmiş ve skalası yükseltilmiş bir konuma gelmesini amaçlayan ILO 169 sayılı Konvansiyonu ve BM Yerli Halkların Hakları Bildirgesi’ni imzalamayı kabul etmiş ve yürürlüğe koymuşlardır.

Eğitim anlamında her üç ülke de çift-dilli ve çok-kültürlü eğitim dinamiklerini ön plana çıkartsa da eksikliklerinin varlığı göz ardı edilemez. En başta yalnızca belli dillere odaklanarak diğer nüfus olarak az olan yerlilerin bu eğitim dinamiğine karşı daha mesafeli ve isteksiz davranacağını gün yüzüne çıkartmaktadır. Yerli halklara eğitim veren öğretmenler açısından bir sıkıntı bulunmaktadır. Bu yüzden yerli okullarındaki öğretmenlerin oluşturulması ve atanması adına oluşumlar meydana

getirdiler. Ancak yerli okullarına verilen öğretmenler, yerli halkların yaşadıkları zorlukları ve ortamları da görünce eğitim dönemi bitmeden yaklaşık olarak %35’lik bir kısmı yerli ortamına terk edebilmektedir (WEB72). Yerli halklar içerisinde 15 yaş ve üzeri okur-yazar olmayanların oranı yaklaşık olarak %23’tür. Okul öncesi eğitimde yerli öğrencilerin kayıt içerisindeki oranı %59.9u iken, ilköğretimde bu oran %52.1’de seyrederken, lisedeki öğrencilere yönelik özel bir çalışma ve hizmet bulunmamaktadır (WEB73). Ancak Meksika’da yerli nüfusun fazla olduğu belediyelerin bazılarında ise okuryazarlık oranı çok daha düşüktür. Örneğin; Meksika’da *Guerrero’ya bağlı olan Cochoapa’da yaklaşık olarak %56’sı, Chiapas’a bağlı olan Sitalá’da ise %42’si, Guerrero’ya bağlı olan Xochistlahuaca’da %41’i, Veracruz’a bağlı Tehuipango’da ise %46’sı* okuryazarlığın düşük olduğu bazı yerli bölgelerdir (WEB74). Eğitim materyallerinin sağlanması konusunda da eksikler devam etmektedir. Guatemala’da ise yerli halkların okuryazarlık seviyesi 2002 yılında yaklaşık olarak %56 iken 2018 yılında ise bu oran %70 oranına çıkarılmıştır. Yerli kadınların okuryazarlığı ise yaklaşık olarak %66’dan %77 oranına yükseltilmiştir (WEB75). Peru’da ise yerli halkların okuryazarlık oranının düşüklüğü yaklaşık olarak %10.4 oranında belirtilmiştir. Ayrıca ülke içerisindeki 15-60 yaş arasındaki yerli kadınların okuma yazma bilmeme oranı %4.92 iken yerli erkeklerde bu oran %2.15’tir (Alcazar, 2019: 11).

Dil konusunda kesinlikle bir entegrasyonun sağlandığını söylemek mümkün değildir. Her üç ülke de eğitim dili konusunda İspanyolca’yı ön plana çıkartmakta yerlilerin kendi bölgelerinde/eyaletlerinde kendi eğitim dili ve dinamiklerinin tanınacağı konusunda mutabık kalmışlardır. Ancak bu durum yerlilerin devlet okullarına gitmeleri halinde okul-öncesi itibariyle kendi dillerinden uzaklaşmalarına ve “asimilasyonun” meşru hale gelmesine neden olmaktadır. Ayrıca kendi okullarında da okuyarak diğer halklardan uzak ve mekânsal olarak segregasyon durumuna düşmelerine, ötekileştirilmeye ve kabuklarına çekilmelerine neden olabilmektedir. İlaveten, yerli okulları ülke içerisindeki hem aldıkları eğitim hem materyaller hem de öğretmenler başta olmak üzere diğer okullarla karşılaştırılamayacak kadar geri kalmış bir durumdadır.

Her üç ülke de ortak bir karma eğitim temelli “yerli dinamiğine yakın” ya da çok-kültürlülüğü savunan dinamiklerini ön plana çıkarttıkları iki-dilli/ çok-kültürlü

üniversiteleri gün yüzüne çıkarttılar. Ancak bu durumda da yerli halklar ile diğer halkların entegre olamaması, diğer halkların yerlilerin hem giyim kuşamına, hem aldıkları geçmiş eğitimlere hem de tecrübesizlikleriyle ayrımcılığa ya da ötekileştirici düşüncelere maruz kalmaktadırlar. İlk olarak üniversitelere yerleştirilmeden önce yerli halklara ya da diğer kırsal halklara karşı neden ayrımcılığın, ötekileştirilmelerin, dışlanmışlıkların engellenmesi gerektiği başta olmak üzere yerlilere ait olan kültürler, dinler ve diller devlet ve özel okulların eğitimleri içerisinde yer almalıdır.

Yerlilerin en sorun yaşadıkları ve bu konuda entegrasyon olgusunu en az hissettikleri olgu istihdamdır. İstihdam, yerli halkların tarımsal dinamiklerinden çıkarak kendi kendilerine yetecekleri belirli bir gelir sağlamaları ve ihtiyaçlarını giderebilmeleri açısından en temel olgulardan biridir. Bu durumun Covid19'un artışıyla birlikte çok daha yükseleceğini belirtmek doğru olacaktır. Meksika'da 12 yaş ve üzeri yerli nüfusun ekonomiye katılım oranı yaklaşık olarak %43.9 oranında tahmin edilmektedir. Yerli erkeklerin ekonomiye katılım oranı %65.7 iken yerli kadınlarda bu oran %20 ila %30 arasında daha az nüfusa sahip ve daha fazla nüfusa sahip yerli yerleşimlerine göre değişiklik göstermektedir. Ayrıca yerli halklar, çocuk ve yaşlı bakımı, temizlik, alışveriş ihtiyaçlarını giderme gibi ücretsiz iş/faaliyetlerde de bulunmaktadır. Bunun yüksek bir oranı yerli kadınları kapsamaktadır (WEB76-2015). Guatemala'da yerli halkların durumu daha da sorunlu bir şekilde seyretmektedir. Burada, 2015 yılında yoğunluklu olarak yerli halklar şaşırtıcı bir şekilde yaklaşık olarak %90 oranında kayıt-dışı sektörlerde çalışma koşulları altında yaşam sürmektedir (WEB77). Peru'da ise yerlilerin kayıt dışı veya gizli bir şekilde çalıştırılma oranı yaklaşık olarak %88.67 iken, güvencesiz ve haklarından mahrum bir şekilde çalıştırılma oranları ise yaklaşık olarak %20.79'dur. Ne okuyan ne de çalışan 14-29 yaş arası gençlerin oranı ise yaklaşık olarak %14.34'dır (Alcazar, 2019: 20). Ayrıca yerli halklar sağlık konusunda entegrasyonu sağlama üzerine de sorunlar yaşamaktadır. BM'nin Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı'na göre; dünya üzerindeki yerli halkların %50'sinden fazlası diyabet gibi önemli ve kontrol gerektiren hastalıklarla baş etmek durumundadır. Ayrıca yerli sağlık sisteminin çok gelişmediği göz önüne alındığında yoksulluk, yetersiz barınma, tıbbi ilaçlara erişim, dil engelleri, coğrafi uzaklık gibi birçok etken yüzünden HIV/AIDS,

tüberküloz ve Covid19 gibi bulaşıcı hastalıklara maruz kalmakta ve bunlara engel olamamaktadır (WEB78). Her üç ülke de geleneksel sağlık sistemlerini kabul etseler de günümüz hastalığı Covid19'un baş göstermesi ile yerlilerin devlet hastaneleri ile entegre içerisine girmeleri gerekmektedir. Devlet bunu gerçekleştiremiyorsa hastaneye ulaşımında sorunlar yaşayan yerli halkların geleneksel sağlık sistemlerine destek vermeli ve doktor sorununu ortadan kaldırmalıdır.

Yerli halkların siyasi temsiliyetine entegre olma durumları üç ülkenin de birbirlerine benzer bir şekilde devam etmektedir. Her üç ülkede de yerli halklar istenilen düzeyde bir siyasete katılım ve kendilerini temsil edecek bireyler yönünden eksiklik yaşamaktadır. Kimi yerliler ise siyasi temsiliyet konusuna karşı mesafeli duruş sergilemektedir. Peru ve Meksika'dan farklı olarak Guatemala'da yerlilerin siyasi temsiliyet konusunda yerli olmayan halklar yoğun bir şekilde ayrımcılığını ve dışlama mekanizmalarını bu halklara karşı açık bir şekilde göstermektedir. Meksika'da yerli bölgelerinin bazı eyaletlerinde Oaxaca ve Chiapas gibi yerlilerin yoğun yaşadığı yerlerde yerel siyasi partilerinin kurulumu gibi olumlu olguların artışı yerliler adına temsiliyete sıcak bakma, mücadele etme olgusunu ön plana çıkartmaktadır (WEB79). Ancak genel temsiliyet durumlarında Meksika içerisinde bir yerli kotası bulunmaktadır. Bu yerli kotalarının ilk oluşturulduğu zamanlar yerlilerin meclise girişine bir yol yapmak olsa da zamanla yerli nüfusun temsiliyet konusuna yaklaşması ile kota sistemi bu halkları olumsuz etkilemektedir. Siyasi temsiliyete mesafeli bakmalarına sebebiyet verebilmektedir. 2015 yılında *Dünya Bankası*'nın yayınladığı raporda siyasi temsiliyet nezdinde toplam koltuk sayısı içerisinde yerliler Meksika'da %2.8'ini, Peru'da %6.92'sini ve son olarak Guatemala'da %12.66'sını oluşturmaktadır. Ayrıca yerli halklar toplam koltuk sayısı içerisinde ise Meksika'da 500 koltuğun 14'ünü, Guatemala 158 koltuğun 20'sini ve Peru'da ise 130 koltuktan 9'unu temsil etmektedir (WEB79).

SONUÇ

Latin Amerika bölgesi, uluslararası konjonktür içerisinde “çok-kültürlülüğü” bünyesinde barındıran önemli bir örnek teşkil etmektedir. Çok-kültürlülük dinamiğinin başat aktörleri olan yerli halkların yaşamsal dinamikleri çok zorlu ve kalıcı hasarlar çerçevesinde şekillenerek günümüze kadar gelebildi. Bu halklar kendilerine dayatılan asimilasyon, ırk ayrımı, ötekileştirme, görmezden gelme, marjinalleşme olumsuzluklarına karşı iş birliği, etkileşim, dayanışma ve faydacılık kavramlarını kapsayan “entegrasyon” unsuruna sıkı sıkıya bağlanmak durumunda kaldılar. Bu unsurla birlikte “yerli seferberliğini” hem kendi içlerinde birlik olarak hem de uluslararası oluşumlardan destek alarak hareketlerinin ve örgütlerinin oluşumlarını sağlayarak küresel sistemde ses getirmeye ve haklarını talep etmeye başladılar. Bu açıdan köklü bir tarihsel sürece sahip olan yerli halkların yaşamlarını ve kültürel, dinsel, dilsel, siyasal, ekonomik dinamiklerini anlayabilmek adına bu alan çalışılması, araştırılması ve geliştirilmesi gereken bir alan olarak varlık sürdürmektedir.

Bu tez; geçmişe nazaran önemli değişimler ve kazanımlar elde eden yerli halkların literatür içerisindeki görülen eksikliklerini gidermeyi ve kaynaklardan biri olmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, bölge ülkelerinde farklı yerli politikalarının uygulandığı vaka incelemesi olarak seçilmiş Meksika, Guatemala ve Peru ülkeleri nezdinde bu coğrafyada neden yerli halkların tam olarak entegre olamadıklarını özenle sergilemektedir. Tez çalışması; Türkiye’nin 21. yüzyılın başından itibaren bölge coğrafyası ile diplomatik, siyasi, ticari, kültürel ilişkilerinin ve diyaloglarının önemli ölçüde artışı göz önüne alındığında Latin Amerika hakkında her alanın çalışılması ve bilgi sahibi olunması, “yerli dinamiklerinin” tanıtılması önem arz etmektedir.

Yerli halkların tarihsel ve mevcut durumunu irdeleyebilmek için kendi kaderini tayin etme (self-determinasyon), kendi kendine yönetim (self-government), insani güvenlik (human security), entegrasyon, öz-kimlik (self-identity) ve ayrımcılık kavramları üzerinde durulmuştur. Çünkü bu kavramlardan kendi kaderini tayin etme, kendi kendine yönetim ve öz-kimlik yerlilerin talepleri arasında bulunurken; ayrımcılık yerlilerin maruz kaldığı duruma değinmekte, entegrasyon yerliler için “temel gaye” olarak nitelenmekte ve son olarak insani güvenlik, yerlilerin bölge ülkeleri içerisinde “temel güvenliklerinin” sağlanıp sağlanmadığına dikkat çekmek adına elzemdir. Günümüz yerli halklarına uygulanan politikaları ve davranışları anlayabilmek adına çizilen kuramsal çerçeve içerisinde ise olumlu ve olumsuz şekilde farklı tanımlandırılmaları bulunmakla birlikte kendi kültürel değerlerinin, aidiyetlerinin yaşanılan toplumda baskın olan kültür içerisinde eritilmesi veya kültürlerin birbiriyle kaynaştırılması olarak tanımlanan asimilasyon; asimilasyondan uzaklaşarak çokkültürlülük dinamiğinin gelişmesiyle birlikte egemen olan ile olmayan toplumun bir araya getirilmesini, o topluma adapte edilmesini ve kültürel etkileşim kurulmasını amaç edinen entegrasyon; farklı kültürel dinamiklere sahip olan halkların bir araya gelerek etkileşimle birlikte değişimin meydana gelmesine akültürasyon; toplum içerisinde bazı halkların kendi kendilerine yaşam sürmesi amacıyla kendi istekleri ya da mevcut zorunluluklar yüzünden belli alanlara yoğunlaşmalarını ya da yoğunlaştırılmalarını açıklayan segregasyon modellerine odaklanılmaktadır.

Yerli halkların yıllar öncesinden yaşadıkları olumsuzluklar günümüz bölge ülkelerinin kimisinde uygulanmaya devam edilmektedir. Günümüzde neden toplumsal skalanın alt kısımlarında yaşamaya devam etmelerini anlayabilmek, yerli halkların insani güvenlik, kültürel, siyasal, ekonomik, dilsel, dinsel, toplumsal bağlamında entegrasyon durumunun ne kadarını yaşadığını gün yüzüne çıkartmak ve buna bir çözüm üretebilmek için bu halkların irdelenmesi önem arz etmektedir. Çünkü bu sorun sadece bölge coğrafyasıyla sınırlı kalmamakla birlikte uluslararası oluşumlardan da destek almaktadır. Bu açıdan “uluslararasılaşmış bu soruna” çözüm üretebilmek için yerlilerin dinamiklerini tamamen tahlil etmek ve irdeleyebilmek önemlidir. Bu halkların tarihsel süreci ele alınırken üç döneme ayırarak çalışmak daha anlaşılabilir olmaktadır. Birinci olarak Latin Amerika’da ilk medeniyetler olan

Maya, Aztek ve İnka medeniyetlerinin tarihsel kökenine, toplum, düzen, yönetim, gündelik yaşam, ticaret, dil, din ve sanat unsurlarına dikkat çekerek kökene ait soru işaretleri azaltılmaktadır. İkinci olarak yerli halklar açısından en acımasız, en merhametsiz dönem olan İstila döneminin başlangıcıyla birlikte devletlerin bağımsızlaşma süreçlerine giden 1500-1800 yılları arasındaki dönemi kapsayan ve son olarak yerli halkların daha iyi bir yaşam süreceklere inandıkları, devletlerle diyalogların artış gösterdiği ve umutlarının arttığı ancak zamanla devlet politikalarının değiştiği bağımsızlaşmayla birlikte ikinci dünya savaşı sonrasındaki modernleşmeye gidiş dönemini kapsayan 1800-1950 yılları arasını kapsamaktadır. Yerlilerin 16.yüzyılın başında İspanyollar tarafından maruz kaldıkları katliam ve yok etme politikaları yüzünden mühim bir şekilde yerli sayılarının azalışına neden olundu. Yerlilerin nüfusunda azalmalara neden olan bu olumsuz politikalar 1800’lü yılların başlarına kadar bu halkların üzerinde uygulanmaya devam etti. Bu yıllarla birlikte yerli halklar kurulu bir düzen içerisinde yaşayacakları devletlerle entegre olarak daha iyi bir yaşam süreceklere inandılar ancak bu durum bekledikleri gibi olmadı. Devletlerin politikaları da yerli halkları “görmezden gelme” ya da “kapsayıcı olmayan” politikalar etrafında şekillenmekteydi. Böyle devam ederek 1950 yılı itibariyle bu uygulanan baskıya karşı modern entegrasyon oluşumlarını gerçekleştirdiler. Yavaş yavaş geliştirmeye çalıştıkları bu entegrasyon oluşumları sayesinde talep ettiklerini ve eksik kaldıkları yönleri tamamlamayı amaç edindiler. Bu yıllarda da durumları pek “parlak” olmasa da güçlü ve kararlı bir şekilde ilerleme göstermeye tüm benlikleriyle çabaladılar.

Bu tez çalışması; 1950 yılı itibariyle yerlilerin dilsel, dinsel, ekonomik, anayasal, eğitimsel, toplumsal, siyasal entegrasyonlarını, mevcut durumlarını ve entegrasyon oluşumlarını irdelemek adına Meksika, Guatemala ve Peru ülkelerine odaklanmaktadır. Yerli çeşitliliğinin en fazla olduğu ülkeler arasında yer alan Meksika nüfusunun yaklaşık olarak %15’ini yerli halklar oluşturmaktadır. Meksika diğer Latin ülkelerine göre yerli halklara dikkat çekmeye çaba gösteren ilk ülkeler arasında bulunmaktadır. “Indigenismo” politikasıyla başlayan “yerli halkı tanıma serüveni” 1970’li yıllara kadar devam etti. 1970 yılı itibariyle yerli halkların Lacandon Ormanlarına yerleştirilmesi politikasıyla birlikte segregasyon unsuru ön plana çıkartıldı. Bunun üzerine 1994 yılında gündeme gelen NAFTA’yla birlikte

yerlilerin haklarını savunan EZLN'nin (*Zapatista Ulusal Kurtuluş Örgütü*) gündem olmasıyla yerli halklar adına gelişim sağlanmaya çalışıldı. 1993 Anayasasıyla birlikte yerliler adına birçok yenilik ve gelişim hedeflendi. Anayasa içerisinde yerlileri içeren ayrı bir bölüm oluşturulmuş; onların çok-kültürlüğüne, dillerine, dinlerine, kültürlerine, kimliklerine, “özerklik temelli” self-determinasyonuna, eğitimsel haklarına, istihdam olanaklarına, kendi hukuk sistemlerini oluşturabileceklerine ait birçok önemli olgunun gerçekleştirileceğini savunmaktaydı. Ancak anayasada yer alan her maddenin cümlesi cümlesine yerine getirildiğini söylemek pek mümkün değildir. Bu açılardan yerli halklar eğitim, sağlık, kültürel, insan hakları vb. alanlarda gelişim göstermek ve kendi savunuculuğunu gerçekleştirebilmek amacıyla birçok yerli örgütünün oluşumunu gerçekleştirdi. Çünkü her ne kadar devlet desteği sağlansa da yerlilere karşı yapılan düzenlemeler pek de istenildiği düzeyde gitmemekteydi.

Yerli halklar Guatemala nüfusunun yaklaşık olarak %43.7'lik kısmını oluşturmasıyla önemli bir örnek sergilemektedir. Guatemala'da 1970 yılındaki iç savaşla birlikte başlayan yerlilerin heba edilmesi süreci 1982 yılında devlet başkanlığına Jose Efraim Rios Montt 'un gelişiyle birlikte tam bir “yerli soykırımına” dönüştü. Bu yıl itibariyle Guatemala yerli halkları pek de istedikleri ve talep ettikleri doğrultuda yaşamlarını sürdüremediler. Bu yüzden sağlık, kadın, eğitim, dil, kültürel vb. alanlarda kendi gelişimlerini sağlayabilmek adına yerli örgütlerinin oluşumunu gerçekleştirmeye başladılar. 1993'te ise revize edilen 1985 Anayasasıyla birlikte yerlilere dikkat çekilmiş ancak Meksika örneğinde olduğu gibi kapsamlı ve detaylı maddeler oluşturmak yerine örf ve adetlerinin, kimliklerinin, sosyal örgütsel yapılarının, eğitimlerinin ve dillerinin tanındığını ve onlara saygı duyulduğu üzerinde durulmuştur. Ancak Guatemala'da yıllardan beri hukuksuzluk, yolsuzluk, yoksulluk, şiddet, işsizlik, yerlilere karşı “ırk ayrımcılığının” var oluşu göz önüne alındığında yerli halklar eğitim, sağlık, istihdam sorunlarıyla baş etmekle birlikte insani güvenliğin azalmasına neden olan “illegal” suçların yoğunlukta olduğu bir bölgede yaşam sürmek zorunda kalmaktadırlar. Bu açıdan Guatemala yerlileri en savunmasız ve en yoksul halklar arasında yer almaktadır.

Peru'daki yerli halklar yaklaşık olarak nüfusun %45'lik bir kesimini kapsamaktadır. And Dağları ve Amazon Yağmur Ormanları'na yoğunlaşarak nüfusun diğer halklarından uzak yaşayan Peru'daki yerli halklar segregasyon kavramının en safi örneğini sergilemektedirler. 1968 yılında başlayan yerliler için eğitim ve tarım reformları, dil ve kültür alanındaki gelişimlerinin sağlanması gibi yenilikler oluşturulmaya başlandı. Daha sonra 1993 yılında Peru Anayasası da yerli halklara Meksika gibi detaylı bir hak vermemekle birlikte dillerine, dinlerine, insani haklarına, kendi yargısal dinamiklerine, siyasi temsiliyetlerine, ekonomik ve idari anlamda özerk bir yapıya sahip olacaklarına dikkat çekmektedir. 1970 yıllarıyla birlikte Latin Amerika bölgesinde baş gösteren yerli entegrasyon örnekleri bu yıllarda Peru'da da aktif bir şekilde yer almaya başladı. Peru'daki entegrasyon olgusu yerlilerin büyük çoğunluğunun kırsal, dağ ve ormanlar da yaşam sürmesinden dolayı “çevre entegrasyonu” konusunda yoğunlaşmaktadır. Yaşadıkları çevreye verilen zararları engelleyebilmek adına hem kendi içlerinde AIDSEP (*Peru Yağmur Ormanlarının Geliştirilmesi Etnik Derneği*) başta olmak üzere yerli çevre örgütlerini hem de devlet tarafından ilk başlarda “kuşku” da olsa da son yıllarda destek verici politikalar oluşturuldu. Devlet yerli eğitim, dil, siyasi temsiliyet unsurlarının gelişimine yeteri kadar destek vermediği için kısır kalmaktadır.

Bu tezin ilk bulgusu; yerli halkların nüfus fazlalığı, çeşitliliği ve oluşturdukları entegrasyon örnekleri açısından Latin Amerika bölgesinin bu duruma önemli bir örnek oluşturduğudur. Bölge coğrafyası içerisinde Peru, Guatemala, Meksika başta olmak üzere kimi ülkelerde yoğun nüfuslu olmak kaydıyla hemen hemen her bölge ülkesinde yaşam süren farklı dile, dine, kültüre, kimliğe, aidiyete sahip birçok yerli halka ev sahipliği yapılmaktadır. Ayrıca devletler düzeyinde yapılan entegrasyon oluşumları dünya sisteminde kullanılırken Latin Amerika'da yerli halkların hak ve talep istemi doğrultusunda her alanda oluşturdukları kapsamlı ve güçlü entegrasyon örneklerinin de var oluşu göz önüne alındığında bu alanda yerli örgütleri önemli bir örnek sergilemektedir.

Tezin ikinci bulgusu; yerlilerin tam olarak entegre olamadıklarıdır. Mekânsal entegrasyonu gerçekleştirirken siyasal, dilsel, toplumsal ve eğitimsel entegrasyonlarını tam olarak gerçekleştiremedikleridir. Yerlilerin modern dünya ile tanışması, devletlerin anayasalarında yer almaları ve BM, ILO örgütlerinin

sözleşmeleri ve uluslararası oluşumların onları görünür kılmalarıyla birlikte entegrasyon olgusunu daha da geliştirmeye çaba gösterdiler. Ancak hem kendi aralarında hem de devletlerle yaptıkları işbirliği doğrultusunda entegrasyonun tam olarak gerçekleştiremediklerini söylemek mümkündür. Meksika’da Oaxaca, Chiapas, Quintana Roo gibi yerli bölgelerine, Peru’da And dağlarına ve Amazon Ormanları’na yoğunlaşmakla birlikte Guatemala’da batıya yoğunluk kazanmakla birlikte bu durum daha dağınık bir şekilde seyretmektedir. Siyasal entegrasyon açısından; yerli halklar günümüzde kendi temsiliyet haklarını yerli olmayan halklara göre daha kısıtlı bir şekilde seçmek durumunda kalmaktadırlar. Meksika ve Peru’da “kota” sistemlerinin ilk dönemlerde oluşturulması onlar adına büyük bir gelişim sergilese de şuan için onların kısıtlanmalarına neden olmaktadır. Guatemala’da ise seçim konusunda yerlilere büyük oranda “ırk ayrımcılığı” uygulanmaktadır. Bu durum yerli halkların siyasete, temsiliyete karşı mesafeli durmalarına neden olabilmektedir. Dilsel entegrasyon açısından; bölge coğrafyası içerisindeki yoğun yerli dillerine karşı “tanıma” olgusu anayasalarda yer almasına rağmen yerli diller kendi bölgeleri içerisinde rahatça konuşabilmekte ancak kendi bölgeleri dışında ya da devlet okullarında “İspanyolcanın üst düzeyde tutulması” bu halkları olumsuz etkilemektedir. Eğitimsel entegrasyon açısından; yerlilerin kendi bölgelerinde eğitim alabilmeleri konusunda genel bir kanıya varılmıştır. Ancak yerlilerin kendilerine eğitim verebileceği öğretmenlerin sayısının az oluşu ve devlet okullarında yerli dillerinin ikinci plana atılması hasebiyle eğitim konusunda entegrasyonu tam olarak gerçekleştirebilmiş değildir. Yerlilerin eğitim olanaklarının çeşitlenmesi ve gelişim sağlaması adına çok-kültürlü ve iki-dilli eğitim unsurunun geliştirilmesine bölge ülkelerinden destek sağlanmıştır. Toplumsal ve ekonomik olarak; yerli halkların toplum içerisinde çok fazla kabul görmemeleri, ayrımcılığa uğramaları neticesinde yerli olmayan halklarla entegrasyon durumu pek de iç açıcı değildir. Ekonomi/İstihdam konusunda da; kendi geçimlerini sağlayabilmek adına kayıt-dışı bir şekilde çalışmak durumunda kalmaktadırlar.

Tezin üçüncü bulgusu: Meksika’daki yerli nüfusa karşı geliştirici ve kapsamlı yerli politika çalışmalarının ve çabalarının Peru ve Guatemala’ya göre daha iyi bir durumda olduğudur. Meksika’daki yerli halkların günümüzde eskiye nazaran daha iyi durumda olmasının en temel sebepleri Meksika’nın 1994 yılı NAFTA itibariyle

“ekonomik olarak seyrinde bir değişim yaşanması” ile ÷lkedeki düzenin kurulması amacı hem de EZLN’nin yerli halklarını savunması durumuyla birlikte yerli halklara daha yakınlaşma ve destek verme politikaları sebebiyle artış gösterdi. Anayasa içerisinde derinlemesine bir şekilde yerli haklarını savunması sonrası San Andres Anlaşmalarıyla birlikte hukuksal, siyasal, kültürel, istihdam konularında yerli halkların sorunlarının giderilmesine odaklanıldı. Ayrıca 2018 yılından 2024 yılına kadar gerçekleştirilmesi hedeflenen “Yerli Halklar Programı” dahilinde yerlilere karşı uygulanan olumsuz düşüncelerin giderilebilmesi, haklarının genişletilmesi, koordinasyon merkezi kurulması vb. noktalara dikkat çekilmektedir.

Sonuç olarak Latin Amerika bölge ÷lkeleri içerisinde yerli halklara bakıldığında uygulanan farklı politikaların çözüm odaklı bir yol izlemediğini görmekteyiz. Meksika, Guatemala ve Peru örneğinde olduğu gibi devletlerin yerliler nezdinde geliştirici, kalkındırıcı, haklarını ve taleplerini içeren politikaları kimisinde hızlı ve yoğun kimisinde daha yavaş ilerleyebilmektedir. Ancak bu politikaların halkların sorunlarına çözüm üretmekte kısır kalmaktadır. Yerli halklar, 21. Yüzyıl içerisinde en yoksul, en dezavantajlı halklar olarak varlık sürdürmeye devam etmektedirler. Ayrıca ÷lke nüfuslarının sayısı belirlenirken güncel bir şekilde yerli halkların da sayımının yapılmaması onlara karşı geliştirilen bütün projeleri yetersiz kılmaktadır. Çünkü bölge ÷lkeleri içerisinde hangi yerli halkların ne kadar nüfusa sahip olduğu, hangi dili kullandığını, ÷lkedeki kültürel ve dilsel zenginliğin farkına varılması ve güncelliğinin koruması gerekir. Güçlü nüfusa, yüzölçümüne ve kültürel çeşitliliğe sahip bu kıtada yerli halkların entegrasyonu tam olarak istenilen düzeyde seyretnememektedir.

Latin Amerika ÷lkelerinin yerli halklar nezdinde entegrasyon artışını ve insani güvenliklerini düzene sokabilmesi adına ilk olarak yapması gereken davranış, ÷lke içerisindeki halkların yerlilere karşı bakışında yer alan olumsuz düşüncelerinin değiştirilmesidir. Yerli olmayanların eğitim dinamikleri içerisinde “yerlilerin tarihsel kökeni, dili, dini, kültürü, kimliği” adına bilgilendirilmelere ağırlık verilmele beraber “kültürlerarası” buluşmalar ve oluşumlara destek verilmelidir. İkinci olarak; eğitim konusunda bilgilendirilmeleri her zaman önem arz etmektedir. Kendi okullarında eğitimlerini bilgili ve çok-yönlü öğretmenlerden karşılamaları gerekmektedir. Üçüncü olarak; geleneksel sağlık sistemlerine önem vermekle birlikte

onlara yakın bir modern bir hastane oluşturulmalı ve onların dilini içeren tercümanlara yer verilmelidir. Dördüncü olarak; siyasi temsiliyetlerinde yer alan “kota” sistemlerinin oranının günbegün esnetilmesine yoğunlaşılmalıdır. Devletin “yerli liderleri” ve “yerli örgütleri” ile iletişimlerinin hiç kesilmeden işbirliği ve dayanışma içerisinde olmaları önemlidir. Beşinci olarak; dillerinin yitip gitmemesi adına devletin o dillerin tanıtılması ve bilgilendirilmesi adına çalışmaları olmalıdır. Altıncı olarak; tıp, bilim, teknoloji ve kalkınma oluşumlarına karşı yerli halkların bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Yedinci olarak; istihdamlarını “kayıt-dışı” işlerde sağlama konularında onların daha farklı ve daha modern işlere yoğunlaştırma konusunda devlet desteği gereklidir.

KAYNAKÇA

Dergiler ve Kitaplar

Adams, Richard E.W, (2000). *Introduction to a Survey of the Native Prehistoric Cultures of Mesoamerica*. Richard E. W. & Murdo J. Macleod (Ed.), The Cambridge History of Latin America: Mesoamerica Volume II- Part I. (s.1-44). Cambridge: Cambridge University Press

Ager, A., & Strang, A. (2008). *Understanding Integration: A Conceptual Framework*. Journal of Refugee Studies, 166-191. <https://doi.org/10.1093/jrs/fen016>

Albó, X. (1999). *Andean People in the Twentieth Century*. F. Salomon, & S. Schwartz (Ed.), The Cambridge History of the Native Peoples of the Americas (s. 765-871). Cambridge: Cambridge University Press.

Alcazar, Lorena. (2019). *Las Brechas Que Perduran: Una Radiografía de la Exclusion Social en Peru*. Banco Interamericano de Desarrollo. https://www.grade.org.pe/wp-content/uploads/Alcazar_BID_ExclusionSocialPeru.pdf

Anna, T. (1985). *The Independence of Mexico and Central America*. Leslie Bethell (Ed.). The Cambridge History of Latin America Volume III: from Independence to c. 1870. (s.51-94). Cambridge: Cambridge University Press.

Aral, B. (2010). *Üçüncü Kuşak İnsan Hakları Olarak Kolektif Haklar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Aragon, M. (2014). *Beyond Cultural Recognition: Training Teachers for Intercultural Bilingual Education in Guatemala*. R. Cortina (Ed.), The Education of Indigenous Citizens in Latin America (s. 158-163).

Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. Bursa: MKM Yayıncılık. s:342

Ataöv, T. (1996). *Çatışmaların Kaynağı Olarak Ayrımcılık*. Ankara: Anadolu Üniversitesi SBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları.

Balsak, E. (2012). *Derin Meksika'nın Pedagojisi: Alternatif Eğitim Yaklaşımları*. S. Özbudun içinde, Latin Amerika'da Yerli Hareketleri (s. 221-240). Ankara: Dipnot Yayınları.

Barnhart, E. (2015). *Maya to Aztec: Ancient Mesoamerica Revealed: Course Guidebook*. Virginia: The Great Courses. USA.

Berry, John W. (1997). *Immigration, Acculturation and Adaption. Applied Psychology: An International Review*, (s.5-68). <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x>

Berry, John W. (2008). *Globalisation and acculturation*. International Journal of Intercultural Relations, (s:328-336). <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2008.04.001>

Bonilla, H. (1985). *Peru and Bolivia from Independence to the War of the Pasific*. Leslie Bethell (Ed.). The Cambridge History of Latin America Volume III: from Independence to c. 1870. (ss.539-582). Cambridge: Cambridge University Press.

Bruch, E., & Mare, R. (2009). *Segregation Dynamics*. Peter Hendström ve Peter Bearman (Ed.), The Oxford Handbook of Analytical Sociology içerisinde. Oxford University Press.

Buzan, B. (1997). *Rethinking Security after the Cold War*. Sage Publication. https://www.jstor.org/stable/45084375?seq=1#metadata_info_tab_contents

Canatan, K. (2011). *Hollanda'da Etnik İlişkiler, Gettolaşma ve Paralel Toplum Tartışmaları*. Sosyo-ekonomi özel sayı. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/197698>

Canessa, A. (2018). *Indigenous Conflict in Bolivia Explored through an African Lens: Towards a Comparative Analysis of Indigeneity*. Comparative Studies in Society and History. (ss.308-337). <https://doi.org/10.1017/S0010417518000063>

Cardoso, C. F. S. (1986). *Central America: the Liberal era, c. 1870—1930*. Leslie Bethell (Ed.). The Cambridge History of Latin America Volume V: c. 1870 to 1930. (ss.211). Cambridge: Cambridge University Press.

Carrasco, P. (1961). *The Civil-Religious Hierarchy in Mesoamerican Communities: Pre-Spanish Background and Colonial Development*. American Anthropologist, 63(3), new series, 483-497. Retrieved August 8, 2021. <http://www.jstor.org/stable/667723>

Castles, S. & Miller, Mark J.& Haas, Hein (1998). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. London: Macmillan Press Ltd.

Chasteen, J. C. (2012). *Latin Amerika Tarihi Kanla ve Ateşle Yoğrulmuş Toprakların Öyküsü*. (çev: Ekin Duru). İstanbul: Say Yayınları.

Clayton, L. A. (2011). *Bartolome de las Casas and the Conquest of the Americas*. Oxford: Wiley – Blackwell Publishing. (ss.112).

Çarpar, M. (2012). *Çokkültürlü Bir Toplumda Antropolojinin Önemi*. Cyprus International University (CIU), 47-66. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/255387>

De las Casas, B. (2006). *Brevísima Relación de la Destruction de las Indias*. Editorial Universidad de Antiquia.

<https://www.udea.edu.co/wps/wcm/connect/udea/9c5c730f-a2bc-48c3-b7fd-116fef56c014/Brev%c3%adsima+relaci%c3%b3n+sobre+la+destrucci%c3%b3n+de+las+Indias.pdf?MOD=AJPERES&CVID=n55OrJ2>

De las Casas, B. (2009). *Yerlilerin Gözyaşları, Yerlilerin Yok Edilişinin Kısa Tarihi*. (çev: Oktay Etiman), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Dedeoğlu, B. (2014). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*. İstanbul: Yenyüzyıl Yayınları.

Demirağ, H. & Kakışım, C. (2018). *Almanya'daki Türklerin Göç ve Entegrasyon Süreci: Birinci ve Üçüncü Kuşak Karşılaştırması*. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 123-152. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/610621>

Elliott, J. H. (1984). *The Spanish Conquest and Settlement of America*. Leslie Bethell (ed.). The Cambridge History of Latin America Volume 1: Colonial Latin America (ss.147-206). Cambridge: Cambridge University Press.

Erat, V. (2018). *Çokkültürlülük ve Ayrımcılık Arasında: Avrupa Ülkelerinin Entegrasyon Politikalarında Eğitim Alanı*. Mukaddime, 79-94. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/606635>

Erdem, H. (22-23 Kasım 2012). *Latin Amerika'da Düşünsel Perspektifler*. Ozan Zengin (ed.), Latin Amerika Çalıştayı (s. 51-61). Ankara: Ankara Üniversitesi-TİKA.

Ermağan, İ. & Tekin S. (2020), *Türk Dış Politikası – Latin Amerika ve Karayipler*, Hasan Acar (ed.), Türk Dış Politikası, Nobel Yayıncılık, ss. 595-613

Favell, A. (1998). *Philosophies of Integration, Immigration and the Idea of Citizenship in France and Britain*. New York: PALGRAVE

Favre, H. (2007). *İnkalar*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Fearon, J. D. (1999). *What Is Identity (As We Now Use The Word)?* Stanford University. <http://www.web.stanford.edu/group/fearon-research/cgi-bin/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/What-is-Identity-as-we-now-use-the-word-.pdf>

Filimon, L. (2016). *An Overview of the Copenhagen School's Approach to Security Studies: Constructing (in)security Through Performative Power*. Bucharest: The Romanian Journal for Baltic and Nordic Studies. s:47-72

Fitzsimmons, James L. (2009). *Death and the Classic Maya Kings*. Austin: University of Texas Press.

Florescano, E. (1984). *The Formation and Economic Structure of the Hacienda in New Spain*. Leslie Bethell (Ed.). The Cambridge History of Latin America Volume II: Colonial Latin America (ss.153-188), Cambridge: Cambridge University Press.

Foster, L. (2002). *Handbook to life in the Ancient Maya World*. New York: Facts On Files, INC.

- Freeman, M. (1998). *National Self-determination Peace and Human Rights*. Peace Review: A Journal of Social Justice, 157-163.
- Gendrop, P. (2019). *Mayalar*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Gordon, Milton M. (1964). *Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion and National Origins*. New York: Oxford.
- Gürkaynak, M. & Yalçın, S. (2009). *Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme*. Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi, 73-92.
- Hamel, R. E. (2017). *Bilingual Education for Indigenous Peoples in Mexico*. Springer International Publishing, 395-406. DOI 10.1007/978-3-319-02258-1_30
- Helmberger, J. (2006). *Language and ethnicity: Multiple literacies in context, language education in Guatemala*. Bilingual Research Journal, 75. DOI: 10.1080/15235882.2006.10162866
- Hidalgo, J. (1984). *The Indians of Southern South America in the Middle*. Leslie Bethell (ed.), The Cambridge History of Latin America Volume I: Colonial Latin America. (ss.91-118). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hieronymi, O. (2005). *Identity, Integration And Assimilation: Factors of success and Failure of Migration*. Refugee Survey Quarterly, 132-150. DOI:10.1093/rsq/hdi095
- Hill, J. (1999). *Indigenous Peoples and the Rise of Independent Nation-States in Lowland South America*. F. Salamon, & M. Macleod (Ed.), The Cambridge History of the Native Peoples of the Americas (s. 704-764). Cambridge: Cambridge University Press.
- Holzner, B. (1967). *The Concept "Integration" in Sociological Theory*. The Sociological Quarterly, 51-62. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.1967.tb02273.x>
- Hirth, K. G. (2016). *The Aztec Economic World*. New York: Cambridge University Press.
- Kania, M. (2016). *The Rights of Indigenous Peoples in Peru: From Socio-political Marginalization to the Modern Principles of Multiculturalism*. Ad Americam. Journal of American Studies, 11-32.

- Kaplan, David. H., & Woodhouse, K. (2004). *Research In Ethnic Segregation I: Causal Factors*. Urban Geography, 579-585. <https://doi.org/10.2747/0272-3638.25.6.579>
- Kaya, T. (2011). *Chicago Okulu: Chicago'ya Özgü Bir Perspektif*. Sosyoloji Dergisi, 22.sayı, 367-383. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4051>
- Keohane, R. O., & Nye, J. S. (2011). *Power and Interdependence*. Longman Classics in Political Science. ISBN: 0205082912,9780205082919
- Kılınç, D. (2008). *Self Determinasyon İlkesinin Azınlıklar Açısından Değerlendirilmesi*. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 949-982.
- Krickeberg, W. (1998). *Azteklerin ve Mayaların Dinleri*. İstanbul: Okyanus Yayıncılık.
- Kuznesof, E. A. (1995). *Ethnic and Influences on "Spanish" Creole Society in Colonial Spanish America*. Colonial Latin American Review: Volume 4.1 (ss.153-176). <https://doi.org/10.1080/10609169508569844>
- Küçüksolak, Ö. K. (2017). *İnsan Güvenliği Kavramının Gelişimi*. TURAN-SAM, 149-161. <https://www.proquest.com/docview/1776365498/fulltextPDF/86F3B653E644D12PQ/1?accountid=146364>
- Langer, E. (2016). *Indigenous Independence in Spanish South America*. J. Tutino (Ed.), New Countries: Capitalism, Revolutions, and Nations in the Americas, 1750-1870 (s. 350-375). Duke University Press.
- Lynch, J. (1983, Nisan). *Simon Bolivar and the Spanish American Revolutions*. History Today.
- Macleod, M. J. (2000). *Mesoamerica since the Spanish Invasion: An Overview*. R. Adams, & M. Macleod (Ed.), The Cambridge History of the Native Peoples of the Americas Volume 2 (s. 1-43). Cambridge: Cambridge University Press.

- Malamud, C. (2008), *Los Riesgos de España Frente a los Bicentenarios: Populismos, Nacionalismos e Indigenismos*. Documento de Trabajo Working Paper. (ss.1-22). Real Instituto Elcano
- Martin, S. (2002). *Cronica de Los Reyes y Reinas Mayas, La Primavera Historia de Las Dinastias Mayas*. Barcelona: Editorial Critica S.L.
- McDonald, J. (2007). *American Ethnic History: Themes and Perspectives*. Edinburgh University Press.
- McFarlane, A. (1995). *Rebellions in Late Colonial Spanish America: a Comparative Perspective*. Bulletin of Latin American Research, 313-338. <https://doi.org/10.1111/j.1470-9856.1995.tb00013.x>
- McLean, E., Bagchi-Sen, S., Atkinson, J., & Schindel, A. (2019). *Household dependence on solid cooking fuels in Peru: An analysis of environmental and socioeconomic conditions*. Global Environmental Change , (ss.1-13)
- Mcsweeney, B. (1996). *Identity and security: Buzan and the Copenhagen School*. Review of International. (ss.84) https://www.jstor.org/stable/20097432?seq=1#metadata_info_tab_contents
- Meade, T. (2010). *A History of Modern Latin America 1800 to the Present*. West Sussex United Kingdom: Wiley-Blackwell Publication
- Moreno, M. A. (2006). *Handbook to Lif in the Aztec World*. New York: Facts on File Inc.
- Morris, S. D. (2001). Between Neo-liberalism and Neo-indigenismo: Reconstructing National Identity in Mexico. National Identities, 3(3), (ss.239–255). doi:10.1080/14608940120086894
- Musterd, S., & Marcińczak, S., & Van Ham, M., & Tammaru, T. (2015). *Socio-Ekonomik Segregation in European Capital Cities: Increasing Separation between Poor and Rich*. IZA DP. <https://doi.org/10.1080/02723638.2016.1228371>

Nye, Joseph S. (1971). *Peace in Parts: Integration and Conflict in Regional Organization*. Little, Brown and Company.

<https://archive.org/details/PeaceInParts/page/n1/mode/2up>

Oğuz, Ceren U. (2018). *Latin Amerika'da Siyasal, Ekonomik ve Toplumsal Yapının Gelişimi: Genel Bir Değerlendirme*. İsmail Ermağan (Ed.), *Dünya Siyasetinde Latin Amerika 2: Orta Amerika ve Karayipler* (ss. 1-24). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Orhan, A. (2020). *Latin Amerika'da Yerli Halkın Entegrasyonu*. İsmail Ermağan, Segâh Tekin, Emine Tahsin (Ed.), *Dünya Siyasetinde Latin Amerika 3* (ss.47-57). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Ovalı, A. Ş. (2006). *Ütopya ile Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsani Güvenliğin Kavramsallaştırılması*. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, Cilt:3. (ss.3-52). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/539699>

Özbudun, S. (2006). *Tek bir Hayır, Yüzlerce Evet: Latin Amerika Yerlileri*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.

Özbudun, S. (2012). *Latin Amerika'da Yerli Hareketleri*. Ankara: Dipnot Yayıncılık.

Özbudun, S. (2008). *Latin Amerika'da İsyanın Tarihi*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Paredes, M., & Došek, T. (2020). *The Subnational Indigenous Quota in Peru: The Paradoxes of Political Representation*. *Latin American Politics and Society*, (ss.123-148). DOI: <https://doi.org/10.1017/lap.2020.9>

Pérez Velasco Pavón, J. (2014). *Economic behavior of indigenous peoples: the mexican case*. *Latin American Economic Review*, (ss.1-58).

Phillimore, J. (2011). *Refugees, Acculturation Strategies, Stress and Integration*. *Journal of Social Policy*, (ss.575-593). <https://doi.org/10.1017/S0047279410000929>

Phillimore, J. (2012). *Implementing Integration in the UK: Lessons for Integration Theory, Policy and Practice*. *Policy & Politics*, (ss.1-21). DOI: 10.1332/030557312X643795

Rivera-Leon, M. (2017). *Understanding Constitutional Amendments in Mexico: Perpetuum Mobile Constitution*. Mexican Law Review, (ss.3-27). http://www.scielo.org.mx/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1870-05782017000100003

Rodriguez-Garcia, D. (2010). *Beyond Assimilation and Multiculturalism: A Critical Review of the Debate on Managing Diversity*. Journal of International Migration and Integration, (ss.251-271). <https://doi.org/10.1007/s12134-010-0140-x>

Sam, David L, & Berry, J. (2006). *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology*. Cambridge University Press. Cambridge Handbooks in Psychology, (ss. 1-8) doi:10.1017/CBO9780511489891.003

Sarı Ertem, H. (2012). *Kimlik ve Güvenlik İlişkisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: 'Kimliğin Güvenliği' ve 'Güvenliğin Kimliği'*. Güvenlik Stratejileri, (ss.177-237). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/84501>

Schryer, F. (2000). *Native People of Central Mexico since Independence*. R. Adams, & M. Macleod (Ed.), The Cambridge History of the Native Peoples of the Americas (ss. 223-273). Cambridge: Cambridge University Press.

Sharer, Robert J. (2000). *The Maya Highlands and the Adjacent Pacific Coast*. Richard E. W. & Murdo J. Macleod (ed.). The Cambridge History of Latin America: Mesoamerica Volume II- Part I. (ss.449-499). Cambridge: Cambridge University Press.

Shelling, Thomas C. (1971). *Dynamic Models of Seperation*. Journal of Mathematical Sociology, 143-186. sayı:1, https://www.uzh.ch/cmsssl/suz/dam/jcr:00000000-68cb-72db-ffff-fffff8071db/04.02%7B_%7Dschelling%7B_%7D71.pdf

Smith, Michael E. (2006). *Aztec Culture: An Overview*. Arizona State University. <http://www.public.asu.edu/~mesmith9/1-CompleteSet/Smith-AztecCulture-WWW.pdf>

Somervill, B. (2005). *Great Empires of the Past: Empire of the Inca*. New York: Facts on File, Inc.

- Soustelle, J. (2006). *Aztekler*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Stannard, D. E. (1992). *American Holoust: Columbus and the Conquest of the New World*. New York: Oxford University Press.
- Suarez, A.C, & George, J. (2011). *Handbook to Life in the Inca World*. New York: Facts On File, Inc.
- Szapocznik, J., Scopetta, M. A., Kurtines, W., & de los Angeles Aranalde, M. (1978). *Theory and Measurement of Acculturation*. Interamerican Journal of Psychology, (ss.113-130).
- Śniadecka-Kotarska, M. (2009). *El Desarrollo del Movimiento Indígena en Guatemala en el Tiempo de la Guerra y de la Paz*. Revista del CESLA. (ss.205-217). <https://www.redalyc.org/pdf/2433/243321003018.pdf>
- Şan, M. & Haşlak, İ. (2012). *Asimilasyon ile Çokkültürlülük Arasında Amerikan Anaakımı Yeniden Düşünmek*. Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt:7, Sayı:1, (ss.29-54). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/17760>
- Tarica, E. (2016, Mart 3). *İndigenismo*. Oxford Research Encyclopedia of Latin American History: <https://oxfordre.com/latinamericanhistory/view/10.1093/acrefore/9780199366439.001.0001/acrefore-9780199366439-e-68?print=pdf> adresinden alındı
- Taşdemir, F. (2015). *Uluslararası Hukukta Toprak Bütünlüğü İlkesi, Tanıma Doktrini ve Bir Norm Olarak Ayrılma Hakkı*. Ankara: Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. (ss:664).
- Tektaş, T. (2020). *Tarihe Yön Veren Medeniyetler, Muhteşem Uygarlık, Mayalar*. İstanbul: Parola Yayınları.
- Torun, Z. (2017). *Doktrinde İnsan Güvenliği Kavramı: Destekleyenler ve Eleştirenler*. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 223-241.
- Úbeda-Portugués, J. E. (2011). *La Independencia de las Repúblicas Iberoamericanas en el siglo XIX: Rememorando las Grandes Fechas Históricas*. História: Debates e Tendências (ss.65-80).

- Van Ham, M., & Tammaru, T. (2016). *New Perspectives on ethnic segregation over time and space. A domains approach*. Urban Geography, (ss.953-962). <https://doi.org/10.1080/02723638.2016.1142152>
- Vanden, H., & Prevost, G. (2002). *Politics of Latin America: The Power Game*. (ss.98-126), New York: Oxford University Press, Inc.
- Yalçın, E. (2017). *Peru Cumhuriyeti*. İsmail Ermağan (Ed.), Dünya Siyasetinde Latin Amerika (ss. 190), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık..
- Yarar, A. (2018). *Meksika Birleşik Devletleri*. İsmail Ermağan (Ed.), Dünya Siyasetinde Latin Amerika 2 (ss. 50-72). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yarar, A. (2013), *Latin Amerika’da İspanyol Sömürgeciliği ve Simon Bolivar’ın Bağımsızlık Mücadelesi*. History Studies International Journal of History. 5.sayı, (ss. 391-403) <http://www.historystudies.net/dergi/tar2015120788d.pdf>
- Yeager, T. J. (1995). *Encomienda or Slavery? The Spanish Crown's Choice of Labor Organization in Sixteenth-Century Spanish America*. The Journal of Economic History, (ss.842-859). https://www.jstor.org/stable/2123819?seq=1#metadata_info_tab_contents
- Wachtel, N. (1984). *The Indian the Spanish Conquest*. Leslie Bethell (ed.). The Cambridge History of Latin America Volume 1: Colonial Latin America (ss.207-248). Cambridge: Cambridge University Press.
- Wolf, E. R. (1958). *The Virgin of Guadalupe: A Mexican National Symbol*. The Journal of American Folklore, (ss.34-39). https://www.jstor.org/stable/537957?seq=1#metadata_info_tab_contents
- Zunz, O. (2001). *Immigration and Mythology*, Carl J. Guarneri (Ed.). John Higham: Hanging Together Unity and Diversity in American Culture. Yale University Press. (ss:101-110).

RAPORLAR

CEH. (1999). *Guatemala: Memory of Silence*. Report of the Commission for Historical Clarification. Conclusions and Recommendations. CEH.
<https://hrdag.org/wp-content/uploads/2013/01/CEHreport-english.pdf>

CEPAL (2020). *Panorama Social de América Latina*,
https://www.cepal.org/sites/default/files/presentation/files/version_final_panorama_social_para_sala_prebisch-403-2021.pdf

CEPAL (2020a). *Los pueblos indígenas de América Latina – Abya Yala y la Agenda 2030 para el Desarrollo Sostenible Tensiones y desafíos desde una perspectiva territorial*.

https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/45664/51/S2000125_es.pdf

ECLAC (2021). *The Impact of COVID-19 on indigenous peoples in Latin America (Abya Yala): Between invisibility and collective resistance*. Santiago: United Nations Publication.

https://www.cepal.org/sites/default/files/publication/files/46698/S2000893_en.pdf

Human Security Now. (2003). New York: Commission On Human Security
<https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/91BAEEDBA50C6907C1256D19006A9353-chs-security-may03.pdf>

Human Security Report. (2005). *IN LARGER FREEDOM: Towards Development, Security and Human Rights for All*.

https://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/larger_freedom_exec_summary.pdf

IWGIA (2017) *The Indigenous World*. Copenhagen: Denmark.
<https://www.iwgia.org/images/documents/indigenous-world/indigenous-world-2017.pdf>

IWGIA (2018) *The Indigenous World*. Copenhagen: Denmark.
<https://www.iwgia.org/images/documents/indigenous-world/indigenous-world-2018.pdf>

WEB KAYNAKLARI

WEB1: <https://www.britannica.com/topic/segregation-sociology> (Erişim:8.12.2020)

WEB2: <https://notesread.com/what-is-the-hacienda-system/> (Erişim:10.02.2021)

WEB3: <https://www.worldatlas.com/articles/what-is-the-hacienda-system.html#:~:text=The%20system%20was%20designed%20to,money%20by%20exploiting%20these%20workers.> (Erişim:10.02.2021)

WEB4: http://www7.uc.cl/sw_educ/historia/america/html/3_2.html
(Erişim:01.02.2021)

WEB5: <https://www.britannica.com/event/La-Reforma> (Erişim: 02.01.2021)

WEB6: <https://www.unitedfruit.org/chron.htm> (Erişim: 02.02.2021)

WEB7: <https://www.britannica.com/biography/Porfirio-Diaz> (Erişim:01.12.2020)

WEB8: <http://www.mar.umd.edu/assessment.asp?groupId=7002> (Erişim:
01.02.2021)

WEB9: <https://www.fewforchange.org/blog/2020/11/an-overview-of-panamas-indigenous-communities-part-2-eastern-panama> (Erişim: 10.11.2020)

WEB10: https://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0104-71831997000200085 (Erişim: 04.05.2020)

WEB11:
https://www.argentina.gob.ar/sites/default/files/cit_docentes_pueblos_originarios_1.pdf (Erişim: 04.05.2020)

WEB12: http://ve.scielo.org/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1315-64112007000300012 (Erişim: 04.05.2020)

WEB13: <https://www.mexicodesconocido.com.mx/pueblos-indigenas-de-mexico.html> (Erişim: 02.04.2021)

WEB14: <https://bdpi.cultura.gob.pe/pueblos-indigenas> (Erişim: 02.04.2021)

WEB15: <http://tribesoftheworldsouthamerica.blogspot.com/> (Erişim: 04.05.2020)

WEB16: <https://mtci.bvsalud.org/listado-de-pueblos-indigenas-de-los-paises-de-america-latina/> (Erişim: 02.04.2021)

WEB17: <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/about-us.html> (Erişim: 15.06.2020)

WEB18: <https://www.iwgia.org/en/mexico.html> (Erişim: 30.06.2020)

WEB19: <https://minorityrights.org/minorities/indigenous-peoples-4/> (Erişim: 30.06.2020)

WEB20: <http://mar.umd.edu/chronology.asp?groupId=7004> (Erişim: 05.05.2021)

WEB21: <https://travelyucatan.com/political-movements-indigenous-peoples-of-mexico/> (Erişim: 05.05.2021)

WEB22:

https://www.nacionmulticultural.unam.mx/100preguntas/pregunta.php?c_pre=47&tema=2 (Erişim: 10.06.2021)

WEB23: [https://www.sicetno.org/ords/f?p=2000100:2:::":](https://www.sicetno.org/ords/f?p=2000100:2:::) (Erişim: 09.06.2021)

WEB24:

https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:11300:0::NO::P11300_INSTRUMENT_ID:312314 (Erişim: 18.06.2020)

WEB25: <https://www.culturalsurvival.org/publications/cultural-survival-quarterly/san-andres-accords-indians-and-soul> (Erişim: 05.06.2021)

WEB26: http://www.scielo.org.pe/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0254-92122017000200001 (Erişim: 10.06.2021)

WEB27: https://www.iwgia.org/en/mexico/4232-iw-2021-mexico.html#_ftn5 (Erişim: 05.07.2021)

WEB28: <https://www.pri.org/stories/2017-06-02/mexico-has-its-first-indigenous-woman-candidate-president> (Erişim: 10.06.2021)

WEB29: <https://centralectoral.ine.mx/2018/09/24/diputadas-diputados-indigenas-podrian-impulsar-agenda-congreso-beneficie-comunidades/> (Erişim: 10.06.2021)

- WEB30:** http://www.scielo.org.mx/scielo.php?pid=S1665-20372020000200009&script=sci_arttext&lng=en (Erişim: 06.06.2021)
- WEB31:** <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/MEX> (Erişim: 20.06.2021)
- WEB32:** <https://www.iwgia.org/en/mexico/3382-iw2019-mexico.html> (Erişim: 30.06.2020)
- WEB33:** <https://www.voanews.com/archive/chiapas-mexico-offers-ancient-modern-religion-mix> (Erişim: 29.06.2021)
- WEB34:** https://www.washingtonpost.com/world/the_americas/mexico-coronavirus-vaccine-lopez-obrador/2021/02/25/81c28c50-76ad-11eb-9537-496158cc5fd9_story.html (Erişim:05.06.2021)
- WEB35:** <https://iwgia.org/doclink/iwgia-book-the-indigenous-world-2021-eng/eyJ0eXAiOiJKV1QiLCJhbGciOiJIUzI1NiJ9.eyJzdWIiOiJpd2dpYS1ib29rLXRoZS1pbmRpZ2Vub3VzLXdvcmxkLTIwMjEtZW5nIiwiaWF0IjoxNjE4OTE0NDcyLjE6IiwiaXNjaWkiOiJleHAiOjE2MTkwMDA4NzJ9.16jl03Uv-9UUBvvf4xV5yXkXCPIt46vbfKaGwvYvbvA> (Erişim: 10.06.2021)
- WEB36:** https://www.pbs.org/newshour/health/latin_america-jan-june11-timeline_03-07 (Erişim:10.06.2021)
- WEB37:** <https://www.britannica.com/biography/Jose-Efrain-Rios-Montt#ref339158> (Erişim:03.06.2021)
- WEB38:** <https://www.c-r.org/accord/public-participation/guatemalas-peace-process-context-analysis-and-evaluation> (Erişim:03.06.2021)
- WEB39:**
https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:11300:0::NO:11300:P11300_INSTRUMENT_ID:312314 (Erişim:18.06.2021)
- WEB40:** <https://grassrootsonline.org/who-we-are/partner/peasant-unity-committee-cuc/> (Erişim:10.06.2020)
- WEB41:** <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1992/tum/biographical/> (Erişim:07.06.2021)

WEB42: http://www.fao.org/gender-landrights-database/country-profiles/listcountries/civilsocietyorganizations/civilsocietyandindigenouspeoplesorganizationsadvocatingforequalityoflandrights/es/?country_iso3=GTM (Erişim:10.06.2021)

WEB43: <https://www.mayatraditions.org/community-programs/youth-program/education-system/> (Erişim:08.06.2021)

WEB44: https://www.globalministries.org/project/maya_kaqchikel_university/ (Erişim: 10.06.2021)

WEB45: <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/GTM> (Erişim:20.06.2021)

WEB46: <https://www.prensalibre.com/guatemala/politica/representacion-indigena-disminuye-en-el-congreso/> (Erişim:25.06.2021)

WEB47: <https://www.theguardian.com/world/2019/jun/15/thelma-cabrera-indigenous-woman-guatemalas-election-presidential> (Erişim:10.07.2021)

WEB48: <https://www.state.gov/reports/2020-report-on-international-religious-freedom/guatemala/> (Erişim:11.07.2021)

WEB49: <https://minorityrights.org/country/peru/> (Erişim:10.06.2021)

WEB50: <https://iwgia.org/doclink/iwgia-book-the-indigenous-world-2021-eng/eyJ0eXAiOiJKV1QiLCJhbGciOiJIUzI1NiJ9.eyJzdWIiOiJpd2dpYS1ib29rLXRoZS1pbmRpZ2Vub3VzLXdvcmxkLTlwMjEtZW5nIiwiaWF0IjoxNjE4OTE0NDcyLjE1IiwiaXNjaWkiOiJMTkwMDA4NzJ9.16jl03Uv-9UUBvVf4xV5yXkXCPIt46vbfKaGwvYvbvA> (Erişim:10.06.2021)

WEB51: <https://andina.pe/ingles/noticia-peru-30-of-citizens-identify-as-indigenous-or-african-peruvian-724935.aspx> (Erişim:19.06.2021)

WEB52: <https://pulitzercenter.org/stories/perus-first-autonomous-indigenous-government-strikes-back-against-deforestation> (Erişim:10.06.2021)

WEB53:
https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:11300:0::NO:11300:P11300_INSTRUMENT_ID:312314 (Erişim:18.06.2021)

WEB54: https://www.international-climate-initiative.com/en/news/article/platform_of_indigenous_peoples_to_address_climate_change (Erişim:10.06.2021)

WEB55: <https://dialogochino.net/en/climate-energy/43411-perus-presidential-hopefuls-are-uninterested-in-the-environment/> (Erişim:11.06.2021)

WEB56: <https://napglobalnetwork.org/2019/08/peru-will-be-the-first-country-in-the-world-with-an-indigenous-climate-platform/> (Erişim:10.06.2021)

WEB57: <https://bdpi.cultura.gob.pe/organizaciones-representativas> (Erişim:10.06.2021)

WEB58: <https://pdba.georgetown.edu/IndigenousPeoples/ngos.html> (Erişim:10.06.2021)

WEB59: <https://wenr.wes.org/2015/04/education-in-peru> (Erişim:11.06.2021)

WEB60: <https://andina.pe/agencia/noticia-dia-internacional-de-lengua-materna-peru-posee-y-debe-preservar-48-lenguas-originarias-834454.aspx#> (Erişim:10.07.2021)

WEB61: <https://www.tvperu.gob.pe/> (Erişim:19.06.2021)

WEB62: <https://www.limaeasy.com/peru-guide/peruvian-public-holidays-festivities/day-of-native-languages-in-peru#:~:text=Already%20since%201975%20each%20year,the%20Day%20of%20Native%20Languages.> (Erişim:04.07.2021)

WEB63: <https://revistaideele.com/ideele/content/entre-el-estado-y-la-pol%C3%ADtica-ling%C3%BC%C3%ADstica-en-el-per%C3%BA> (Erişim:11.07.2021)

WEB64: http://www.scielo.org.pe/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0254-92122017000200001 (Erişim:10.06.2021)

WEB65: <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/PER> (Erişim:11.07.2021)

WEB66: <https://www.britannica.com/biography/Alejandro-Toledo> (Erişim:10.06.2021)

WEB67: <https://www.defensoria.gob.pe/deunavezportodas/mujeres-indigenas-sufren-mayores-violaciones-a-sus-derechos-humanos-que-las-mujeres-no-indigenas/> (Erişim:11.07.2021)

WEB68: <https://ojo-publico.com/1720/indigenas-y-coronavirus-sentimos-que-el-estado-nos-abandono> (Erişim:10.06.2021)

WEB69: <https://dialogochino.net/en/uncategorised/41388-perus-indigenous-peoples-struggle-to-survive-covid-19/> (Erişim:11.07.2021)

WEB70: <https://www.state.gov/reports/2020-report-on-international-religious-freedom/peru/> (Erişim:11.07.2021)

WEB71: <https://www.bti-project.org/en/reports/country-report-PER-2020.html#pos9> (Erişim:11.07.2021)

WEB72: <https://theglobalamericans.org/2017/02/indigenous-communities-mexico-need-better-teachers/> (Erişim:20.06.2021)

WEB73: <https://historico.mejoredu.gob.mx/en-mexico-la-poblacion-indigena-y-la-hablante-de-lengua-indigena-registran-una-mayor-tasa-de-analfabetismo-y-un-menor-nivel-de-escolaridad-sylvia-schmelkes/> (Erişim:20.06.2021)

WEB74: <https://elpais.com/mexico/2020-07-12/mexico-aun-no-vence-el-analfabetismo.html> (Erişim:20.06.2021)

WEB75: <https://elperiodico.com.gt/noticias/economia/2019/10/28/en-guatemala-se-mejoro-tasa-de-alfabetizacion-pero-no-empleo/> (Erişim:20.06.2021)

WEB76: <https://www.gob.mx/inpi/es/articulos/mujeres-indigenas-datos-estadisticos-en-el-mexico-actual?idiom=es> (Erişim:20.06.2020)

WEB77: <https://www.oas.org/es/cidh/multimedia/2016/guatemala/guatemala.html> (Erişim:20.06.2021)

WEB78: <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/mandated-areas1/health.html> (Erişim:05.06.2021)

WEB79: <https://theglobalamericans.org/2017/10/report-indigenous-political-representation-introduction-summary/> (Erişim:04.06.2021)

WEB80: https://www.constituteproject.org/constitution/Mexico_2015.pdf?lang=en (Erişim:10.05.2021)

WEB81:

https://www.constituteproject.org/constitution/Guatemala_1993.pdf?lang=en (Erişim:02.06.2021)

WEB82: https://www.constituteproject.org/constitution/Peru_2009.pdf?lang=en (Erişim:10.06.2021)

WEB83:

https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_IL O_CODE:C169 (Erişim:18.06.2021)

WEB84: https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/wp-content/uploads/sites/19/2018/11/UNDRIP_E_web.pdf (Erişim:15.06.2020)